

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

IVAN ILLICH'İN OKULSUZ TOPLUM MODELİNDE
BİR İKTİDAR ARACI OLARAK OKUL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Eyyüp AKYÜZ

Danışman
Doç. Dr. Abdullah DURAKOĞLU

BOLU 2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Eyyüp AKYÜZ'e ait "Ivan Illich'in Okulsuz Toplum Modelinde Bir İktidar Aracı Olarak Okul" adlı çalışma, jürimiz tarafından **Sosyoloji** Anabilim Dalında **Yüksek Lisans Tezi** olarak oy birliğiyle/ ~~oy çokluğuyla~~ kabul edilmiştir.

05.08.2019

Unvan, Adı, Soyadı

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Doç. Dr. Abdullah DURAKOĞLU

Üye : Doç. Dr. Beyhan ZABUN

Üye : Dr. Öğr Üyesi Ali BABAHAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum, “**Ivan Illich’in Okulsuz Toplum Modelinde Bir İktidar Aracı Olarak Okul**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvurulan kaynaklardan yapılan alıntılarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Eyyüp AKYÜZ

05.08.2019

ÖN SÖZ

Bireyde istendik davranışlar oluşturma süreci olarak tanımlanan eğitim, bu süreci okullar üzerinden yürütür. Okullar, bir toplumun bütün işleyişinin kılcal damarları hükmündedir. Ivan Illich, modernizmin bütün kurumlarını ele alarak eleştiri süzgecinden geçirirken okulları bu sistemin merkezine yerleştirir. Okulların kutsallaştırılması, sorgulanamaz oluşu, tam gün devam zorunluluğu ve öğretmenlerin mutlak hakikatin sahibi gibi davranması Illich'in okul eleştirisinin odağında bulunmakla birlikte Illich, okul sisteminin daha büyük bir sistemin parçası olarak insanı otantik yapısının dışına çıkardığı, bozduğu fikrindedir. Bu çalışmanın ana fikri de genel olarak bu düşünce etrafında örüldü.

Bu çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm'de "Ivan Illich'in Hayatı ve Akademik Kariyeri" ele alınmıştır. Bu bölümde hayatı ve bazı düşüncelerine değinilirken düşünürün eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Özellikle Türkçeye çevrilmeyen eserleri yabancı kaynaklardan da tarama yapılarak ve ilgili bölümleri Türkçeye çevrilerek bilgi verilmiştir. "Kavramsal Çerçeve: Eğitimin Tarihçesi" adlı İkinci Bölüm'de İlk Çağ'dan başlayarak eğitimin tarihçesi hakkında bilgi verilerek modern dönemde Illich'in tepkilerine sebep olan okul sisteminin genel yapılanmasına değinilmiştir. "Ivan Illich'in Okulsuzlaşma Kuramı ve Bir İktidar Aracı Olarak Okul" başlıklı Üçüncü Bölüm'de Illich'in okul kavramına yaklaşım tarzı irdelenerek Illich yaklaşımında okulun bir iktidar aracı olarak nasıl işlendiği ele alınmıştır.

Bu çalışmanın fikir aşamasından son haline kadar desteğini esirgemeyen kıymetli danışmanım Doç. Dr. Abdullah DURAKOĞLU'na müteşekkirim. Yine kıymetli katkılarından dolayı Dr. Öğr. Üyesi Ali BABAHAN Hocama; Yeni Türk edebiyatı alanında çalışıyor olmasına rağmen tezin her aşamasında desteğini esirgemeyen şair-yazar Doç. Dr. Mehmet ÖZGER'e; tez sürecinde zamanlarından

çalmama rağmen sitem etmeyen eşim Elif'e, kızlarım Yüsra ve Sevde'ye teşekkürü borç bilirim.

Eyyüp AKYÜZ

05.08.2019

ÖZET

IVAN ILLICH'İN OKULSUZ TOPLUM MODELİNDE BİR İKTİDAR ARACI OLARAK OKUL

Eyyüp AKYÜZ

Yüksek Lisans Tezi

Sosyoloji Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Abdullah DURAKOĞLU

Ağustos 2019, 93 + xi Sayfa

Eğitim, insanın kişiliğini şekillendiren en önemli toplumsal kurumlardan biridir. Eğitimin kişinin kendini tanımasına yardımcı olma, bireyin toplumsallaşmasını sağlama, toplumun kültürel mirasının gelecek kuşaklara aktarılması, içinde yaşanılan toplumun ekonomik ve siyasal gelişimine katkı sunacak bireyler yetiştirme gibi pek çok işlevi vardır. Bunlar eğitimin açık işlevleridir. Ancak açık işlevlerin yanı sıra gizli işlevleri de vardır. Modern dünyada iktidarlar, “bilgi güçtür” anlayışını en önemli motto olarak benimsemiş ve bilgiye sahip olmak için her yolu denemişlerdir. Bilgiye, güce sahip olmanın en iyi yolu; bilgi dağıtma işini üstlenmek, yani eğitim kurumlarını yönetmektir. Hemen her eserinde kurum eleştirisi yapan Ivan Illich, toplumun tamamen kurumlar tarafından yönetildiğini, insanın özgürlüğünü yitirdiğini söyler. Illich’e göre endüstriyel toplum, insanı kurumların ve araçların kölesi yapmıştır. Daima tüketen bir müşteriye dönüşen modern insan, bugün bilginin ve eğitimin bile müşterisidir. Illich, çözüm olarak yalnızca kurumların değil, yaşam felsefesinin de okulsuzlaştırılması gerektiğini düşünür. Bu çalışmanın amacı, okulların bir iktidar aracı olarak nasıl kullanıldığını ortaya çıkarmaya çalışmaktır.

Anahtar kelimeler: Eğitim, Okul, Kurum, Okulsuz Toplum, İktidar.

ABSTRACT

SCHOOL AS A TOOL OF POWER IN IVAN ILLICH'S DESCHOOLING SOCIETY

Eyyüp AKYÜZ

Master Thesis

Department of Sociology

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Abdullah DURAKOĞLU

August 2019, 93 + xi Pages

Education is one of the most important social institutions which forms the personality. Education has many functions like helping one's self-recognition, becoming people socialized, transferring the cultural heritage to the next generations, growing people who will contribute to the economic and political development of the society they live in. These are the clear functions of a normal curriculum. Besides it, education has also a hidden curriculum. Powers accept the mentality of "knowledge is power" as the most important motto in modern world and try all ways to have the knowledge. The best way to have the knowledge, power is to take responsibility for distributing the knowledge which means to run the educational institutions. Illich, who criticizes the institutions in almost all his books, thinks that the society is governed by institutions and people lost the freedom. According to Illich, industrial society has made human the slave of the institutions and tools. Being turned into a client, today human are even clients of knowledge and education. As a solution, Illich thinks that not only the institutions ought to be deschooled but also a philosophy of life ought to be deschooled. The aim of this study is to show up how the schools are used as a tool of power.

Key words: Education, School, Institution, Deschooling Society, Power.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
1. IVAN ILLICH'İN HAYATI VE AKADEMİK KARIYERİ	7
1.1. Ivan Illich'in Hayatına Bakış	7
1.2. Ivan Illich'in Eserlerine Dair	8
1.2.1. The Celebration of Awareness, 1970 (Farkındalığın Kutlanması: Kurumsal Devrim Çağrısı)	8
1.2.2. Deschooling Society (Okulsuz Toplum)	9
1.2.3. Tools for Conviviality (Şenlikli Toplum).....	9
1.2.4. Energy and Equity (Enerji ve Eşitlik).....	10
1.2.5. Limits to Medicine: Medical Nemesis - The Expropriation of Health, (Sağlığın Gaspı)	11
1.2.6. After Deschooling, What? (Okulsuz Toplum Sonrası).....	12
1.2.7. Disabling Professions (Profesyoneller İktidarı).....	13
1.2.8. The Right to Useful Unemployment and its Professional Enemies, (İşsizlik Hakkı)	14
1.2.9. Toward a History of Needs (Tüketim Köleliği)	15

1.2.10. Shadow Work (Gölge İş)	16
1.2.11. Gender (Cinsiyet).....	17
1.2.12. H2O and the Waters of Forgetfulness, (H2O ve Unutuşun Suları)	17
1.2.13. A.B.C.-Alphabetization of the Popular Mind (ABC Aklın Modernleşmesi)	18
1.2.14. In the Mirror of the Past -Lectures and Addresses	19
1.2.15. In the Vineyard of the Text.....	19

II. BÖLÜM

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE: EĞİTİMİN TARİHÇESİ	20
2.1. Eğitim Kurumunun Tanımı	20
2.2. Eğitimin Tarihsel Boyutu	22
2.2.1. İlk Çağ'da (Antik Çağ) Eğitim	22
2.2.2. Orta Çağ'da Eğitim.....	24
2.2.3. Modern Dönemde Eğitim	29
2.3. Eğitimin Sosyal Boyutu	31
2.4. Eğitimin İşlevleri.....	32
2.4.1. Eğitimin Açık İşlevleri	32
2.4.2. Eğitimin Gizli İşlevleri	33
2.5. Sosyalleşme Aracı Olarak Okul	35
2.6. Eğitimin Sosyolojik Kurumlarla İlişkisi	36
2.6.1. Eğitimin Aile Kurumuyla İlişkisi	36
2.6.2. Eğitimin Din Kurumuyla İlişkisi	37
2.6.3. Eğitimin Siyaset Kurumuyla İlişkisi.....	38
2.6.4. Eğitimin Ekonomi Kurumuyla İlişkisi.....	39
2.6.5. Eğitimin Sağlık Kurumuyla İlişkisi	40
2.6.6. Eğitimin Medya Kurumuyla İlişkisi	40

III. BÖLÜM

3. IVAN ILLICH'İN OKULSUZLAŞMA KURAMI VE BİR İKTİDAR ARACI OLARAK OKUL	43
3.1. Okulsuz Toplum Kuramına Bakış.....	43

3.2. Kurumlar Spektrumunda Okulun Konumu	52
3.3. Okul Olgusu	52
3.4. Bir İktidar Aracı Olarak Okul	59
3.5. Okul ve Müfredat	65
3.5.1. Açık Müfredat.....	66
3.5.2. Gizli Müfredat	67
3.6. Öğrenme Ağları.....	71
3.6.1. Eğitim Amaçları İçin Referans Hizmetleri	72
3.6.2. Yetenek Değişimleri	74
3.6.3. Partner Uygulaması	74
3.6.4. Profesyonel Eğitimciler	76
3.7. Okulsuzlaşma Kuramına Getirilen Eleştiriler	77
IV. BÖLÜM	
4. SONUÇ	79
KAYNAKLAR	84
ÖZ GEÇMİŞ	93

KISALTMALAR LİSTESİ

Çev.	: Çeviren
Haz.	: Hazırlayan
Ed.	: Editör
DİA	: Devletin İdeolojik Aygıtları
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
vs.	: vesaire

GİRİŞ

İnsanın anlam arayışı, insanlık tarihi boyunca sürmüştür. İdeal devlet, ideal toplum ve ideal insan gibi kavramlar üzerinden; devlet, toplum ve insanın dünyada daha iyi, daha güzel ve nihayetinde mükemmel olma idealleri üzerine kafa yorulmuştur.

İnsanlığın ilk dönemlerinden itibaren çocukların eğitimi, hayata adapte edilmesi temel sorunsallardan biri olmuştur. Avcılık ve toplayıcılıkla hayatını idame ettiren ilk insanlar, çocuklarının da yaşamını idame ettirebilmesi için hayat şartlarını, avlanmayı ve toplayıcılığı öğrenmesi gerektiğinin farkındaydılar ve bu sebeple çocuklarını ava ya da toplama işine götürüyorlardı. Bir bakıma usta-çırak ilişkisi şeklinde bir öğrenme gerçekleştiriliyordu.

Orta Çağ'ın sonuna kadar genel olarak din eksenli bir eğitim anlayışının hâkim olduğu söylenebilir (İmamoğlu 2001: 102). Bu süreçte eğitime yön veren temel unsurlar; kutsal kitaplar, din büyüklerinin ortaya koyduğu öğretiler, bazen de filozoflar ve bilginlerin öğretileri olmuştur. Söz gelimi, Çin'de Konfüçyüs ve Lao Tze öğretisi, Hindistan'da *Vedalar*, Mısır'da *Hikmetler Kitabı*, Yahudiliğin temel kitapları *Tevrat* ve *Zebur*, insanların eğitimi için kaynak kitaplar olmuştur.

Antik Yunan'da dini eğitimden çok sosyal ve hukuki değer yargılarını önceleyen bir eğitim anlayışı görülür. Sokrates, Platon, Aristoteles gibi filozofların görüşleri, Antik Yunan eğitim anlayışının temelini oluşturur (Yıldırım 2013: 14).

Batı dünyasında, köylülerin eğitimi ile asillerin eğitimi aynı değildir. Asillere temel eğitimin yanı sıra jimnastik ve müzik eğitimi; köylülere ise sosyo-ekonomik hayata doğrudan etki edecek tarım bazlı eğitim verilmiştir. Romalılarda ise retorik yahut

diyalektik ögelerin ağırlıkta olduğu bir eğitim yaklaşımı hâkimdir. Eğitimin temel gayesi, iyi vatandaş yetiştirmektir (Yıldırım 2013: 14).

Orta Çağ'ın skolastik düşüncesi doğal olarak kendine özgü bir eğitim anlayışını da beraberinde getirmiştir. Hıristiyanlıkla birlikte din merkezli bir eğitim yapısı ortaya çıkar. Toplumsal yapıyı belirleyen asıl unsur din ve geleneklerdir. Tanrı ve kilise hem toplumsal yapının hem de eğitim görüşünün merkezidir (İmamoğlu 2001: 99).

Rönesans ve Reform hareketleri ile birlikte varlığa bakış değişmeye başlar. Aslında bilimsel anlayışın ve evren düşüncesinin değişimi sadece eğitim değil, bütün toplumsal ve sosyal anlayışı değiştirir. Skolastik dönemde kabul edilen evren algısı Batlamyus'un fikirleridir ve bu fikirler klasik Hıristiyanlık düşüncesi ile de uyumludur (Yıldırım 2012: 47). Dünya merkezli bir kozmoloji düşüncesine karşı daha sonra Kopernik'in güneş merkezli evren kuramı yerleşmeye başlayınca bilimlere bakış değişmeye başlar (Özalp 2107: 75). Bunu müteakip Galileo, Kepler ve Newton'un bilimsel ilerleme yolunda attıkları büyük adımlar farklı bir dünya tasarımının yolunu açar (Yıldırım 2012: 114). Dolayısıyla Rönesans döneminde eğitim anlayışı yavaş yavaş skolastik dönemin eğitim anlayışının dışına çıkmaya başlar ve ferdiyet eksenli liberal bir eğitim anlayışı ortaya çıkar.

Aydınlanma dönemi ise Rönesans ve Reform hareketlerinin devamı ve bir kademe daha ileri aşaması olarak kabul edilebilir. Rönesans ve Reform hareketleri ile birlikte güç kaybeden din düşüncesi, Aydınlanma döneminde iyice zayıflayarak yerini daha seküler bir varlık düşüncesine bırakır. Tanrı düşüncesinin yerine "insan", imanının yerine "rasyonel akıl" ikame edilir (Tokat 2017: 131). Bu, yeni bir dünya ve yeni bir insan anlamına gelir. Yeni insanın da yeni bir eğitim anlayışı olacaktır. Yeni insanın temel ilkelerini ortaya koyan fikir akımları ortaya çıkar. Bunlardan en önemlileri; hümanizm, rasyonalizm, natüralizm ve pozitivistizmdir (Tokat 2017: 125).

Pozitivist bilim yaklaşımının temel varsayımları şöyledir:

- “1. Bilimsel ilerleme birikimseldir. 2. Bilimsel bilgi, tek meşru bilgidir. Metafizik iddialar, normatif ifadeler, değer yargıları ve kanaatler meşru bilgi

değildir. 3. Görgül verilerin derlenmesi ve değerlendirilmesinde, kuram oluşturulmasında normatif bakış açılarına, değer yargılarına, kanaatlere ve kişisel bakış açılarına yer yoktur. Araştırmacı, gözlemediği olgu ve/veya olaydan bağımsızdır. 4. Meşru bilgiye ancak mantık ve matematiği kullanarak, doğa bilimlerinin yöntemleri ile ulaşılabilir. Kavramlar, gerçeklerin sayısal olarak ölçülmesine olanak taşıyacak şekilde işlevsel hâle getirilmelidir. 5. Bilimin amacı, neden-sonuç ilişkilerini açığa çıkarmak ve düzenlilikleri açıklayan kanunlar ortaya koymaktır” (Altunışık vd. 2002: 4).

Aydınlanma döneminde Locke ve Rousseau'nun eğitim görüşleri etkili olmuştur. Locke, geleneksel değerlerin yerine yenilerini ikame eder. Topluma değil, bireye vurgu yapar (Cihan 2010: 173). Felsefi olarak insan zihnini boş bir levhaya (tabular rasa) benzeten Locke (Altuner 2012: 113), bireyin doğuştan herhangi bir bilgiyle gelmediğini, apriorik bir bilginin olamayacağı fikrinden hareketle bireyin eğitimle kendisini var edebileceğini savunur. Apriorik bir bilginin imkânsızlığına vurgusundan dolayı eğitimde daha çok deney ve gözlem yöntemlerini esas alır. Locke ve Rousseau'nun Aydınlanma felsefesinde etkili olmalarının temel sebeplerinden birisi, kilisenin eğitim şekli ve hayat görüşü ile farklı düşünceleridir. Özellikle *apriori* kavramı bu görüş farklılığı için önemli bir kavramdır. Çünkü kiliseye göre insan günahkâr olarak dünyaya gelir. Bu sebeple insanın temizlenmesi ve Tanrıya doğru yol alabilmesi için vaftiz edilmesi gerekir. İnsanın günahkâr olarak dünyaya gelmesi *apriorik* bir düşüncedir. Tam da bunun için Locke, insan zihnini 'tabula rasa'ya benzeter (Cihan 2010: 173). Yine aynı problemle ilgili olarak Rousseau, *Emile* adlı kitabında yeni bir eğitim sistemi önerir. Ona göre insan doğuştan iyidir. Çünkü yaratıcının elinden çıkan her şey iyi, hatta mükemmeldir ancak insanı kendi elleriyle bozar (Rousseau 2010: 5). Rousseau'ya göre dünyaya temiz ve günahsız bir şekilde gelen insan için eğitim, insanın doğal yapısına göre olmalıdır ki bundan bir fayda beklenilebilsin. Rousseau'nun *Emile* adlı eserinde ortaya koyduğu düşünceleri, sosyal bilimler alanında "soylu vahşi kuramı" olarak da bilinmektedir. Rousseau'ya göre insan, doğadan ve doğal olandan uzaklaştıkça özündeki iyiliği yitirmektedir (Bakır 2007: 105). Locke ve Rousseau, geleneksel eğitim anlayışını yerinden ederek modern eğitim anlayışının kuruluşuna öncülük etmişlerdir. Özellikle insanın cemaat endeksli yapıdan uzaklaşarak

kendi varlığını idrak etmek suretiyle bağımsızlaşması, topluluk dışında kendi başına var olabilmesi, bireyselliğinin farkına varması, nesne konumundan özne konumuna yükselmesi iki düşünürün üzerinde durduğu temel sorunsallardır.

Bilimsel gelişmeler, keşifler ve icatlar, sanayileşme, şehirleşme gibi dünyada ve toplumsal yaşamda büyük değişimlere neden olan faktörler, eğitimin yönünün belirlemede etkili olmuştur. Akıl, deney, gözlem; bu eğitim anlayışının dayandığı ilkesel temellerdir. Ancak bir zaman sonra akıl, tahtından ettiği teoloji gibi kendini mutlaklaştırmaya başladığı için kendi kendisini imha etme durumuna gelmiştir (Lyotard 2013: 74). Böylece Rönesans ve Reform hareketleri ile başlayan modern dönem, günden güne kalıplaşır ve her alanda kendini hâkim kılacak ilkeler ortaya koyar. Modernizm siyasi olarak ulus devlet anlayışını; ekonomik olarak liberalizm ve kapitalizmi; düşünsel olarak meta anlatıların yürürlüğe girmesine neden olmuştur (Akıncı 2012: 69). Modernizmin eğitim anlayışı dönemin baskıcı, tektipleştirici anlayışının bir ürünüdür. Çünkü modern dönem Avrupa merkezci bir tektipleştirme ve dünyayı da buna göre dizayn etme girişimine sahne olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra modernizmin temel argümanları sorgulanmaya başlanır. İnsanlığı özgürleştirilmesi ve ilerletmesi gereken modern düşünce yapısı, tam aksine insanlığı büyük felaketlere sürüklemiştir. Avrupa'da savaş sonrası önemli tartışmalar ortaya çıkmış ve modernizmin argümanları tartışılır hale gelmiştir. Hemen her alanda modernizmin tektipçi yapısı sorgulanmaya başlanır. Modernizmi başlatan unsurlar nasıl bilimsel gelişmeler olmuşsa postmodernizmi başlatan da yine bilim alanındaki gelişmeler olmuştur. Max Planck, Heisenberg ve Einstein'ın bilime getirdiği yeni bakış ve özellikle İzafiyet Teorisi, tektipçi/otoriter bilim yaklaşımını yıkmıştır (Yıldırım 2012: 147-163). Bilime yaklaşımın değişmesi, insana ve eğitime bakışı da değiştirir. Bu sebeple postmodern olarak adlandırılan bu dönemde farklı bakış açıları, ayrıksı duran birçok eğitim yaklaşımı ortaya çıkmıştır. İşte Ivan Illich'in okulsuz toplum kuramı da modern dönemin eğitim anlayışına getirilen eleştirel ve farklı bakışlardan biridir.

İlgili Literatür

Ivan Illich hakkında ülkemizde istenen düzeyde çalışmanın olduğu söylenemez, hatta kitaplarının çoğu Türkçeye çevrilmemiştir. Sadece Türkiye’de değil, genel olarak dünya gündeminde de Illich’e çok itibar edilmemiştir. Çünkü Illich, hemen bütün sosyal alanlarda, özellikle kapitalist ülkelerin iktidarlarının işleyiş sistemine karşı çıkmıştır. Bu karşı çıkış, onun bir tehdit olarak algılanmasına ve dolayısıyla yok sayılmasına yol açmıştır.

Ivan Illich hakkında şu ana kadar üç tez yapılmıştır: Âdem Yıldırım, 2010 yılında, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı’nda *Paulo Freire ve Ivan Illich’in Eğitim Anlayışları Ekseninde Radikal Eğitim Eleştirisi Üzerine Bir Araştırma* adlı çalışmayı; Onur Yayla, 2011 yılında Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Grubu Eğitimi Anabilim Dalı’nda *Ivan Illich'in 'Okulsuz Toplum' Önerisinin İşlevselci ve Çatışmacı Yaklaşımlar Açısından İncelenmesi* adlı çalışmayı; Dönüş Sarıtaş ise 2018 yılında Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı’nda *Modern Dünyanın Bunalımı Karşısında Radikal Bir Eleştiri ve Alternatif Çözümler: Ivan Illich* adlı çalışmayı yapmıştır.

Illich ve okulsuz toplum modeli üzerine yeterli sayıda çalışma yapılmadığı için böyle bir çalışma gerekli görülmüştür. Öte yandan Illich’in en çok yankı uyandıran eseri, orijinal adı ‘Deschooling Society’ olan ve Türkçeye ‘Okulsuz Toplum’ olarak çevrilen kitabıdır. Bu çalışmanın konusu da doğrudan bu eserde ele alınan temel soruna ilişkindir.

Materyal ve Metot

Materyal

Bu çalışmada kullanılacak materyaller; kitap, makale ve kitap değerlendirmeleri ile dergiler ve yabancı kaynaklardan çeviriler gibi bilimsel kaynaklar olacaktır.

Metod

Bu çalışma teorik bir temelle literatür taramasına dayalı veri toplama tekniğine dayanarak hazırlanmıştır. Bu amaçla tezin konusuyla ilgili Türkçe ve İngilizce makale, dergi ve kitaplar taranmıştır. Türkçeye çevrilmeyen eserler, İngilizce aslından okunmuştur. Ayrıca elektronik bilgi ortamından da yararlanılmıştır. Tüm kaynakların taranması sonucu elde edilen bilgiler çözümlenmiş ve sistemli bir şekilde sentez edilmiştir.

Kavramsal Çerçeve

Bu çalışma üç bölüm halinde ele alınacaktır. Birinci bölümde, Ivan Illich'in hayatı ve akademik kariyeri; İkinci bölümde tezin kavramsal çerçevesi, eğitimin tarihçesi; üçüncü bölümde Illich'in Okulsuzlaşma Modeli ve Bir İktidar Aracı Olarak Okul konuları işlenecektir.

Veri Kaynakları ve Veri Toplama Teknikleri

Bu çalışmada birincil kaynaklar olarak Ivan Illich'in kitapları, Ivan Illich'in kuramları ile ilgili olarak yazılmış makaleleri üzerinden gidilerek konu ele alınacaktır. İkincil kaynaklar olarak da çeşitli sosyolog ve felsefeciler tarafından ele alınmış biçimiyle kitaplar, makaleler ve ayrıca kitap değerlendirmeleri irdelenecektir. Bunların dışında Illich hakkında yazılmış kitap bölümü, makale vs. irdelenecektir. Bu yönüyle çalışma boyunca literatür taramasına dayalı veri toplama tekniğinden faydalanılacaktır.

I. BÖLÜM

1. IVAN ILLICH'İN HAYATI VE AKADEMİK KARIYERİ

1.1. Ivan Illich'in Hayatına Bakış

Ivan Illich, 4 Eylül 1926 tarihinde Viyana'da dünyaya gelir. Babası Katolik bir Hırvat, annesi ise Avusturyalı bir Yahudi olan Illich'in öğrenim hayatı Viyana'da başlar. Ancak 1941 Nazi işgali, annesinin Yahudi kökenli olması nedeniyle, Avusturya'dan sürgün edilmelerine neden olur. Ailesinin maddi imkânlarının iyi olması sayesinde Avrupa'nın pek çok kentini gezip görme ve çeşitli okullarda eğitim görme imkânı bulan Illich, küçük yaşta üç - dört dil birden öğrenmeyi başarır. Anadilleri Fransızca, İtalyanca ve Almanca'dır. İtalya'da Floransa Üniversitesi'nde histoloji ve kristalografi, Vatikan'da Pontifical Gregorian Üniversitesi'nde teoloji ve felsefe alanlarında eğitim görür. Daha sonra Salzburg ve Roma'da tarih ve dinbilim konularında eğitim alır. 1951'de Salzburg Üniversitesi'nde Toynbee üzerine yaptığı "Tarihsel Bilginin Doğası Üzerine Bir Araştırma" teziyle doktorasını tamamlar (Gajardo 2000: 711-712).

Illich, 1950'lerin başında Amerika'ya gider. O dönemde Porto Rikoluların bir hayli fazla olduğu New York'un Washington Heights mahallesindeki bir kilisede beş yıl boyunca papaz olarak görev yapar. Bu zaman diliminde İngilizce ve İspanyolca'yı iyi düzeyde konuşup yazabilecek kadar öğrenir. Yalnız dil öğrenmekle kalmaz, Latin Amerika kültürünü de tanır.

Illich, 1956 yılına kadar Amerika'da kaldıktan sonra Porto Riko'daki Ponce Katolik Üniversitesi'ne rektör yardımcısı olarak atanır. Üniversitede 4 yıl çalışır ancak Katolik kilisenin Güney Amerika siyasetine yönelttiği sert eleştiriler yüzünden kiliseyle

ve Vatikan'la arası açılır. Üniversiteden de uzaklaştırılan Illich, 1960 yılında Meksika'ya gider ve Cuernavaca kentinde Kültürlerarası Formasyon Merkezi'ni (IDOC) kurar. Kuruluş maksadı, mevcut eğitim sistemine alternatif bir eğitim programı oluşturmak ve misyonerleri Latin Amerika dilleri ve kültürleri konusunda eğitmektir. Bu kuruluşa, kısa zamanda yüzlerce yeni üye katılır ve Güney Amerika askeri diktatörlüklerine karşı muhalefetin merkezlerinden biri haline gelir. Illich, Kültürlerarası Formasyon Merkezi (IDOC) olan kuruluşun adını Kültürlerarası Dokümantasyon Merkezi (CIDOC) şeklinde değiştirir. Kilisenin, bu merkezi kapatmasını istemesi üzerine 1969 yılında papazlık görevinden ayrıldığını duyurur.

Illich 1970'lerde Fransa'daki sol entelektüel çevre tarafından tanınan ve sevilen bir isim olmasına karşın, 1981 seçimleri sonrası Fransız solunun hükümete gelmesiyle birlikte savları fazla kötümser bulunduğundan bu çevrelerdeki etkisi azalmaya başlar. CIDOC'un 1970'te kapatılmasının ardından Alman, Japon ve Amerikan üniversitelerinde dersler vermeye başlar (Illich 2015: 1).

Illich'in kitapları on beşten fazla farklı dile çevrilir. Başta Latince olmak üzere sekiz dili akıcı bir şekilde konuşabilen Illich; İngilizce, İspanyolca, Fransızca ve Almanca dillerinde yazılar kaleme alır.

Hayatının son dönemlerinde kansere yakalanır. Okul kurumundan sonra, kurumsallaştığı gerekçesiyle, en çok eleştirdiği sağlık kurumuna kendisini teslim etmek yerine geleneksel yöntemlerle kendini tedavi etmeye çalışır ve ölene dek tümörle yaşar. 2 Aralık 2002'de Almanya'da hayatını kaybeder (Illich 2013: 2).

1.2. Ivan Illich'in Eserlerine Dair

1.2.1. The Celebration of Awareness (Farkındalığın Kutlanması: Kurumsal Devrim Çağrısı)

Bu kitap Illich'in çeşitli temalar üzerine yazılmış makalelerinin ve sunumlarının bir derlemesidir. Başta kilisenin modern dünyadaki rolü olmak üzere sürekli değişen ve

gelişen dünyanın sorunlarını inceler. Kitapta, “Kutsanma Çağrısı; Amerikalılar için Ayna: Şiddet; Yabancılar Değil Yabancı; Sessizliğin Muhteşem Sesi; Yardımın Kötü Yanı; Kaybolan Din Adamı; Gücsüz Kilise; Okullaşmanın Gereksizliği; Kutsal İnek: Okul, Cinsel Güç ve Politik Güç; Planlanan Yoksulluk: Teknik Yardımın Sonucu; Kültürel Devrim İçin Bir Anayasa” başlıkları altında on iki deneme mevcuttur. Vietnam ve direniş; yoksulluk savaşı; Latin Amerika, Porto Riko ve ABD anakarasına göç; Katolik Kilisesi sorunları; kilisenin sosyal değişim ve gelişime etkileri; okullaşmanın beyhudeliği gibi konuları mercek altına alan Illich, kurumları olmazsa olmaz kabul eden batıl inancı da sorgular. Illich ötekileştirilmekten, aforoz edilmekten korkan bir düşünür değildir. Hâkim güçleri karşısına almaktan çekinmemiştir. Bu kitaptaki makalelerinde Vietnam savaşını da Latin Amerika’da katolik kilisesini de eleştirmekten geri durmamıştır. Ayrıca bu kitap için okulsuzlaşma kuramının filizlendiği ilk eserdir denilebilir.

1.2.2. Deschooling Society (Okulsuz Toplum)

1.2.3. Tools for Conviviality (Şenlikli Toplum)

Ivan Illich, Şenlikli Toplum’da endüstriyel toplum eleştirisi yapar. İlerlemeyi, teknolojik gelişmeyle eş tutan sanayi toplumunda insan, araçların esiri olmuştur. Illich’e göre her geçen gün yeni bir endüstriyel araç üretilmesi, insanın ve dünyanın felaketine yol açacaktır. Bilim ve teknoloji savaşlara ve yıkıma yol açmıştır. Bunu göremeyen toplum, büyük bir yanılığa düşerek kötüye kullanılan bilginin panzehrinin daha fazla bilgi olduğunu düşünmektedir. Hâlbuki sağlık için en büyük tehlike profesyonel tıptır. Mesafeleri hızlıca kat etmek için arabaları icat eden endüstri insanı, tasarruf edilen zamanın çok daha fazlasını trafikte harcamak zorunda kalmaktadır. İlk evrede insanın faydasına olduğu kanıtlanan ve herkesçe alkışlanan endüstriyel gelişimin insanı yabancılaştıran ve tüketim kölesi yapan ikinci aşaması Illich’e göre, henüz görülmemiştir.

Illich’in araç kavramı kitapta değinilen önemli konulardan biridir. Ona göre araç denince akla sadece şırınga, süpürge, inşaat malzemesi, kap kacak gibi basit eşyalar ya

da araba, enerji santralleri gibi büyük makineler gelmemelidir. Maddi mallar üreten fabrika tarzı üretim kurumlarının yanında eğitim, sağlık, bilgi, karar gibi maddi olmayan mallar üreten sistemler de araç kapsamında değerlendirilmelidir. Illich, bazı araçların sahibinin kim olduğunun hiçbir önemi olmadığını düşünür. Çünkü sahibi kim olursa olsun bazı araçlar yıkıcıdır. Açık maden işletmeleri ve zorunlu okul, Illich'in sözünü ettiği araçlara örnektir. Bu araçlar sınıflaşmayı, bağımlılığı ve sömürüyü artırır.

Illich, endüstriyel araçlarla kuşatıldığımız bu çağa rağmen insanlığın büyük bir kısmının endüstri çağını yaşamaktan sakınabileceği umudunu taşır. Bunun için şenlikli araçlar vasıtasıyla şenlikli bir toplum yaratılması önerisinde bulunur. Ona göre, araçlar tüm bireyler tarafından, özgürce, istenildiği zaman ve kullanıcıların kullanım amaçları doğrultusunda kullanılabilirdiği sürece şenlikli kabul edilebilir. Illich, örnek olarak telefonu gösterir. Çünkü ücretini ödemek suretiyle herkes istediği kişiyi özgürce arayabilir. Telefonda kimse kimsenin söyleyeceklerini kısıtlayamaz. Karşıdaki kim olursa olsun, arayan kişi, muhatabına istediğini söyleyebilir. Buna karşın Illich, araçların manipülasyonun da mümkün olduğunu söyler. Kütüphanelerin ve laboratuvarların okullarda olması gibi, dişçi kerpetenini kullanmak için diş hekimliği fakültesini bitirip dişçi sertifikası almak zorunda kalınması, araçların şenliklilikten çıkarılmasına örnek teşkil eder. Illich'e göre şenliklilik kavramı, endüstrideki üretkenliğin karşıtıdır. Üretimin sürekli büyümesi rekabeti ve düşmanlığı artırmaktan başka bir işe yaramaz. Sonuç olarak sosyal ilişkileri kopmuş ve yapay bir etkileşim düzeneğine hapsedilmiş bunalımlı bir toplum modeli ortaya çıkar. Illich, işte bu düzene alternatif olarak şenlikli toplum modelini öne sürer. Şenlikli toplumda insanlar arasında özerk ve yaratıcı ilişkiler kurulabilecektir. Bunun için endüstri tekelinin kırılması kâfi olacaktır. Araçların ortadan kaldırılması değil, manipülasyonunun önüne geçilmesi gerekir.

1.2.4. Energy and Equity (Enerji ve Eşitlik)

Illich bu kitapta da sınıai toplum eleştirisi yapar. Eleştirinin merkezine otoyolları ve motorlu taşıtları koyar. Ona göre aşırı hız ve kontrolsüz enerji toplumunda eşitlik ve

özgürlük hakkını sınırlamaktadır. Bu yüzden eşitlikçi erişimin artırılması için hızlı taşımayı reddeder. İnsan, araçlar karşısında hâkimiyetini yitirmiştir. Kendi elleriyle inşa ettiği dünya insanın boğazını sıkmakta ve nefes almasını engellemektedir. Tüm insanlık tüketime feda edilmiştir. “Ulaşımın tekeline bir dünyada yaşamayı kabullenen bir yolcu, uzunluk ve şeklini artık kontrol edemediği mesafelerin taciz edilen ve taşıyabileceğinden fazlasını yüklenmiş bir tüketicisi haline gelir” cümlesini kuracak kadar vahim bir zamana gelindiğini göstermek ister. Düşük enerjili bir teknoloji kullanılması tavsiyesinde bulunan Illich, insanların verimli toplumsal ilişkiler kurabilmek yolunda ancak bir bisiklet hızıyla ilerlemesi gerektiği savını öne sürer. Sürekli artan hız, bir zaman sonra toplumların yıkımına neden olan hız ayinini doğurmuştur. Sınai ilerleme savaşlara yol açmış ve bir ülkenin gelişimi uğruna başka bir ülkenin mahrumiyetine sebep olunmuştur. Illich bu duruma örnek olarak Amerika'nın Vietnam'a girişini gösterir. Amerika, Vietnamı'ı motor, yakıt ve yoldan mahrum bırakmış; eşitliği ve özerkliği de imha etmiştir.

1.2.5. Limits to Medicine: Medical Nemesis - The Expropriation of Health, (Sağlığın Gaspı)

Illich, *Sağlığın Gaspı*'nda kadim kültürel mirasın imhasından duyduğu rahatsızlığı haykırır ve ideal bir sağlık anlayışı geliştirmeye çalışan zihniyeti sorgular. Ona göre tıp kurumunun bizzat kendisi sağlık için büyük bir tehlike arz etmektedir. Çünkü tıbbın hastalık üreten etkileri vardır. Tıp, yararından çok klinik zararlara yol açmakta; semptomatik tedavi, şifa sunmak yerine sadece hastalığın belirti ve bulgularını azaltmakta, yani arındırmak yerine hastalığın üstünü örtmektedir. Hastalığa yol açan modern tıp kurumu, kişinin kendi kendine iyileşmesine izin vermez.

Eğitimdeki profesyonel iktidarlar, sağlık sektöründe de iş başındadır. Illich'e göre toplum okulsuzlaştırılmakta, yaşam tıplaştırılmaktadır. Modern dünyada tıp kurumu kontrol edilemez/denetlenemez bir otoritedir. Bu güç ona neyin hastalık, kimin hasta olduğu ve hastalara nasıl müdahale edilmesi gerektiği gibi konularda karar verme yetkisi vermektedir. Toplum da hastalık teşhisi ve tedavi için kendisini doktorların insafına bırakma konusunda pek isteklidir. Gelenekle bağını koparmış endüstriyel toplum, her gün başka bir hastalık üretmektedir. İnsan kendine yetemeyen bir varlık

haline getirilmiştir. Sapaşğlam olan insanlar önce hasta edilmekte, ardından bu zavallı varlıklara yapay şifa reçeteleri sunulmaktadır. Doktorlar jargon kullanmak suretiyle hastaları çaresiz birer deneğe dönüştürmektedir. Bu da doğal olarak onların doktorlara ve tıp kurumuna olan bağımlılıklarını artırmaktadır. En ufak ağrıda dahi kullanılması tavsiye/teşvik edilen ilaçlar, acı hissini öldürmektedir. Hissizleşen insan, hayatın öznesi değil; nesnesi olarak yaşamını idame ettirmek zorunda kalır. Acıyı yok etmeyi vaat eden tıp, acıları artırmaktan başka bir işleve sahip değildir.

Illich; tıbbın kendisinden, doktorların uygulamalarından ve tedavilerinden kaynaklanan hastalıklar anlamına gelen “iatrojenez” kavramını kullanır. O, sağlık hizmetlerinin sunumu sırasında/sonucunda ortaya çıkan acı, hastalık yahut ölümü *linik iatrojenez*; tüm sağlık hizmetlerinin evlerden hastanelere taşınması ve profesyonel hizmetlere olan inancın bağımlılığa dönüşmesiyle kendi kendine iyileşmenin tarih olması sürecini *sosyal iatrojenez*; insanın acı, yaşlılık ve ölüm gibi kendi gerçeklerine katlanma iradesini tüketmesiyle ortaya çıkan tıbbın sağlığı yadsıması durumunu da *kültürel iatrojenez* olarak tanımlar.

Okulsuz Toplum eseriyle kurumlara ve eğitim kurumu olan okula eleştirel gözle bakan Illich; *Sağlığın Gaspsı* kitabıyla tıp kurumunu eleştirel bir dikkatle irdelemeye davet eder.

1.2.6. After Deschooling, What? (Okulsuz Toplum Sonrası)

Illich'in de makalesinin bulunduğu bir ortak kitaptır. Illich bu kitaptaki makalesinde *Okulsuz Toplum* kitabında olduğu gibi yine okullaşmayı eleştirir. Ona göre eğitim bir an önce üretilip tüketilebilen bir meta olmaktan çıkarılmalı ve öğrencinin kendi eğitimini kendisinin şekillendirebildiği bir sürece dönüşmelidir.

Illich, gizli müfredatın açık müfredattan daha etkili olduğunu savunur. Devlet, gizli müfredat yoluyla, her bir vatandaşını medeni hakkını kazanabilmek için mutlak surette okula gitmek zorunda bırakır. Üstelik gizli müfredat tüm ülkelerin yasalarına girmiştir. Tüm dünya ülkeleri siyasi ve iktisadi anlamdaki gelişmeleri, okullaşmanın yaygınlaşması ve yatırımların okula yapılmasına bağlar.

Illich, okul çağının artık sona ermesi gerektiğini anlatmaya çalışır. Ona göre okullar bir yandan şatafatlı sözlerle eşitlikten söz ederken bir yandan da diplomalar yoluyla sınıflı toplumu ussallaştırmaktadır.

Illich'in bu makalede eleştirdiği bir başka konu da bireyin topluma okul vasıtasıyla takdim edilmesidir. Okul, tüketim için sürekli yeni özel taleplerde bulunan kısır bir döngüye hapsedilmiş tüketim toplumuna yeni bireyler armağan eder.

Okullar insanı öğrenime yabancılaştırmıştır. Illich'e göre kimse okula gitmek istememektedir artık. Yoksul kesim okulun o meşhur nimetlerinden yoksundur. Her geçen gün artan mezun sayısı yüzünden kimsenin ekmeğinin garantisi yoktur. Herkes edinilmiş bilgi ve diplomalı okullaşma sonrası bir bataklık niteliğindeki yabancılaşmış toplumda yaşama katlanmak zorunda olduğu gerçeğiyle yüzleşmek zorundadır.

Illich'e göre toplumu yeniden üreten ve kurulu düzenin sigortası olan okullar, öyle apar topar kaldırılmamalıdır. Etraflıca düşünülmeli ve bir plan program dâhilinde okulsuzlaşmaya geçilmelidir. Aksi takdirde daha kötü sonuçlar doğacaktır.

Illich, problemlere getirilen çözüm önerilerinin yüzeysel olmasından yakınır. Eleştirmenler okulun törensel yönlerini kaçırdıkları için yüzeysel ve suni çözüm önerileri getirmektedir. Bilgi manipüle edilmekte, uzmanlar tarafından bir paket halinde verilen eğitim diploma çılgınlığına dönüşmekte ve öğrencinin öğrenim sürecine katılması engellenmekte, neyi nasıl öğreneceğine kendisinin karar vermesinin önüne geçilmektedir. Oysa bilginin hâkim gücün ve zenginlerin özel mülkiyeti olduğu yanılığısından kurtulup araçlara erişmenin önü açılmalıdır. Illich'e göre siyaset, basın-yayın ve eğitim kurumlarının elinde oyuncak olan ve hatta çoğu zaman siyasi ve ekonomik alanlarda bir silah olarak kullanılmakta olan teknoloji, daha ulvi amaçlar için kullanılmalıdır.

1.2.7. Disabling Professions (Profesyoneller İktidarı)

Ivan Illich'in I. K. Zola, J. McKnight, J. Caplan ve H. Shaiken ile birlikte kaleme aldığı ortak kitaptır. Illich, önce zihinlerde oluşan, ardından topluma yayılan

yargıları sorgulamak üzere seminerler veren ve makaleler yazan bir düşündürdür. *Profesyoneller İktidarı* kitabındaki makalesinde de topluma yanlış biçimde zerk edilmiş “profesyonellik” yargısını mercek altına alır. Illich’e göre toplumdaki bireylerin ancak alanında eğitim görmüş, belgeli uzmanlar tarafından korunup gözetilebileceği önyargısı ile mücadele edilmelidir. Bu yanlış algı yüzünden eğitimi öğretmenlere, tedaviyi doktorlara, hukuki işleri avukatlara ve yargıçlara devrediyoruz. Ancak uzmanların bizim yerimize biliyor olması, bizim sürekli olarak uzmanların tahakkümü altında kalmamıza ve profesyonellerin daimi müşterisi olmamıza yol açmaktadır. Profesyonellerin egemen olduğu bir dünyada birilerinin tedavi etmesi için birilerinin hasta olması gerekir. Uzmanların birer “uzman” olarak kabul edilmesi ve işlerin tamamen onların kontrolüne bırakılması için de geriye kalanların vasıfsız sayılması önkoşulu vardır. Uzmanlık sisteminin gelişmesiyle birlikte insanın kendi başına doğmasına ve ölmesine dahi müsaade edilmemektedir. Sonuç olarak sürekli başkasına ihtiyaç duyan bir toplum modeli oluşturulmaktadır.

1.2.8. The Right to Useful Unemployment and its Professional Enemies, (İşsizlik Hakkı)

Bir toplum eleştirmeni olan Illich, eleştirilerini aynı düzlemde farklı konulara eğilerek yapmıştır. Eğitim kurumu olarak okulu, sağlık kurumu olarak modern tıbbı, endüstriyel araçları kutsayan sınıai toplumunu, ulaşımında hızı ayine dönüştüren hız toplumunu eleştirmiştir. Daha sonra profesyonelliği/uzmanlığı fetişleştiren sisteme eleştiriler getirmiştir. Illich, *İşsizlik Hakkı*’nda bütün profesyonel meslekleri sorgular. Ayrıca toplumca lütfedilen toplumsal rolleri yadsır. İktidarlar, kimi meslek gruplarına belli imtiyazlar tanımak suretiyle toplum nezdinde o mesleklerin sorgusuz sualsiz birer otorite kabul edilip topluma yön vermesine ön ayak olurlar. Mühendisler, doktorlar, avukatlar, yöneticiler, medya mensupları, planlamacılar, sendikalar vb. meslek gruplarında çalışan insanlar toplumsal hayata müdahale hakkına sahiptirler. Bunlar insanları birer tüketici yapmak için canla başla çalışırlar. Ürettikleri hiçbir şey yoktur. Tüketim toplumunun teminatı oldukları için değerlidirler. Öğretmen öğrettiği için değil, öğrencisini yalnızca kendisinden öğrenmeye bağımlı yaptığı için hâkim meslek grubundandır. Aynı şekilde doktor da ameliyat ettiği için değil, hastanın ameliyata

ihtiyaç duyacak profesyonel bir hasta haline gelmesini sağladığı için otoriterdir. Doğadan, doğal olandan değil makineden, endüstriyel araçlardan beslenen modern insan özünden koparılmış ve suni bir dünyada mahpus olarak yaşamaya mahkûm edilmiştir. Vaziyeti kabul ettirmek, normalleştirmek ve meşrulaştırmak üzere de profesyonel meslekler işe koşulmuştur.

1.2.9. Toward a History of Needs (Tüketim Köleliği)

Illich'in ihtiyaçların tarihine yolculuk yapmak üzere kaleme aldığı eserdir. Kitap; “yararlı işsizlik ve profesyonel düşmanları”, “kurnazlıkla işini yürüten gelişmiş milletler”, “eğitim yerine”, “özendirilip de giderilmeyen ihtiyaçlar”, “enerji ve eşitlik” isimlerini taşıyan beş bölüm içerir. Illich daha önce *Şenlikli Toplum*'da işlediği endüstriyel üretim, *Okulsuz Toplum* ve *Sağlığın Gaspi*'nda eleştirmiş olduğu profesyonel hizmetleri gözden geçirerek endüstriyel gelişme bağlamında tekrar inceler. Illich, eskiden üretimin doğrudan ihtiyaçlara yönelik olarak yapıldığı ve emek ürünü olduğunun altını çizer. Ancak endüstrinin gelişmesiyle birlikte standartlaşmış ürünler üretilmeye başlanmıştır. Bu ürünlerin talibi olanlar normal, standardın dışında kalıp endüstriyel ürün yerine doğal seçenler ise uyumsuz ve asosyal olarak nitelendirilirler.

Illich'e göre eskiden insanlar kendi ihtiyaçlarını görebilecek zanaat dallarında kendilerini yetiştirmekteyken modern sanayi toplumunun yükselişiyle birlikte ortaya çıkan diplomalı profesyoneller yüzünden bilgileri buhar olup gitmiştir. Bilgi satın alınabilen bir eşya, bir “şey” olmuştur. Bilgi satılan yer de okul olduğu için toplumsal denetim mekanizması da doğal olarak okulun bizzat kendisi olmuştur.

Illich, ısrarla endüstriyel gelişimin karşısına doğal olanın konulması gerektiğini söyler. Örneğin hızlı taşıtlarla hedeflenen hızlı trafiğe alternatif olarak bisikleti önerir. Yüksek hız; gürültüye, kirliliğe ve rahatsızlığa neden olmaktadır.

Illich, bu makalelerde endüstriyel gelişmeyle birlikte gelişmiş ülkelerin servetlerine servet katarken üçüncü dünya ülkelerindeki fakirlerin nasıl daha da yoksullaştığını inceler. Tüketim endeksli bir toplumda profesyonel elitler, gerçek insani

ihtiyaçların yerine yapay ihtiyaçlar koyar ve insanı, tüketim değirmeninin çarkları arasında ezilmeye mahkûm ederler. Ulaşım, eğitim, enerji, istihdam, sağlık ve gelişim konularını irdeleyen Illich, sadece sorunları ifşa etmekle yetinmez; insanın gerçekte ihtiyacı olan şeyleri imleyerek bunları kullanma yollarını da izah eder.

Tam Türkçesi *İhtiyaçlar Tarihine Doğru* olduğu halde Türkçeye *Tüketim Köleliği* olarak çevrilen kitap, Illich'in radikal tekel olarak adlandırdığı endüstriyel üretim tarzı ile ortaya çıkan modern yoksulluğun etkilerini gözler önüne sermektedir. Basit bir örnek verilecek olursa; otomobillere göre inşa edilmiş yollar, yayaların ve bisikletlilerin yoksullaşmasına neden olmaktadır.

1.2.10. Shadow Work (Gölge İş)

Illich, 1981 yılında neşredilen *Gölge İş* kitabıyla gölge ekonominin yükselişini tarihe not düşer. Emek sarf eden ancak emeğinin karşılığını alamayan ücretsiz emekçilerin katkılarını “gölge iş” olarak adlandırır. Illich; kadınların evlerinde yaptıkları ev işlerinin neredeyse tamamını ve ev için yapmış oldukları alışverişlerin yanı sıra sınava hazırlanmakta olan öğrencilerin ev ödevleri ile işe gidip gelmek için harcanan çabaları “gölge iş” kapsamında değerlendirir. Ücretsiz kölelik olarak da nitelendirilebilen bu sistemde, söz konusu çabalar geçim sağlamaya katkıda bulunacak cinsten değildir. Türlü maskeler altında emekler gölgelenmektedir. Illich'e göre endüstri toplumuyla birlikte dünya ve insan büsbütün değiştirilmiştir. Endüstriyel kibir, dünyayı ve insanı bambaşka bir boyuta taşımıştır. Teknoloji kavramı alet edevata indirgenmiştir. İnsana refah vaat eden sanayi toplumu, homo economicus (iktisadi insan) modelini icat etmiş ve bu büyük(!) buluşla birlikte insan ırkının sonunu hazırlamıştır. Sokaklar asfaltlanmış ancak trafik işin içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Ekonomik büyüme her geçen gün çevre tahribatının artışına neden olmaktadır. Illich, insanın endüstriyel yaşama eklenip modern köleler olarak yaşamak zorunda olmadığını söyleyerek vernaküler adını verdiği geleneksel, dahası fitrata uygun bir yaşama dönmesi gerektiği tezini savunur. Modern toplum, tüketim toplumdur ve insan durmadan ihtiyaç yaratan bir varlıktır. Üstelik ihtiyaçları karşılamak üzere ürettiği her ürün yeni ihtiyaçlar

doğurur. Bu girdaptan çıkamayan zavallı insan, kendi mamulü olan araçların aracı, oyuncağı haline gelir.

1.2.11. Gender (Cinsiyet)

Illich, bu kitabında da endüstriyel toplumun yol açtığı başka bir felakete dikkat çeker: Cinsiyetlerin ortadan kaldırılması. Eskiden kadınlar kadın, erkekler erkektir. Herkesin kendi cinsiyetine has özellikleri vardır. Sesleri, giyim tarzları, yaptıkları işler... Kadınla erkeğin hemen her şeyleri farklıdır. Ancak sınıai toplumunun uzun ömürlü olabilmesi için, kadın-erkek ayrımı gözetmeksizin herkesin tek tipleştirilerek aynı şeylere ihtiyaç duyan ve bunun için de sürekli bir yarış içinde olan bireylere ihtiyaç vardır. Yeni ekonomik sistem kadın-erkek ayrımını ortadan kaldırmak için üzerine düşen vazifeyi yapmış ve başarılı da olmuştur. Piyasa ilişkilerinin gelişip ivme kazanması, kapitalizmin tüm sosyal hayata nüfuz etmesi, paranın tedavüle girmesi ve eşyaya bağımlı bir sistemin ortaya çıkması cinsiyetin kaldırılmasını hızlandırmıştır. Illich, cinsiyet farkının yok oluşunun tarihsel kökenlerini araştırır. Illich'e göre Avrupa'da cinsiyet farkının bitişi endüstriyel topluma bağılı değildir. İlk evlilik sözleşmesinde geçen "eşitlik" kavramı Illich'e göre cinsiyetin ölümü anlamına gelmektedir. Bugünse endüstriyel toplum, kadın ve erkek arasındaki rol farkını büsbütün ortadan kaldırmıştır.

Illich, Gender (Cinsiyet) adlı bu eserinde, geleneksel ve modern toplumlarda her bir cinsiyetin toplumdaki rollerini derinlemesine inceler.

1.2.12. H2O and the Waters of Forgetfulness, (H2O ve Unutuşun Suları)

Illich, Dallas eyaletinde yapılması tasarlanan yapay bir göl hakkında çıkan tartışmalar üzerine gerçekleştirilen toplantıya davet edilir. Davete icabet edip konuşmasını yapan Illich, kentte yapılması planlanan bu yapay gölü besleyecek suyun geri dönüşüm tesisinden geçirilmiş tuvalet gideri olduğunu dile getirir. Yani arıtılan bu şey, kimyasal olarak H2O olsa da gerçek su değil, bambaşka bir şeydir. Illich, konferansın ardından bir dostuna konuyla ilgili olarak mektup yazar. İşte bu

mektubunda kaleme aldığı satırlar, daha sonra *H2O ve Unutuşun Suları* adıyla kitaplaşacaktır. Kanalizasyon suyunun arıtılması düşüncesi Illich'i su hakkında düşünmeye teşvik eder. Sonra da suyu tarihsel ve antropolojik düzlemde incelemeye karar verir. Kitapta suyun en temel yaşam kaynağını teşkil eden madde olması vurgusunun yanında tarih boyunca toplumlardaki anlam ve önemi de irdelenir. Örneğin bir dönem temizlik ve hijyeni sembolize eden su, başka bir dönemde çıplaklık ve fantezi sembolü haline gelmiştir. Illich'e göre su; temizleyicidir, evsel bir ihtiyaçtır ve ayrıca dini ve manevi bir güçtür. Yalnızca bedeni temizlemez su, ruhu da kirlilerden arındırır.

Endüstriyel toplumda her şeyin anlamı yitip bitmiştir. Geleneksel toplumlarda ve hatta mitolojide büyük değerler atfedilen su, H2O'ya indirgenmiştir. Su eski su değildir artık. Doğaya ve doğal olana dokunmaktan imtina etmeyen 20. yüzyıl insanı, suyu bile değiştirmiştir. Illich, *H2O ve Unutuşun Suları* ile insanın suya bakışının nasıl değiştiğini Batı tarihi üzerinden okumaya davet eder.

1.2.13. A.B.C.-Alphabetization of the Popular Mind (ABC Aklın Modernleşmesi)

Yazı ve metin üzerine yazılmış bir kitaptır. Modern dünya, insanı elektronik cihazlarla sınırlandırmıştır. El yazısı ile kayda geçiş, matbaanın icadıyla birlikte tarihe karışmış ve yeni metinler elle değil, makineler vasıtasıyla kitaplaştırılmıştır. Ancak sanayinin gelişimi kültür dünyasına yalnızca matbaayı kazandırmamıştır. Her geçen gün yeni bir elektronik cihazın piyasaya sürülmesi, kitabın geleceğini tehlikeye atmaktadır. 1988 yılında Illich ve Barry Sanders tarafından birlikte yazılan bu kitap, metnin dönüşüm hikâyesinin özetidir adeta. Alfabe ortaya çıkmış, sözlü kültürden yazıya geçilmiştir. Hafızanın/hatırlamanın yerini unutuluş almıştır. Gerçek hikâyeler ve ardından kurgu ortaya çıkmıştır. Bütün bunların ardından elektronik çağ gelip çatmıştır. Elektronik çağda endüstriyel araçlar, insanın algılarını şekillendirmiştir. Illich ve Sanders, *Abc Aklın Modernleşmesi*'nde Batı kültürünü biçimlendiren en etkili araç olan alfabeden elektronik çağa uzanışın haritasını çıkarırlar.

1.2.14. In the Mirror of the Past -Lectures and Addresses

Illich'in 1978-1990 yılları arasında verdiği konferanslarda konuştuğu konulardan seçilerek kitaplaşmış bir eserdir. Toplam dört bölümden oluşan kitaptaki yazıların bir kısmı daha önce yayımlanmış, bir kısmı ilk kez bu kitapla okurla buluşturulmuştur.

Neden sağlık hizmetlerine bu kadar çok para harcıyoruz fakat iyileşme görülemiyor? Eğitim için bu kadar çok para harcanmasına karşın neden çocuklarımızda eğitimin emaresi görülüyor? Neden kolluk kuvvetleri ve ceza adaleti sistemleri için bu kadar harcanmasına rağmen toplumumuz daha az güvenli ve daha az adil görünüyor? Illich, bu kitaptaki makalelerinde, kurumsallaşarak profesyonelleşmiş gücün toplum üzerindeki hâkimiyet olgularını sorgular.

1.2.15. In the Vineyard of the Text

Çağ değiştikçe yaşam stilimiz ve hayata bakışımız da değişir. Teknoloji çağında teknolojinin gelişmesi pek çok şeyi olduğu gibi algı biçimlerimizi de değiştirmiş durumda. Kâğıdın, mektubun ve kitabın yerini ekran, teknolojik araçlar ve iletişim aygıtlarının aldığı bir dönemde yaşıyoruz. *Abc - Aklın Modernleşmesi* kitabında yazının ve metnin düşünceyi ve toplumu nasıl biçimlendirdiğini anlatan Illich, *Metnin Bağları – Hugh'un "Didascalicon"unun (Eğitici Kitap) Şerhi* adını verdiği bu kitapta, elektronik çağda teknolojiadaki devrimlerin, metni okuma ve anlama yöntemimizi nasıl etkilediğini inceler.

II. BÖLÜM

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: EĞİTİMİN TARİHÇESİ

2.1. Eğitim Kurumunun Tanımı

Tanımlar her zaman akımlar ve görüşlere göre değişkenlik arz etmektedir. Hangi alan olursa olsun nesnel bir tanım yapmak hiç de kolay değildir. Yeryüzündeki insan sayısı, akım ve felsefi görüş kadar tanım vardır. Eğitimle ilgili de doğal olarak onlarca tanım yapılagelmiştir. Eğitim nedir, ne işe yaramaktadır, eğitimin gayesi ne olmalıdır? Genel bir tanım yapılacak olursa eğitim, bireyin davranışında bizzat kendi yaşantısı sonucu ve bilinçli olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir (Ertürk 1988: 13).

Felsefe ve filozoflar açısından bakacak olursak; Sokrates'e göre eğitim, insanı erdeme ulaştırın yoldur (Maltaş 2011: 23). Dahası bilgi hem erdemin kendisidir hem de erdeme ulaştırın araçtır ve hayatın maksadı olarak görülmelidir. Mutluluğun kaynağı olarak bilgiyi yani erdemi kabul eden Sokrates'e göre erdem, eğitim yoluyla edinilir (Tozlu 2003: 16). Platon, eğitimi, insanın bilgilendirilmesi değil ruhun iyiye çevrilme sanatı olarak tanımlar. Aristoteles'e göre eğitim, doğruya giden yoldur. Herbart, eğitimin amacının çocuğun mevcut sosyal düzene uyumu olması gerektiğini savunur. Yani çocuğa itaati aşılacaktır. İdealizm için eğitim, insanın kendi iradesiyle Tanrıya ulaşmak için sarf ettiği çabalarıdır. Realizm için eğitim, kültürel mirasın kuşaktan kuşağa aktarılarak topluma uyum sağlayacak bireyler yetiştirmektir (Maltaş 2011: 24). Pragmatizme göre eğitim yaşam içindir. İnsanlar eğitim vasıtasıyla kültürü yeniden yaratma, kendilerini ve geleceklerini inşa etme imkânı bulurlar. Yani eğitim bireyi yaşama hazırlamaz, bilakis yaşamın kendisini bireye sunar. Birey bizzat yaparak, yaşayarak öğrenir. Natüralizme göre eğitimin amacı, insanı doğasına göre yetiştirmek

ve onun doğal gelişimine imkân sağlamaktır (Maltaş 2011: 24). Marksizme göre eğitim, insanı üretime katkı sağlaması için her açıdan eğitime aracıdır. Eğitimin gayesi, üretim yapabilecek insan yetiştirmek olmalıdır. Eğitimde bireyi ezmemek kaydıyla toplumsal yarar gözetilmelidir. Çünkü Marksizme göre esas olan, bireyin değil toplumun kurtuluşudur (Sönmez 2014: 40).

Eğitim işlevi toplumdan topluma değişkenlik gösterir. Örneğin durağan ve kapalı bir toplumda, eğitimin temel işlevi, kültürel mirası olduğu gibi yeni nesillere intikal ettirmekken devingen toplumlarda eğitim yalnızca kültürel mirası aktarmakla kalmayıp yeni kuşakları bu değişimlere hazırlamaktır (Erol 2011: 110). Bugün küreselleşme sonucu dünya kocaman bir köy konumunda olduğundan bazı Afrika kabileleri dışında kapalı toplum yok denecek kadar azalmıştır. Dolayısıyla eğitimin değişen dünyaya ayak uydurabilecek nesiller yetiştirme işlevinin devrede olduğu aşikârdır.

Kurum; toplum içerisinde insanların temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla oluşturulmuş, zamanla süreklilik arz etmeye başlayıp benimsenmiş sosyal rol ve ilişkiler sistemi olarak tanımlanabilir (Fichter 1992: 111). Eğitimi bir kurum olarak tanımlarsak; not verme, diploma, ödev, öğretmenlik, öğrencilik gibi pek çok alt kurumu içerisinde barındıran ve bireyin yetenek, tutum ve davranış biçimlerini olumlu yönde geliştirmek üzere gerçekleştirilen sistemli bir süreçtir diyebiliriz (Aydın 2000: 183). “Eğitim kurumunun amacı, bireyin aile içinde ve genel kültür çevresinde doğal bir biçimde ve toplum tarafından özellikle kurulmuş eğitim kurumlarında ise örgütlü bir biçimde toplumsallaştırılmasını sağlamaktır” (Tezcan 2011: 128). Kurumlar vücudun organları gibi birbirleriyle sürekli etkileşim halindedir. Birisinin görevini ifa etmemesi halinde diğer kurumlarda aksamalar görülmeye başlar. Eğitim kurumları insan yetiştirmede yetersiz kalırsa diğer bütün kurumlar olumsuz yönde etkilenecektir. Siyaset kurumu için işinin ehli yönetici kadro bulunamayacak, ekonomi kurumunda verimlilik düşecek, sağlıkta gerileme başlayacaktır (Güven 2014: 118).

2.2. Eğitimin Tarihsel Boyutu

2.2.1. İlk Çağ'da (Antik Çağ) Eğitim

İlk Çağ'da eğitimin temel gayesi, toplumun hayatta kalmasını ve insanların yaşadıkları yaşam koşullarına uyum sağlayacak şekilde yetiştirilmesini sağlamaktır (Altaş 2014: 134). Esas olan, toplumun bekasıdır. Öncelik birey değil, toplumdur. Sürekli savaş olması ve savaşların da beden gücüne dayanması hasebiyle beden eğitimi büyük önem arz etmektedir (Acar 2007: 3). Güçlü bir beden, yetişmiş asker; yetişmiş asker de kazanılmış savaş demektir. Öte yandan dindar topluluklar için eğitimde dinin etkisi görülür. Eğitim şekillenirken doğal olarak dinin emir ve yasakları göz önünde bulundurulur (Acar 2007: 4). İlkçağ Hint medeniyetinde Budizm ve Brahmanizm dinlerinin tenasüh inancına göre insan, dünyadaki eylemlerine göre farklı bir varlık olarak dünyaya yeniden gelmektedir. Kimisi insan, kimisi bitki, kimisi de hayvan şeklinde yeniden bedenlenir. Erdem seviyesine göre belirlenen bu tekrar vücut buluş nedeniyle, savaşçı toplumların aksine beden eğitimine değil, ruh eğitimine önem verilir. Eğitimin ana hedefi; tasavvuf inancındaki gibi dünya zevklerini elinin tersiyle itecek, hayatı hor görecektir insanları yetiştirmektir. Çin'de de benzer bir eğitim anlayışı hâkimdir. Konfüçyüsçülük ve Taoizm öğretisi ve dinlerinde güzel ahlak, insan sevgisi, iyi amel gibi erdemlere vurgu vardır. Eğitimin amacı da erdemli yurttaş yetiştirmektir (Acar 2007: 4).

Yazının mucidi ve ilk uygarlığın kurucusu olarak bilinen Sümerler pek çok alanda ilklere imza atan bir uygarlıktır. Kil üstüne yazı yazma, tekerlek ve sabanın icadı; 'Sümerler' adının medeniyet tarihine altın harflerle yazılmasını sağlayan en önemli buluşlardır. Bunların yanı sıra ilk örgün eğitim kurumu olan okullara Sümerler imza atmıştır (Maltaş 2011: 28). İlk meclis, ilk mahkeme kararı, ilk ilaç formülleri kitabı, ilk kütüphane, ilk fabl ve edebi atışmalar da yine Sümer uygarlığında görülür. (Maltaş 2011: 28). Sümerlerin okul müfredatında matematik, edebiyat, astronomi, tıp, madencilik, tarım, müzik gibi dersler bulunmaktadır. Kopyalama yöntemi ile eski metinlerin kopyalanmasının yanı sıra öğrencinin öğretmene bakarak kopyalaması neticesinde üzerinde çalışılan metnin öğrenilmesi de sağlanmaktadır (Özgül 2011: 411).

Öğrencilerin çok büyük bir kısmı erkektir. Kızlar ev işleriyle meşgul olur, eğitimleri de evde öğretim görmek suretiyle gerçekleşir. Sümerlerde disiplinli bir eğitim anlayışı vardır. Cezalar oldukça katıdır. Eğitimin amaçlarından biri, bürokrasiye adam yetiştirmektir (Özgül 2011: 411). Sümerler diğer toplumlarla ticaret yaptığından dolayı eğitimin bir diğer amacı, ticari hayatı idame ettirecek insan yetiştirmektir. İşinin ehli tüccarlar yetiştirmek çok önemlidir. Tapınaklar okul görevi görmektedir. Sümerlerde saray görevlisi ile müstakbel kralları yetiştirmek tapınakların görevleri arasındadır. Gerek eğitim, gerekse kültürel tüm faaliyetlerini tabletlere yazıp arşivleyen Sümerler, gelecek kuşaklara pek çok bilgi kaynağı bırakmayı başarmışlardır (Binbaşıoğlu 1982: 9).

Eski Mısır'da eğitime çok önem verilmektedir. Eğitim ailede başlamakta ve çocuk beş yaşında okula gönderilmektedir (Altaş 2014: 134). Eğitimi gelişimin en büyük aracı olarak gören Mısır, İlk Çağ uygarlıkları arasında en gelişmiş toplumlardan biridir. Hiyeroglifi bulmaları eğitim tarihi açısından hayli önemlidir. Mısır'da hemen her şey yazılarak kayıt altına alınmaktadır. Ayrıca günümüzde olduğu gibi devletin dili yazıdır. Bu sebeplerden ötürü okuma yazma bilme oranı azımsanamayacak düzeydedir (Tunç 2012: 175). Eski Mısır'da ölüm sonrası tekrar dirilme inancına bağlı olarak mumlayama teknikleri gelişmiştir. Bu teknik de tıbbın gelişmesine önayak olmuştur (Tunç 2012: 175). Nil nehri etrafındaki verimli topraklarda tarım yapan Mısırlılar, ürünlerin paylaşımı için matematikten, nehrin taşma zamanını anlamak için astronomiden yararlanmışlardır. Sık sık tekrarlanan nehir taşması sonucu tarla sınırlarının yeniden belirlenmesi için tapu ve kadastro tekniklerini geliştirmişlerdir. Güneş yılı takvimi de Mısırlılar tarafından bulunarak kullanılmaya başlanmıştır (Tunç 2012: 175).

Eski Çin'de eğitimin insanı yükseltip yücelttiği inancı hâkim olup, katı bir ataerkil yapı vardır. Çocuk ana babaya itaat üzere yetiştirilmektedir. Büyüklere saygı olmazsa olmazdır (Maltaş 2011: 72). Kız çocuklarının yeri ev olarak kabul görür, hatta fazla gezmesin diye kız çocuklarının ayakları ezilir. Bu nedenle evlendiğinde fazla ayakta kalmaz ve çok gezemez. Kız çocuklarının okuryazar olmasının da hiçbir önemi yoktur (Maltaş 2011: 72). Prenslerin ve soylu kesimin çocuklarının eğitimi için saray okulları mevcuttur. Prenslerin bu okullara başlama yaşı sekiz iken, memur ve soylu

tabakanın çocukları on üç yaşında gitmektedirler (Altaş 2014: 135). Çinliler müziği ruhun gıdası olarak gören medeniyetlerden olduğu için müzik eğitimine önem vermişlerdir (Maltaş 2011: 74). Eski Çin’de okullar yaygındır. En küçük köyün dahi okulu vardır. On yaşına kadar aileden eğitim alan çocuk, onundan sonra okula başlamakta ve on beş yaşında ilkokul eğitimini tamamlamaktadır. Eğitimini sürdürmek isteyenler sınava tabi olmakta, devam etmeyenlerse çalışmaya başlamaktadır (Maltaş 2011: 74-76). Çinliler elli bin işaretten müteşekkil Çin alfabesi ve kâğıt buluşlarıyla dikkatleri üzerlerinde toplamışlardır. İpek böceğinden ipek elde etmiş ve en önemlisi de barutu icat etmişlerdir. Astronomi gelişmiş; geometri, harita ve sismograf yapımı gibi alan ve işlerle iştigal etmişlerdir. Konfüçyüs ve Lao-Tzu gibi dünya düşün tarihinde iz bırakan iki önemli filozof yetiştirmeyi başarmışlardır (Maltaş 2011: 77-78).

Roma’da eğitime baktığımızda, tıpkı Mısırlılarda olduğu gibi eğitimin evde verilmeye başlandığı görülür (Altaş 2014: 138). Eğitimin temel amacının iyi vatandaş yetiştirmek olduğu görülür. Bu sorumluluğu aile üstlenmiştir (Aytaç 2012: 58). Aristoteles’in aile eğitiminden esinlendiği için Yunan kültürünün yoğun etkisi görülür. İyi vatandaşın vasıfları; erdemli, becerikli, karakterli olmaktır. Öğrenme/öğretme süreci usta-çırak ilişkisine dayalıdır. Çocuk, anne babadan görüp uygulayarak öğrenir. Roma’da sistematik ve kurumsal bir eğitim anlayışı olmadığından Roma pedagojisi, Yunan eğitim görüşü tarafından asimilasyona uğratılır (Aytaç 2012: 58). Pragmatik görüşe tarihte ilk kez Roma’da rastlanır. İnsanın kişisel gelişimine çok önem verilmiştir. M.S. 425 yılından sonra özel okullar yasaklanmış ve okullar tamamen devlet tekeline bırakılmıştır. Yunan eğitim anlayışından farklı olarak Romalılar pratiğe yönelmişlerdir (Tunç 2012: 178). Şişman’ın belirttiğine göre; Hıristiyanlığın kabulüyle birlikte din, eğitimde etkili olmaya başlamıştır (Akt. Kop 2007: 207). Roma’da iki alanın geliştiği görülür. Bunlardan biri bugün dahi konuşulan hukuk (Roma hukuku), diğeri gramerdir (Aytaç 2012: 59).

2.2.2. Orta Çağ’da Eğitim

Orta Çağ eğitim anlayışı dendiğinde akıllara “skolastik düşünce”, “dogmatizm” ve “aforoz” kavramları gelecektir. Bu *Karanlık Döneme* neden olan temel faktör; akli öteleyen, özgür düşüncüyü reddeden, otorite olarak din adamlarını kabul eden,

Hıristiyanlığın da ötesinde kiliseyi fetişleştiren anlayışın hâkim olmasıdır. Kilise, din adına istediği fetvaları vermiş; aforoz, endüljans ve engizisyon gibi sistem ve uygulamalarla toplum üzerinde hâkimiyet kurmayı başarmıştır (Kop 2007: 209-10).

Orta Çağ'da temel eğitim; bireyin sosyal sınıf, tabaka ve cinsiyetine göre değişiklik arz eder. Köylülerle asillerin eğitimi çok farklıdır (Gümüş 2010: 37). Erkek-kadın eğitimi de aynı değildir. Hıristiyanlığa göre kadın, yaratılışı gereği zayıf olduğundan erkeğe bağlı/bağımlıdır, inancı gereği kadınlığının hakkını vermesi gerektiği düşünülür. Bu nedenle kadınlar, iyi bir eş ve iyi bir anne olmak üzere yetiştirilirler (Gümüş 2010: 37).

Orta Çağ Avrupası'nda özgür ve gelişmiş bir eğitim anlayışı olmadığı görülür. Hemen tüm eğitim işleri kilise tekelinde toplanmıştır.

“10. yüzyıl öncesi Orta Çağ Avrupası'nda eğitim, okuma-yazmayla sınırlıydı. Yalnız bu okuma-yazma genelde Kilise mensuplarına aitti. Orta Çağ Avrupası'nın imparatorları, lordları, şövalyeleri dahi okuma-yazma bilmiyordu. Bu soylu kişilerin bürokratik işleri bile kilise mensupları olan rahipler tarafından yapılmaktaydı. Eğitim dili Latince olarak, dinsel hayata yönelik erkek çocuklara verilse de çocuklar okullara gitmekten ziyade ailelerini taklit ederek ata binmeyi ve çift sürmeyi daha ilginç buluyordu. İtalya ve Güney Fransa'daki okullaşma, laiklere hukuk ve tıp gibi birkaç tane takdir gören mesleğin yollarını açmıştı fakat Orta Çağ Avrupası'nın diğer bölgelerinde okulları sürdürmek, özellikle kendi kurumlarının eğitilmiş insan ihtiyacını sağlamak üzere piskoposlara ve rahiplere bırakılmıştır” (Sebetçi 2016: 102).

Orta Çağ Hıristiyan toplumlarında eğitim işleriyle manastırlar ilgilenmektedir. Manastırlarda okuma-yazma, hesap yapma gibi temel bilgilerin ardından Latince dualar, ilahiler ve dini vecibeler öğretilir (Aytaç 2012: 84). Din süzgecinden geçirilmeyen bilgiler öğretilmez. Eğitimin muhafızı, gardiyanı konumundaki manastırların işe yaradığı tek alan, eski kitapların kopyalanıp çoğaltılmasıdır (Cubberly 2004: 143-144). Manastırların dışında Katedral okulları ve vakıf okulları gibi din okulları da vardır. Din

dışı okullara bakıldığında şövalyelik eğitimi ile mesleki eğitim veren El Zanaatçıları Korporasyonlarının mevcut olduğu görülür (Aytaç 2012: 85-87).

“11. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa’da değişim rüzgârları hafif de olsa esmeye başlar. Kilisenin hukuki kararlarını sorgulama ve Roma hukukunu inceleme evresine gelinmiştir. 12. yüzyıl ile birlikte genç kuşakta aydınlanma kıvılcımları görülür. Ekonomik gelişmelere bağlı olarak kentleşmenin artması ve aydınların şehirlerde toplanması, üniversitelerin kurulmasını sağlamıştır. Ezber yöntemi yerine soru-cevap yöntemine dayalı öğrenci merkezli eğitim anlayışına geçilmeye başlanır. 11. ve 12. yüzyıllar Avrupa’nın Aydınlanma Çağı’na geçiş öncesindeki emekleme evresidir” (Sebetçi 2016: 102-103).

Orta Çağ İslam dünyası ise Avrupa’nın aksine ilim ve kültürde zirvededir. İslam coğrafyasında dünya tarihine damga vuran bilim ve ilim adamları yetişmiştir. İslam medeniyeti tarafından; cami, medrese, beytül-hikme, darül-ilm, darül-fünun gibi eğitim kurumları açılmıştır. Camiler ilk medreseler olarak kabul edilmektedir. Cami yalnızca ibadet yapılan yer değil; siyasi gelişmelerin konuşulup tartışıldığı, yabancı elçilerin kabul edildiği bir mekân, bir karargâh ve bir eğitim kurumudur (Maltaş 2011: 247). Medrese ise İslam’ın ve İslami bilgilerin öğretilmesi amacıyla kurulmuş eğitim merkezidir. Ancak daha sonra dini bilgilerin yanında matematik, astronomi, tıp gibi hemen her alanı kapsayan dersler okutulmaya başlanmış (Kansu 2015: 8) ve buralarda pek çok büyük isim yetişmiştir. Hikmet evi manasına gelen Beytül-hikme kurumu tercüme ve üst düzey bilimsel araştırmalar için kurulmuştur. Halife Me’mun zamanında Beytül-hikme Orta Çağ’ın en büyük kütüphanesi olmanın yanında bilimsel araştırmaların yoğun bir şekilde yürütüldüğü ilim merkezidir (Maltaş 2011: 252). Darül-ilm, Beytül-hikmeden sonra ortaya çıkmış bir vakıf kuruluşudur. Bu ilim merkezinde, her sınıf ve tabakadan insan faydalanabilmektedir. Kütüphaneyi kullanan okurlara yemek verilmesinin yanı sıra okuyucular talep ettikleri takdirde kâğıt tedariki de yapılmaktadır. (Maltaş 2011: 253).

Orta Çağ’da kültür denince akıllara Kurtuba gelmektedir. İspanya’da Endülüs Emevi Devleti’nin bir kenti olan Kurtuba, ilmin merkezi konumundadır. Emevi

halifelerinden 3. Abdurrahman ve 2. Hâkim, edebiyat, kültür sanat ve bilime büyük önem vermişlerdir. Hâkim'in 400.000 cilt kitaptan müteşekkil devasa bir kütüphanesi vardır. Endülüs baştan sona okullarla donatılmıştır. Yalnız erkekler değil, kadınlar da eğitim vermek üzere görevlendirilmiştir. Avrupa'da kütüphane formatında bir yapıya neredeyse hiç rastlanmazken, Endülüs'te halkın kullanımına açık yetmiş adet büyük kütüphane vardır (Maltaş 2011: 264-265).

“Orta Çağ'da, İslam Dünyasında bilim adamları en saygın kişiler iken, dünyanın kalan kısmında koyu bir cehalet hüküm sürmekteydi. Müslümanlar farklı ırk ve inançtan bilim adamlarını kendi ülkelerine davet etmiş ve böylece bilimin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Onlar İskenderiye, Edesa, Cündişapur ve Suriye'den davet ettikleri bilim adamlarının bilgisinden yararlandılar. Bu, insanlığın ortak değeri olan bilimin gelişmesi için önemli bir etkendi. Tarih; Bağdat'tan Endülüs'e uzanan İslam beldelerinde İbn Sina, Biruni, İbn Miskeveyh ve Cabir b. Hayyan gibi bilim tarihine damga vuran büyük bilim adamlarının yetişmesine şahitlik etti. Bu bilim adamları, tıptan farmakolojiye, astronomiden kimyaya bugünkü modern bilimsel teorilerin öncülüğünü yapmışlardır” (Bouamrane 2009: 383).

Arap Yarımadası'na baktığımızda; İslam öncesinde cahiliye devri görülürken İslam'ın kabul edilışinden sonra eğitim, en önemli gündem maddesini oluşturmaya başlar. İslam Peygamberi Hz. Muhammed'e inen ilk vahyin “Oku” olması, “hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” ayeti ile “ilim Çin'de de olsa gidip alınız” ve “ya öğreten ol ya öğrenen, ya dinleyen ol ya da ilmi sevip destekleyen; beşincisi olma yoksa helak olursun” hadisleri İslam'ın eğitime verdiği değeri apaçık ortaya koyar (Kop 2007: 2010). Kur'an ayetlerinin yazılıp okunması için okuma yazma bilinmesi gereklidir. Bu durum okuma yazma oranını bir hayli artırmıştır (Kop 2007: 2010). Bedir Savaşı sonrası gayrimüslim esirlerin serbest kalması için getirilen koşul da eğitime verilen değeri anlamamızı kolaylaştıracak türdendir. Okuma yazması olmayan 10 kişiye eğitim veren her gayrimüslim esir, okuma yazma öğrettikten sonra serbest bırakılmıştır (Kop 2007: 2011). O dönemde evler, mescitler, camiler birer eğitim ocağı işlevi görmektedir. Bunların yanı sıra gayrimüslimlerin ilköğrenimlerini aldıkları “Küttab” denilen eğitim

kurumları mevcuttur. Dini bilgiler ise mescitlerde verilmektedir (Kop 2007: 2010-2011). Yine o dönemde bugünkü üniversitelerin ilkel hali olan “Suffa” kurumu mevcuttur. Kadınlar dini bilgi için gelip gitmekte iken erkekler yatılı kalmaktadır (Sakaoğlu 2003: 9).

“İslam’ın yayılmasında iki önemli öge vardır: Cihad ve eğitim. Bu nedenle İslam dini, ilk zamanlar bütün ibadethanelerini aynı zamanda bir eğitim kurumu olarak da kullanıyordu. Kuran’a ilişkin eğitim, cami ve mescit gibi ibadet yerlerinin birincil işlevleri arasındaydı. İslam daha o zamanlar devlet gücü ile birlikte eğitimin önemini kavramıştı” (Kongar 1982: 98).

İslam âlemi Orta Çağ’da Avrupa’nın aksine ilmi anlamda çok hareketlidir. Nizamiye, İskenderiye, Gırnata Medreseleri eğitimin merkezi konumundadır. Başta İspanya’daki Müslümanlar olmak üzere Müslüman ilim adamlarının Batı’ya büyük tesirleri olmuştur. Bu isimlerin başında Farabi, Gazali, İbn-i Rüşd, İbn-i Sina, Biruni, İbn-i Mace, İbn-i Haldun ve Sadi gelir (Kop 2007: 211-212).

Osmanlı’da eğitime baktığımızda oturmuş köklü bir eğitim anlayışı görürüz. Dünya tarihinin en büyük medeniyetlerinden biri olmasının temel nedeninin eğitim olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı Devleti’nde eğitim tek yönlü değildir. 16. yüzyılda eğitim veren en önemli kurumlar; tekkeler ve medreselerdir. Daha sonra bu kurumlara ek olarak “Enderun” ortaya çıkmıştır. Başta medreseler olmak üzere bu üç kurumdan çok sayıda ilim adamları yetişmiştir. Osmanlı’da vakıflar eğitimi destekleyen temel yapıdır (Şener 2013: 295-297). Askeri mektepleri de dikkate aldığımızda Osmanlı’daki eğitimin dört kurum tarafından verildiği görülür (Altaş 2014: 145). Osmanlı’da bugünkü ilköğretime denk düşen okullar, sıbyan mektebi ya da mahalle mektebi olarak adlandırılmaktadır. Önceleri bu okullarda okuma yazma öğretilirken daha sonra temel İslami bilgiler de öğretilmeye başlanmıştır (Altaş 2014: 145). Osmanlı Devleti eğitim sistemi incelendiğinde sıbyan mektepleri ve medreselerin örgün eğitim-öğretim müesseseleri olduğu görülür. Yaygın eğitim müesseseleri ise camiler, tekkeler ve huzur dersleridir. Osmanlı’da ilmiye teşkilatı çok güçlü bir teşkilattır. Teşkilatın kendi

içindeki organları şunlardır: Şeyhülislamlık, kadıaskerlik, kadılık, müderrislik, nakibü'l eşraflık, padişah hocalığı, hekimbaşılık ve müneccimbaşılık (Kazıcı 2014: 57-209).

2.2.3. Modern Dönemde Eğitim

Aydınlanma Çağı, Batı dünyasında her alanda iktidar olan kilisenin çökmesine; metafizik dogmalar ve dinin yerine rasyonel aklın merkeze konmasına neden olmuştur. Rasyonel aklı kutsayan bu yeni anlayış, eğitime bakışı da değiştirmiştir. Modern eğitim Aydınlanma ile başlamıştır. Devlet yapılarının değişmesi ile birlikte seküler bilgiye değer verilmiş; yönetimde yeni düzene ayak uyduracak işinin ehli memur ve subayları yetiştirme ihtiyacı doğmuştur. Kilisenin hâkimiyetinden çıkan Avrupa, eğitim ve kültürde özgürlük meşalesi yakmış ve Aydınlanma Çağı'nı başlatmıştır. 18. yüzyıl tamamen rasyonel akla dayalı bir dönemdir (Altaş 2014: 139-140). Akıl merkezli bu dönemde eğitime büyük önem verilmiştir. Herder, Almanya'da aydınlanma dönemini "pedagojinin yüzyılı" olarak adlandırmaktadır (Akt. Özdemir 2006: 100). Bu dönemde felsefi anlamda deneycilik ve rasyonalizm görüşleri ön plana çıkmaktadır. Mutluluk inşası ahirette değil, dünyada gerçekleştirilmelidir. Bu anlamda seküler bir bakış geliştirilmiştir. Dini ahlaktan değil, doğal ahlaktan söz edilir. Hedonizm ve pragmatizm de yine bu dönemde ortaya çıkan felsefi akımlardandır (Aytaç 2012: 162). Bu dönemdeki hâkim anlayışa göre en büyük güç, bilgidir. Bilgiye erişmek içinse yeni bir eğitim felsefesi ve modeli geliştirmek gerekmektedir. Sınırsız ilerleme ve bilgi güçtür mottosuyla yeni eğitim kurumları ve okullar açılmaktadır (Aytaç 2012: 162). Aydınlanma ile eğitim alanına ansiklopedi gibi yeni ve çok önemli bir kavram girmiştir. Diderot tarafından ilk bilim sanat ve zanaat ansiklopedisi kaleme alınmıştır. "Milli Eğitim" kavramı da yine ilk kez bu dönemde Caredeux ve Herder tarafından kullanılmıştır (Kop 2007: 213).

Alvin Toffler, modern dönemin temel özelliklerini beş temel madde ile özetler: "Standardizasyon, senkronizasyon, merkezileşme, uzmanlaşma, yoğunlaşma" (Akt. Gündüz 2013: 70-71). Bu beş madde modern eğitimde de kendisini gösterir. Okullar tek tip kıyafet giyen, aynı metinleri ezberleyen, aynı ruh dünyasına sahip insanlar üretir. Öğrenciler belli mekânlarda, belli saatlerde, belirli kurallar çerçevesinde ders görürler.

Eğitim tek bir merkezden yönetilmekte ve müfredatlar aracılığıyla yaygınlaştırılmaktadır. Eğitim işi, eğitim fakültelerinde eğitim görmüş uzmanlar, yani öğretmenler tarafından yürütülmektedir. Tek bir alana yoğunlaşmak ve sürekli alıştırmalar yapmak suretiyle eğitim faaliyetleri sürdürülmektedir (Gündüz 2013: 71-72).

“Modernizmin bilgi elde etme, üretme ve yayma yöntem ve araçları öncesinden farklıydı. Bu süreçte bilginin yegâne kaynağı olarak akıl ve deney, öznesi bilim adamı, meknı laboratuvar, yayım merkezi de okullar olarak tasarlandı. Okul, yeni düzenin bireyini yetiştirecek eğitim meknları olarak planlandı. Yeni eğitimin temel özelliği; kamu eğitimi mantığında, belli bir düzeye kadar ücretsiz ama mecburi, devlet kontrolünde, laik ve ideolojik bir mahiyette olmasıdır” (Gündüz 2013: 67).

Özetle modern eğitim anlayışı; bürokratik, pozitivist, merkeziyetçi ve statkocudur (Aslanargun 2007: 198).

“Modern eğitim, feodal toplumsal ve devlet/siyaset düzeninin sanayi inkılabı, şehirleşme ve kapitalist iktisadi zihniyetle çöküşü sonrasında oluşan yeni hayatın zorunlu bir ihtiyaı olarak ortaya ıktı. Bu durumda modern eğitim, diğer sosyal, siyasi ve ekonomik gelişmelerin bir ürünü olarak düşünülebilir. Söz konusu unsurların gerek meşruiyeti, gerekse sürdürülebilirliğinin sağlanması için okul icat edildi. Bu yeni eğitim sistemi büyük oranda mevcudiyetini, kendisinden önceki kilise eğitimine alternatif olmaya borçluydu. Dolayısıyla temel özelliklerinden biri laik olmasıdır. Aynı süreçte devletin kamusal alanı ciddi bir iktidar mekanizması olarak düzenlemesiyle de eğitim tam anlamıyla devlet kontrolünde bir hizmet olarak dşnld” (Gündüz 2013: 77).

Aytaç, modernizm sonrası ortaya çıkan endüstrileşme çağında bazı eğitim akımlarının ortaya çıktığını ileri sürer. Ona göre bunlar: Pestalozzi, sosyal eğitim; Herbart, eğitici ğretim; Frbel, okul öncesi eğitim; Tolstoy, hürriyetçi eğitim; Marx ve Engels, sosyalist eğitim; Comte ve Spencer, pozitivist eğitim; Schopenhauer ve Nietzsche ise irrasyonalist eğitim akımlarının nclleridirler (2012: 251-297).

2.3. Eğitimin Sosyal Boyutu

Eğitim, kurum olarak bakıldığında toplumdaki diğer kurumlardan birçok açıdan farklıdır. Eğitim, bir yandan mevcut sosyal, kültürel ve ekonomik yapının devam ettirilmesini sağlarken öte yandan zamanın isterleri/zorunlulukları karşısında yeni bir nesli bu dünyaya hazırlama görevini üstlenir. Bireylerin herhangi bir meslek dalında uzmanlaşarak toplum hayatına eklenmeleri eğitimin başlıca görevleri arasındadır. Bu sayede toplumun fertleri hep toplumsallaşır hem de ekonomik canlılığın sürekliliğini sağlar. Eğitim, devingen olan zamanın koşullarına göre kendisini yeniler. Kendisini yenilerken dolaylı olarak toplumu da yeniler ve yeni nesli geleceğe hazırlar.

Okullar bir yandan öğrencileri hayata hazırlamak için temel eğitimi verirken öte yandan öğrencilerin o toplumun sosyal yaşamına adapte edilmesini sağlar. Sosyalleşme sadece içinde bulunulan toplumun yaşam biçimi ile sınırlı olmaz. Toplumun tarihsel köklerinden, mitolojik kültüründen başlayarak gelenek-görenekler, siyasi durumu, ideolojik durumu, varsa toplumun ütopyası bu sosyalleşme esnasında öğretilir. Dolayısıyla sosyalleşme sadece içinde yaşanan zaman içerisinde bir bireyin yaşaması için gerekli yaşamsal bilgiyi öğrenmesinin ötesinde bir anlama gelir. Bu sebeple her ne kadar okullar, bir öğrencinin toplumun yaşam biçimini öğrenmesine ortam hazırlıyor olsa da, mutlaka bununla birlikte yetiştirmek istediği bireyin dünya görüşünü, ideolojisini, kimi zaman dinini de kitle kültürü içinde öğretmeyi amaçlar. Normalde bireysel olarak bir kişiye buna benzer bir eğitimi vermek daha zordur. Çünkü kitle kültürü sadece bir şeyleri birlikte yapmak değil, aynı zamanda birlikte yapılan işe meşruiyet sağlama görevi görür.

Eğitimin ekonomik, sosyal yönleri kadar etkili olan bir tarafı da bellek aktarımıdır. Jan Assman, *Kültürel Bellek* adlı kitabında kolektif belleğin aktarımından bahseder (Assman 2003). Günümüzde kolektif bellek aktarımı sözlü olarak daha kurumsal ve disiplinli bir şekilde okullar vasıtasıyla gelecek kuşaklara aktarılmaktadır. Burada eğitimin sosyal yönünü görmekteyiz.

2.4. Eğitimin İşlevleri

2.4.1. Eğitimin Açık İşlevleri

Robert K. Merton, görünür (açık) işlevleri, insanların gözlemledikleri ya da bekledikleri sonuçlar olarak tanımlar (Wallace ve Wolf 2012: 88). Tezcan (1985: 66-72)'a göre eğitimin açık işlevleri şunlardır: Toplumun kültür mirasının birikimi ve aktarılması, çocuğun toplumsallaştırılması, yenilikçi ve değişimi sağlayıcı elemanlar yetiştirmek, siyasal işlevi, seçme işlevi ve ekonomik işlevidir.

Her toplum, kendi toplumsal birikimini yeni kuşaklara aktarma gereği duyar. Bu sebeple öğrencilere verilecek eğitimin bir ayağını da kültürel mirasın aktarımı oluşturur. Toplumun yüzyıllar boyunca oluşan kültürel mirası, din ve dil gibi bir milletin temel bileşenlerini oluşturan unsurlar eğitim yoluyla yeni kuşaklara aktarılır, aksi takdirde bu değerler unutulabilir.

Eğitimin açık işlevlerinden biri de çocuğun toplumsallaşmasını sağlamaktır. Toplumun temel değer yargılarına, yaşama biçimine alıştırmakla beraber çocuğun topluma uyum sağlaması, kendi ayakları üzerinde durabilmesi, toplumsal rolleri ve statüleri kavraması, toplumla kaynaşması sağlanır. Çocuklar, böylece toplumsal yaşama hazırlanmış olur.

Eğitim aynı zamanda yenilikçi ve değişimi sağlayıcı bireyler yetiştirmek gayesi güder. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte dünya da değişime uğradı. Bu değişimle birlikte hayatımıza yeni teknolojik aletler girdi ve alışkanlıklarımız da değişmeye başladı. Yenileşen ve değişen dünyaya eski bir bakış açısıyla bakılmaz. Yeni nesillerin dünyadaki bu değişime ayak uydurması için okul, lokomotif görevi üstlenir. Ülkenin ilerlemesi için değişim ve gelişimi sağlayacak nesillerin yetiştirilmesi eğitimin öncelikli ve açık işlevlerinden biridir (Aydın 2000: 210).

Eğitimin açık işlevlerinden biri de siyasal işlevidir Hemen hemen tüm devletlerin bir resmi ideolojisi vardır. Eğitimin önemli işlevlerinden biri, ideoloji

oluşumuna katkıda bulunmasıdır (Aydın 2000: 210). Devlet, kendi ideolojisine uygun bireyler yetiştirmek ister ancak devlet bunu doğrudan yapmayı çoğu zaman bilinçaltına bazı veriler atarak zaman içinde verir ve kendi sistemine göre uygun gördüğü bu makbul vatandaşı yetiştirmek ister. Bu sayede devlet, toplum nezdinde kendi meşruiyetini de sağlamlaştırmış olur. “Politik sistemin, iktisadi düzenin, kültürel mirasın ve toplumsal yapının eğitim kurumunda (okullarda, müfredatta, ders kitaplarında) sürmesi/yeniden üretilmesi için meşruiyete gerek vardır. Eğitim kurumu, bu meşrulaştırmayı yeniden üreten araçlardan biri olarak ortaya çıkar” (İnal 2004: 55).

Devlet, eğitim hususunda tüm yurttaşlarına eşit imkânlar sunarak her bireyin kendini geliştirmesini sağlamak zorundadır. Bu maksatla yerine göre parasız eğitim de vererek öğrencilerin en üst kademeye kadar ilerlemesini sağlar. Bu şekilde bireylerin potansiyeline uygun meslek gruplarında istihdam edilmesinin yolunu açar. Kalifiye elemanları seçerek devletin üst kademelerinde görevlendirilmelerini destekler.

Eğitimin açık işlevlerinden bir diğeri de ekonomik işlevidir. Okullarda yetiştirilen her birey, doğal bir tüketicidir. Devlet bir yandan bilinçli bir tüketici bir yandan da üretken bireyler yetiştirmeyi amaçlar. Böylece devlet, endüstri toplumunun psikolojik altyapısını da kurmuş olur.

2.4.2. Eğitimin Gizli İşlevleri

Robert K. Merton, sosyolojik anlamda gizli işlevleri ne anlaşılmış olan ne de beklenen sonuçlar olarak tanımlar. O, eşyanın gizli işlevleri ve bu gizli işlevlerin ortaya çıkarılması ile toplumun işlevselci çözümlemesinin daha iyi anlaşılabilir olacağı üzerinde durur (Wallace ve Wolf 2012: 89).

Tezcan (1985: 75-77), eğitimin gizli işlevlerini; eş seçme, tanıdık sağlama, statü kazandırma, çocuk bakıcılığı, işsizliği önleme, çocuğun ekonomik sömürülmesini önleme, temizleyicilik (suçtan arındırma) olarak sıralamaktadır.

Bireyler genelde kendileri ile aynı ekonomik ve kültürel seviyede olan kişilerle evlenip aile kurmak isterler. Okul, bireylere karşı cinsle tanışma ve iletişime geçme olanağı sağlar. Uzunca zaman aynı ortamı paylaşma ve birbirini tanıma imkânı bulan gençler, anlaşabileceklerini düşündükleri kişilerle aile kurma yoluna giderler. Topluma bakıldığında sınıf yahut okul arkadaşıyla evlenen insan sayısının bir hayli fazla olduğu görülecektir.

Bireyler aile dışına ilk olarak eğitim vesilesiyle çıkarlar. Okul sayesinde anne baba ve kardeşlerden sonra hayatlarına yeni bireyler kabul ederler. Okul arkadaşlarıyla birlikte sosyalleşen bireyler, arkadaşlık ve dostluk kavramlarıyla tanışıp çevre edinirler. Daha sonra ortak ilgi ve paylaşım alanlarına göre arkadaş gruplarını şekillendirirler.

Eğitimin gizli işlevlerinden biri de bireye statü kazandırmasıdır. Okullar, yapısı itibariyle kişinin bireysel gelişimini tamamlamasına yardımcı olmasının yanı sıra, bir yarış ortamıdır. Bu yarış önde tamamlayanlar sadece yarışı kazanmakla kalmaz, statü ve güç de kazanmış olurlar. Üstelik kazanılan statü, okul sonrası içinde buldukları iş dünyasında da kendilerine avantaj sağlar. Toplum nezdinde itibarlı kabul edilen meslekleri icra eden saygın insanlar olarak yaşamlarını sürdürürler (Doğan 2015: 13).

Okulun, çocuk bakıcılığı görevini üstlenmek gibi bir gizli işlevi de vardır. Beş yaşında anaokuluna başlayan bir çocuk için okul; bir kreş yahut bir bakıcı vazifesi görür. Çocuğun eğitimine ek olarak bakım ve gözetimini de sağlar. Öğretmen yalnız öğretmen değil, aynı zamanda anne babadır. Okul saatleri içerisinde tüm sorumluluk okul idaresine ve öğretmene aittir. Çocuğunu okula emanet eden ebeveynler, kendi iş ve sorumluluklarıyla rahatça ilgilenirler. Illich (2017: 26)'in de ısrarla altını çizdiği gibi, insanlar çoğu bilgiyi okul dışında edinmektedir. “Okulun bütün yaptığı, çocuğa ‘zaman kazandırmak’tır; yani okul bir yandan çocukluk süresini kısaltırken bir yandan da sorumsuzluk süresini uzatır. Kendi hacmimizi en kısa sürede, olabildiğince küçültmemizi sağlar. Okul, eşi bulunmaz bir insan hülasesi üretir” (Baker 2018: 257).

Eğitim, işsizliği önleme ve azaltma konusunda kullanılan en etkili reçetelerden biridir. Eğitimine devam etmekte olan birey, eğitim işiyle iştigal ettiği için işsiz değil,

öğrenci statüsünde kabul edilmektedir. Genç kuşaklar iş dünyasına ancak eğitim sürecini tamamladıktan sonra adım atarlar. Türkiye özelinde eğitim yaşını inceleyecek olursak beş yaşında okula başlayan bir çocuğun en az on sekiz yaşına kadar öğrenci olduğunu görürüz. Lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimine devam eden bireyleri dâhil edecek olursak, kurumsal eğitimin yirmili, hatta otuzlu yaşlarda dahi bitmediğine tanıklık ederiz. Ayrıca eğitim nedeniyle okullarda olan çocukların küçük yaşta çalışmalarının önüne geçilmekte ve ekonomik olarak sömürülmelerine müsaade edilmemektedir.

Son olarak eğitimin temizleyicilik işlevinden söz edebiliriz. Okullar belli kurallar çerçevesinde yönetilen eğitim kurumlarıdır. Öğrencilerin iyi birer yurttaş olmaları okulun en temel görevlerinden biridir. Ahlaklı ve erdemli bireyler yetiştirmenin yanı sıra, öğrencileri çevreden gelebilecek her türlü kötülükten korumak zorundadır.

2.5. Sosyalleşme Aracı Olarak Okul

İnsan pek çok açıdan diğer canlılardan farklıdır. Diğer canlılar hayatta kalabilmek için belli vasıfları haiz içgüdüyle dünyaya gelirler. Oysa insan öğrenmek, dolayısıyla eğitilmek zorundadır. Sosyalleşme de insanın eğitim süreçleri sonrası kazandığı edimlerden biridir. Sosyalleşme araçlarını; aile, okul, arkadaş çevresi ve kitle iletişim araçları olmak üzere dört başlık altında inceleyebiliriz. Aile, doğumla birlikte insanın gözünü açtığı ve dünyayı tanıdığı, hemen ardından da sosyalleştiği ilk kurumdur. Dil edinimi, ahlaki davranış ve toplumsal normların öğrenimi ailede gerçekleşir. Çocuk, ailenin ardından küçük yaşta okulla tanışır ve böylece ikinci sosyalleşme evresi başlar. Belli bir disiplin çerçevesinde eğitim veren okul kurumu, çocuğa başta toplumsal kuralları öğretme ve değerleri kazandırmanın yanında işbirliği ve rekabet gibi pek çok deneyimi yaşama imkânı sunar.

Sanayi toplumuyla birlikte köyden kente göç, geniş aileden çekirdek aileye geçiş, kadının iş dünyasına atılması gibi sebeplere bağlı olarak ailenin çocuk üzerindeki

etkisi azalmaya başlamıştır. Aile; gerek çocuğun eğitimi, gerekse sosyalleşmesi için yetkiyi okula ve akran grubuna devretmiş gibidir. Yine mahalle kültürünün yok olması da çocuğa çevre olarak yalnızca okulu ve sosyal medya araçlarını bırakmıştır. Öğrencilerin sosyalleşmesi için en ciddi sorumluluğu okul üstlenmektedir.

2.6. Eğitimin Sosyolojik Kurumlarla İlişkisi

2.6.1. Eğitimin Aile Kurumuyla İlişkisi

Eğitim ailede başlar. Çünkü insan bir aile ortamına doğar ve doğar doğmaz, hatta henüz dünyaya gelmemişken, anne karnındayken eğitime başlar. Gördüğü, duyduğu her şey birer eğitim unsurudur. Taklit ederek hayatı tanımaya ve öğrenmeye başlayan insan, doğal bir alıcı pozisyonundadır. Beş duyu organıyla algıladıkları; kişinin tabiata, insana ve genel olarak varlığa dair bilgisini oluşturur.

Geleneksel aileyle modern aile arasında çok büyük farklar vardır. Geleneksel aile geniş ailedir. Ailede anne babanın dışında çocuklara yön veren, onların eğitimine katkıda bulunan büyükbaba ve büyükanne, amca, dayı, hala, teyze, yenge, enişte gibi fertler vardır. Dolayısıyla geleneksel aile tipinde çocuk birden çok kişi tarafından denetim altında tutulur. Hatta mahalle kültürü etkili olduğundan mahalledeki büyükler de çocuğun eğitiminde söz sahibidir. Tüm bu bireyler, çocuğun iyiyle kötü arasındaki sınırları çizmesinde aktif rol oynar. Daha çok değer eksenli bir geleneksel eğitim anlayışı çizerek çocuğu iyiye kanalize etme düşüncesi hâkimdir. Modern aile ise çekirdek ailedir. Bu aile, anne baba ve kardeşlerden oluşur. Bugün kardeş sayısı bir ya da birkaç ile sınırlıdır. Hatta tek çocuklu aile sayısı da oldukça fazladır. Kapitalist sanayi toplumu her şeyi değiştirip dönüştürdüğü gibi aile yapısını da değiştirip dönüştürmüştür. Geleneksel aile yapısı tarihe karışmış ve yerini modern aileye bırakmıştır. Bu aile tipinde kadın, evden ayrılarak iş hayatına katılmaya başlamıştır. Artık baba da anne de çalışmaktadır. Evde çocukları koruyup gözetecek, onların eğitimini üstlenecek büyükbaba yahut büyükanne gibi bir aile ferdi de olmadığından çocuk üç dört yaşından itibaren kreşlere gönderilmeye başlanır. Aile, çocuğunun

eğitimini kreşlere ve okullara devretmiştir. Bu ağda ebeveynler, çocuklarını yalnızca hafta sonları görebilmektedirler.

2.6.2. Eğitimin Din Kurumuyla İlişkisi

Kadim uygarlıklardan beri din, toplumlara yön veren önemli bir kurum olagelmiştir. Din, sadece mistik ve metafizik bir evren oluşturmanın ötesinde toplumların yaşam biçimlerine yön veren ve onları belirleyen bir kurumsal yapıdır. Din ve eğitim, eski zamanlardan beri birbirinden ayrılmayan bir ikili yapıdır denebilir. Toplumlar dinin yaşanması kadar eğitimine de önem vermişlerdir.

Dini vecibelerle eğitimde istendik davranışların rtuşmesi, din ile eğitim kurumu ilişkisini gclendirmektedir. Dinen yalanın günah olmasıyla eğitimde yalan söylemeyen bir kuşak yetiştirme çabası rtuşur. Temizliğin hem dinde hem de eğitimde en önemli hususlardan biri olması da bu iki kurumun birbiriyle etkileşimini kuvvetlendirir (Gl 2007: 154-155).

İlk ağ'da tapınaklar ve mabetler ibadet meknı olarak kullanıldıkları gibi aynı zamanda birer eğitim merkezi olarak grlmuşlerdir. Bu sebeple eğitim tarihi açısından din ve din eğitimi, eğitim için önemli bir merhale sayılabilir.

Modern dönem öncesinde gerek Batı'da, gerekse Doğu'da din eğitimi, eğitimin yönünü belirleyen temel faktördü. Orta ağ'da, Hıristiyanlık ve İşlamiyet aynı zamanda temel eğitim kurumlarını da kendi inanç yapılarına göre oluşturmuşlardır. Hıristiyanlıkta manastırlarda verilen eğitim ve İşlamiyet'te medreselerde verilen eğitim din eksenli bir eğitim anlayışıdır. Modern dönemde ise dini bir eğitim anlayışından vazgeçilerek laik bir eğitim anlayışına geçilmiştir. Rönesans'la birlikte başlayıp 18. yüzyılda gelişip serpilen maddeci anlayış metafizik ve dini anlayışı ötelemiş ve sonunda din dışı bir eğitim anlayışı ortaya çıkmıştır (şener 2013: 287).

Osmanlı'da mahalle mekteplerinden sonra medrese eğitimi verilmiştir. Ancak Tanzimat dönemiyle beraber hem modern okullar hem de medrese eğitimi birlikte

verilmiştir. Tanzimat dönemindeki bu ikili eğitim anlayışı, Cumhuriyet dönemiyle birlikte Tevhid-i Tedrisat kanununun çıkarılmasıyla sona erer. Eğitim bundan sonra laik bir eğitim sistemi olarak devam eder.

Türkiye’de din ve eğitimi konusu Cumhuriyet sonrasında sorunlu meseleler arasında yer alır. İlk olarak ilahiyat fakültesi formasyonu ile açılan Darülfünun daha sonra, normal üniversiteye çevrilir. İleriki zamanlarda din eğitimi eksikliği hissedilince Yüksek İslam Enstitüleri ve İlahiyat Fakülteleri açılır. Bir alt kademede ise İmam Hatip okulları açılarak imam ve hatip ihtiyacı giderilmeye çalışılır.

2.6.3. Eğitimin Siyaset Kurumuyla İlişkisi

İktidar, her kurumsal yapıyı şekillendirdiği gibi eğitim kurumunu da istendik bir yöne kanalize eder. İktidarın istendik davranışlar oluşturma isteminin temelinde üzerinde şekillendiği ideolojik yapı vardır. Dolayısıyla iktidardan bağımsız bir eğitim anlayışı düşünülemez. İktidarla çoğu zaman aynı anlamda kullanılan devlet, eğitimi genel olarak üç amaç için kullanır. Bunlardan birincisi, devletin resmi ideolojisinin toplumda oluşup yerleşmesini sağlamaktır. İdeolojinin yeni nesillerde kabul görmesi için bilinçaltına eğitim marifetiyle; bazen tören ve ritüeller, bazen de ilkeler yoluyla gerekli yüklemeler yapılır.

Devletin eğitimden ikinci beklentisi, iktidarının halkın zihninde meşruiyetini sağlamak için küçük yaşlarda çocuklara ideolojisine uygun değerler sistemini aşılmasıdır (Yayla 2011: 8).

Üçüncü olarak devlet, devleti yönetecek kadroların ve bürokratların yetiştirilmesini hedefler. Bu sayede devletin bekasının sağlanacağı düşünülür.

Eğitim politikalarının belirlenmesi sürecinde siyaset kurumunun ne kadar etkili olduğunu çok net bir şekilde görebiliriz. Açılacak okul sayısından türüne, istihdam edilecek öğretmen sayısından eğitimin süresine kadar eğitimle ilgili alınacak kararların tamamına yakını siyaset kurumunca belirlenir (Sağlam 2014: 75). Siyasi kurumlar hem

karar verici hem de denetleyici bir makam konumundadır. Siyasetin eğitimi etkilemesi gibi eğitim de siyaseti etkiler. Toplumun tüm bireyleri okullarda eğitilerek topluma katılırlar. Diğer meslek grupları gibi, siyasi kurumlarda görev alacak kadro da eğitim sürecinden geçerler.

2.6.4. Eğitimin Ekonomi Kurumuyla İlişkisi

Eğitim-ekonomi ilişkisi azımsanamayacak derecede güçlüdür. İlk çağlardan bu yana eğitim, toplumlar için en güçlü silahlardan biri konumunda olmuştur. Bilimsel ve teknik alandaki gelişmeler, doğal kaynaklara ve sermayeye ulaşımı da beraberinde getirecektir. Bu da ancak eğitimle mümkün olacaktır. Eğitim yoluyla kendini geliştiren insan, üretim becerisini geliştirecek ve ekonomiye katkı sunacaktır. Eğitim aynı zamanda iş bölümü ve makineleşmeyi teşvik ettiği gibi, emek ve girişimin hareketliliğine de ivme kazandırır. Yine eğitimle ahlaki olgunlaşmasını tamamlayan insan, gayriahlâkî tutum ve davranışlardan uzak durur (Dura 1996: 26). Bugün eğitimde ileri seviyede olan ülkelerin dünya ekonomisine katkıda başları çektiği görülmektedir. Bir toplumun eğitim seviyesiyle ekonomik gelişiminin doğru orantılı olduğunu pekâlâ söyleyebiliriz.

Ayşe Korkmaz, eğitim-ekonomi arasındaki ilişkiyi şu şekilde özetler:

- “1. Eğitim, ekonominin ihtiyaç duyduğu insan gücünü yetiştirir (üretime katkısı).
2. Eğitim hizmetinin yürütülmesinin ve hizmetten yararlanmanın belli bir maliyeti vardır (eğitim maliyeti).
3. Eğitime yapılan harcamalar.
4. Eğitimin bireysel (mikro) ve toplumsal (makro) düzeyde gelir yaratma etkisi vardır.
5. Eğitim arzının ekonomiyle ilişkisi mevcuttur.
6. Eğitim talebinin ekonomiyle ilişkisi mevcuttur.
7. Eğitimin verimlilik ile ilişkisi mevcuttur.
8. Eğitim hizmetinin mal olma özelliği vardır.
9. Eğitim-finansman açısından ilişki vardır” (Akt. Çakmak 2008: 35).

2.6.5. Eğitimin Sağlık Kurumuyla İlişkisi

Eğitimin bilgili, kültürlü ve üretken bireyler yetiştirmek kadar sağlıklı nesiller yetiştirmek gibi bir hedefi de vardır. Bu nedenle anasınıfından başlayarak çocuklara sağlık bilgisi kapsamında temizlik eğitimi verilir. Sağlık meslek liseleri ve tıp fakülteleri doğrudan sağlık sektöründe çalışacak personel yetiştirirken liselerdeki sağlık bilgisi dersleri de sağlıkla ilgili temel bilgileri vermek üzere programlanmıştır. Bunun dışında sigara ve alkol gibi zararlı alışkanlıklara karşı koruyucu önlemler almak ve bu önlemleri öğrencilere ve topluma aktarmak, eğitim kurumu ile sağlık kurumunu birlikte hareket etmeye teşvik eder. Bedenen ve ruhen sağlıklı bir toplum yetiştirildiği takdirde hem insanların mutlu bir hayat sürmesi sağlanacak hem de devletin tedaviye ayırdığı bütçe payı düşük olacaktır (Gül 2007: 159).

2.6.6. Eğitimin Medya Kurumuyla İlişkisi

İletişim tarihini insanlık tarihiyle eşzamanlı olarak başlatabiliriz. İnsan, iletişim kurmaksızın var olabilecek bir varlık değildir. İletişim kuracak bir başka insan bulamadığı zamanlarda kuşlarla, çiçeklerle, yıldızlarla ve hatta kendisiyle iletişim kurmuştur. Çünkü insan etkileşim kurma ihtiyacı duyan sosyal bir varlıktır. İletişim kurma biçimleri çağlara göre değişmiştir. Dumanla haberleşip iletişim kuran ilkel insandan, telefonla iletişim kuran modern insana kadar nice iletişim araçları kullanılmıştır. Nüfus artıp dünya kalabalıklaştıkça iletişim ağı genişlemiş ve kitleye ulaşma isteği baş göstermiştir.

Kitle iletişim araçları olarak da adlandırdığımız medya kavramı 1920'lerden itibaren kullanılmaya başlanmıştır (Briggs vd. 2004: 7). “Türkçede kitle iletişim araçları olarak adlandırılan medya, geniş bir kitleye seslenen ve bu kitle içinde bilgi, haber, düşünce, görüş alışverişini kapsayan araçlardır” (Cereci ve Özdemir 2015: 3). Medya türleri; görsel medya, işitsel medya, basılı medya, internet ve yeni medya olarak sayılabilir. Televizyon ve sinema, görsel medyanın en etkili araçlarıdır. İşitsel medya denince akla radyo; basılı medya denince de gazeteler ve dergiler gelir. İnternet bugünün en etkili iletişim aracıdır.

Günümüzde medyanın pek çok işlevi vardır. Günlük hayatımızın yanı sıra sanat, siyaset, hukuk vb. hemen her alana etki etmektedir. Medyanın malzemesi insan ve dünyadır. İnsana insanın bizzat kendisini gösterme gayretinde olan medya, merak duygusunu tatmin etmekte ve karşılıklı menfaat ilişkisi içerisinde iletiler sunmaktadır. Ayrıca reklamlar vasıtasıyla ekonomiye can vermektedir (Cereci ve Özdemir 2015: 4-5).

Medya ve eğitim ilişkisi irdelendiğinde medyanın insan üzerindeki eğitici ve yönlendirici etkisi görülür. Eğitim hiçbir zaman medyadan bağımsız olarak düşünülmemiştir. Yazılı iletişim araçlarının gelişimi mecburen bir okuryazar kitesine ihtiyaç duyar. Kalem kâğıt ve mektup bir arada düşünüldüğünde eğitim almayan bir insanın o dönemlerde iletişim kuramayacağı da açıktır. Modern zamanda gazete, dergi, radyo, televizyon ve ardından internetin yaygınlaşması ile iletişim evreni farklı bir kulvara geçer. Bir yandan iletişim araçları eğitim kurumlarının yapısını etkilerken öte yandan eğitim kurumlarında yetişen bireyler medyayı etkilemeye başlar.

Orta Çağ'da yerleşik eğitim kurumları sabit bir eğitim anlayışı ile yüzyıllar boyunca eğitim verirken iletişim araçlarının gelişmesi ile birlikte gazeteler ve dergilerde çıkan yazılar eğitim anlayışını değiştirmeye başlar. Söz gelimi Osmanlı'nın son dönemlerinde iptidai mektepler ve medreseler yerleşik bir eğitime devam ederken 1860'lardan sonra dönemin gazetelerinin ele aldıkları en başat konulardan biri çocukların ve kadınların eğitimi olmuş, hatta o dönemlerde kadınlar ve çocukların eğitimi için kadınlara mahsus gazete ve çocuklara mahsus gazete ve dergiler çıkarılmaya başlanmıştır. Bu sürecin sonunda Osmanlı'da modern eğitim kurumları açılmaya başlanır. Tanzimat sonrası hem geleneksel hem de modern eğitim kurumları aynı zamanda eğitim verirler.

Günümüzde internet, eğitime farklı yaklaşımların dile getirildiği en kullanışlı alandır. Artık köy okullarında bile yeterli seviyede internet mevcuttur. Eğitim işlerinin bir bölümü internet üzerinden yapılmaktadır. Eğitim tartışmaları, sorunları aynı anda bütün ülkeye, hatta dünyaya duyurulabilmektedir. Bununla birlikte sosyal medyada gerçekleşen bazı olaylar anında eğitim hakkında bir tartışmayı başlatıp farklı uygulamaların yürürlüğe sokulmasına da sebep olabilmektedir. Sosyal medyanın

yanında televizyon, gazete, dergi ve diğer iletişim araçları da eğitimi doğrudan etkilemektedir. Tüm medya araçları insanlara her an yeni bilgi aktarımı yapmakta, doğrudan ve dolaylı olarak toplumu eğitmektedir.

Bunların dışında günümüzde eğitim sadece okullarda yürütülen bir faaliyet olmaktan çıkmıştır. Uzaktan eğitim veren her seviyede okulun varlığından söz edilebilir. Açık ğretim ortaokul, lise, ön lisans ve lisans seviyesinde eğitim vermekte; eğitim ortamı olarak da medyayı kullanmaktadır. Uzaktan eğitimle yüksek lisans ve doktora eğitiminin de verildiği herkesin malumudur. Bu sebeple içinde yaşadığımız çağda eğitimi medyadan ayrı düşünmek eğitim olanaklarını en az yüzde elli oranında kısıtlamak anlamına gelir.

III. BÖLÜM

3. IVAN ILLICH'IN OKULSUZLAŞMA KURAMI VE BİR İKTİDAR ARACI OLARAK OKUL

3.1. Okulsuz Toplum Kuramına Bakış

Ivan Illich, okulsuz toplum teorisini kurarken sorunsalı sadece okul bazında ele almamış, genel bir toplum teorisi olarak düşünmüştür. Bunu da '*Okulsuz Toplum*' adlı kitabın daha ilk sayfalarında belirtmiştir. Özellikle aşağıdaki şu iki alıntıda açıkça anlaşılmaktadır ki Illich, okulsuz toplum teorisini kurarken Foucault ve Althusser'in temel felsefelerinden etkilenmiştir. Yaklaşık olarak aynı tarihlerde Foucault'nun felsefi teorilerinin ilk kitaplarından olan *Kelimeler ve Şeyler* ile Althusser'in *Devlet ve Devletin İdeolojik Aygıtları* kitapları yayımlanır. Her üç filozof da muhtemel ki, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yıkımlardan ve modernizmin sorunsallarından hareketle kuramlarını oluşturmuşlardır. Çünkü dışarıdan bir bakışla her üç filozof da yasa koyucuların, kurumların ve devlet eliyle toplumlara dayatılan her türlü normun çok da masum olmadığına kanaat getirmişlerdir.

Illich, *Okulsuz Toplum*'un daha ilk sayfalarında kendi kuramının sadece eğitim ve okul ile ilgili olmadığını alenen söyler:

“Öğrencinin imgelem gücü, değer yerine hizmetin muteber kabul edilmesi sebebiyle 'okullulaştırılmaktadır'. Sağlıklı bir yaşam için tıbbi tedavi, toplum yaşamında gelişme sağlamak için sosyal çalışma, emniyetin tesisi için polis teşkilatı, ulusal güvenlik için askeriye, üretkenlik için iş rekabeti gerektiği yönündeki çıkarımların neden-sonuç ilişkileri (bağlamları) yanlış anlaşılmaktadır” (Illich 2017: 13).

Devamında, “Bu kitapta yer alan makalelerde, değerlerin kurumsallaşmasının toplumsal kutuplaşmaya ve psikolojik çöküntüye yol açtığını ortaya koyacağım” (Illich 2017: 14) der. Fakat Don Ivan’ın sözünü ettiği değerler bütün toplumu sarıp sarmalayacak evrensel değerler değildir. Daha çok modernizmin bir sistem olarak insanlara dayattığı ve sistemin kendi içinde bir bütün oluşturduğu, kapitalizm gibi sömürücü başka ideolojilere hizmet eden bir değerler sistemidir.

Illich, bu kitapla neyi hedeflediğini şu cümleleriyle daha net ifade eder:

“İnsan doğasını, dünya görüşümüzü ve dilimizi şekillendiren modern kurumların sahip oldukları genel sorunu ortaya koymak istiyorum. Bu nedenle okulu örnek olarak seçtim. Tüzel devletin diğer bürokratik kurumlarını oluşturan tüketici-aile, siyasi parti, ordu, kilise ve medyayı sadece dolaylı olarak ele alacağım. Okulun gizli müfredatıyla ilgili yapacağım analiz sayesinde aile yaşamı, siyaset, güvenlik, inanç sistemi ve iletişimin toplumun okulsuzlaştırılmasından fayda sağlayacağı gibi kamu eğitiminin de aynı süreçten fayda sağlayacağını açıkça ortaya koyacağım” (Illich 2017: 14).

Açıkça okulsuz toplum teorisinin hedeflerini belirten Illich, şüphesiz Foucault ve Althusser kadar soruna tepkisel ve ideolojik yaklaşmayıp, daha ılımlı bir bakışla sorunu ele almaktadır. Ancak belirgin olan nokta şurası ki bu teori yalnızca eğitim ve okul odaklı olmayıp, okul ve eğitimin Illich’in de sözünü ettiği gibi sadece birer örnek olarak düşünüldüğüdür. Dolayısıyla toplumun derin katmanlarını, toplum yapısının dinamiklerini etkileyen okul, diğer kurumsal yapılarla birlikte bir bütünün en temel parçasıdır. Illich’in şu cümlesi soruna bakış açısındaki şümulü tavrı gösterir niteliktedir: “İnsan doğasını, dünya görüşümüzü ve dilimizi şekillendiren modern kurumların sahip oldukları genel sorunu ortaya koymak istiyorum” (Illich 2017: 14). İnsan doğası derken muhtemel ki antropolojiyi; dünya görüşü derken din, mitoloji, felsefe ve ideoloji gibi dünya görüşünü oluşturan temel etmenleri; dil derken dilin en geniş anlamıyla Heidegger düşüncesinin evi olan dili kastetmektedir (Dalmış 2012: 1). Bunlar bir araya geldiğinde aslında insanın sadece toplumsal bir varlık olarak değil, ontolojik açıdan var oluşunun, epistemolojik açıdan bilgi felsefesinin kuruluşunun nasıl gerçekleştiği sorunsalını masaya yatırılmış olur. Cümlelerin sonunda bütün bu varoluşsal

ve epistemolojik hayati problemleri yönlendiren asıl unsurun modern kurumlar olduğu ifadesi Illich'i; Foucault ve Althusser'e yaklaştırmaktadır.

Modern dönemde Foucault ve Althusser'in fikirleri, okul başta olmak kaydıyla kurumsal yapıların birer denetim mekanizması ve insanları belli doktriner çizgide ehlileştirme araçları olarak görülmüştür.

Söz gelimi Althusser, *Devlet ve Devletin İdeolojik Aygıtları* adlı kitabında, "Dinsel DİA", "Öğrenimsel DİA", "Aile DİA'sı", "Hukuki DİA", "Siyasal DİA", "Sendikal DİA", "Haberleşme DİA'sı" ve "Kültürel DİA" gibi devletin ideolojik aygıt olarak kullandığı kurumsal yapıları ele alır (Althusser, 2006: 63-64). Devletin baskı aygıtları ile ideolojik aygıtlarını ayrı tutar, baskı aygıtı zor kullanarak işlerken, ideolojik aygıtlar ideolojii kullanarak işlemektedir. Althusser, ideolojik aygıtlar arasında da en çok öğrenimsel aygıtı önemser (Althusser 2006: 65-75).

Althusser'in öğrencisi olan Foucault, *Bilginin Arkeolojisi* kitabında iktidarın söylemler kurarak nasıl oluştuğunu, söylemin düzenini, kuruluşunu ele alır. Illich de yaklaşık olarak benzer konulara değinir. Okul, sağlık, spor, ekonomi gibi birçok alanda kurumsal yapıların aslında sağlıklı bir toplum açısından ne kadar zararlı işler yaptığını, hastalığı önce üretip (Illich 2011: 16), sonra da şifa niyetine potansiyel zehir olan ve pek çok yan etki barındıran ilaçlar (2011: 28) üretme mantığında olduğu gibi okulların da çok emek ve masrafa rağmen öğrencilere değer katmaktan çok, yeteneklerini körelttiği ve vakitlerini boşa geçirmelerine sebep olduğu düşüncesindedir. Bu yaklaşımla okulsuz toplum önerisini ortaya atar.

Foucault'nun, görünmeden gören bir iktidar olarak betimlediği panaptikon mekanizması, okul için de geçerlidir. Okulda müdür, hiyerarşik yapısı dolayısıyla personelini her an gözetler durumdadır (Yıldırım 2013: 164). Foucault ve Illich bu bakış açısıyla da birbirlerine yaklaşımlarıdır.

Gramsci; okul, kilise (din), medya gibi kurumların insanların düşüncelerini şekillendirip yeniden üreten kurumlar olarak görmüştür. O, bu kurumlar aracılığıyla

egemen sınıfın kendi düşünce biçimini ve dünya görüşünü topluma yaydığını söylemektedir (Yaylagül 2010: 111). Burada vurgulanan durum, okulun bir ideolojik araç olarak iktidarlara düşünsel ve ideolojik anlamda hizmet ettiği. Okul bir rıza gösterme kurumudur.

“Okulsuz toplum, öğrenme ediminin iki yönlü doğasını vurgulamaktadır. Tek başına tekrara dayalı öğretimde gösterilecek ısrar, bir felakete neden olabilir; öğrenmenin diğer çeşitlerine de eşit derecede özen gösterilmelidir. Fakat bir yeteneği öğrenmek için okullar yanlış yerleri oluşturuyorsa, bu durum, aynı zamanda okulların eğitim için en kötü yer oldukları anlamına gelmektedir” (Illich 2017: 30). Illich, okulların müfredatının ve devam mecburiyetinin akademik anlamda eğitime zarar verdiğini söylemekle birlikte yetenek eğitiminde de özellikle başarısız olduğuna değinir. Okulun eğitimin önündeki engel olmasında önemli gördüğü hatalardan biri de mahsustan bir eğitimin verilmesidir. İhtisas eğitim merkezleri olan üniversitelerde bile formel eğitim almamış fakat o işi yapan birçok meslek dalındaki insanın bildiğinin yarısı kadar bilgi verilmez. Bir balıkçılık fakültesinde ders veren hocanın Karadeniz kıyılarında balıkçılık yapan eğitim almamış bir insan kadar balıkçılık hakkında bilgiye sahip olmaması Illich’in teorisinin temel problemlerinden biridir (Illich 2017: 106). Illich, “özgür eğitim” adını verdiği daha çok açık uçlu, belli bir müfredata sığdırılmaya çalışılmayan, kişisel çabaların da etkili olduğu alternatif bir eğitim sistemi de önerir (Illich 2017: 31).

Illich bunu bir ağ ya da servis olarak tanımlamıştır: “Okula radikal bir alternatif olarak, aynı sorunla motive edilmiş diğerleriyle kendi sorununu paylaşmak için her bireye eşit şans verecek bir ağ ya da servis oluşturulmalıdır” (Illich 2017: 33). Bu yaklaşımını “Okulsuzlaştırılmış bir toplum, tesadüfi ve gayri resmi eğitimi doğru bir yaklaşım olarak vurgular” (Illich 2017: 37) diyerek meşru kabul eder. Elbette asıl problem, özellikle çok büyük nüfuslara sahip birçok devletin bu büyük kurumun yerine koyacağı bir sistemin işlerliği, daha kârlı, daha kolay ve daha rahat ulaşılır bir sistem olmasıdır. Aksi takdirde astronomik rakamlara dayanan, ayakları yere basmayan ütopyik bir önerinin bir kıymeti olmayacaktır. Böyle bir öneri de ancak felsefi açıdan anarşist bir yaklaşım olarak kabul edilip, yıkıcı ama yerine bir sistem önermeyen ya da ayağı

yere basan bir sistem önermeyen bir eğitim teorisi olarak bir karşılığının olmadığı düşünülecektir. Oysa Illich, “Okulu Neden Bir Devlet Kurumu Olmaktan Çıkarmalıyız?” sorusu altında getirdiği önerilerde öncelikle devlet kurumu olarak okulun çok masraflı, ideolojik, hantal ve insanın tabiatına uygun olmayan bir eğitim sistemine sahip olduğunu vurgular. Ardından, sistem yıkıcı, bir bakıma felsefi olarak anarşist bir yaklaşımla kendi önerilerini ortaya koyar. Bu önerilerin devlet tekelindeki eğitim kurumundan farkı; her şeyden önce Orta Çağ’daki dini yapıların neyin kutsal, neyin seküler olduğunu belirleyen kilisede olduğu gibi, bugün de eğitim açısından neyin gerekli, neyin gereksiz olduğunu belirleyen eğitim, devletin tekelindeki norm koyucu eğitim kurumunun belirlemelerine ihtiyaç duymamasıdır (Illich 2017: 38). Öyle ise Illich’in teorisine göre özgür eğitim olarak da adlandırılan bu sistemde norm koyucu bir yapı olmayacaktır. O zaman insanlar yahut topluluklar kendi ihtiyaçlarını kendileri belirleyeceklerdir. Belki de Illich’in bu teorisinde en göze çarpan nokta burasıdır. Çünkü Illich’e göre modern toplumlarda -ki bu modernleşmeci zihniyetin başlangıcı olarak Aydınlanma kabul edilir- insan hayatının hiçbir tarafı kişinin özgür iradesine bırakılmamıştır. Her şey planlanmıştır, neleri yiyeceğiniz belirlenmiştir, çünkü burada da sağlık açısından bir norm koyma durumu vardır. Bazı yiyecekler sağlıklı bazıları sağlıksızdır. Her gıdanın bir kalori değeri vardır. Hukuki açıdan normlar sabittir, hatta okullardaki gizli müfredat anlayışında olduğu gibi hukukta da sadece yasalarla belirlenmiş normların yanında bir de yasalarla doğrudan belirlenmeyen fakat toplum tarafından dayatılan norm davranışlar yaşam tarzları söz konusudur. Aynı şekilde aile, din vb. hemen her kurumsal yapı için devletin belirlediği normlar söz konusudur. Elbette topluluklar için normlar çoğu zaman gereklidir ancak Illich’in de farklı eserlerinde toplumun farklı kurumsal yapıları hakkında ortaya koyduğu görüşlerinde açıkça ifade ettiği gibi, bu normların hemen hiçbiri eşitlikçi ve doğrudan toplumsal faydayı önceleyen normlar olmadığıdır.

Karl Marx’ın işçilerin üretim araçlarına ve ardından kendi emeğine yabancılaşması (Hacıfevzioğlu 2018: 387) düşüncesinden hareketle Illich, şöyle bir cümle kurar: “Pedagojik anlamda modern toplumun yabancılaşması, insanoğlunun ekonomik yabancılaşmasına nazaran daha kötüdür” (Illich 2017: 38). Bir sonraki paragrafta bir adım daha öteye giderek “hayallerimizin tamamen okullaştırılmış” (Illich

2017: 38) olmasından söz eder ki Marx'ın yabancılaşma kuramını bir adım öteye taşır. Ekonomi ve üretim araçlarına yabancılaşmadan daha vahim olan, insanın bireysel anlamda öz değerlerine yabancılaşmasıdır. Hayal kurmak, özgürce düşünmek, var oluşunu belirlemek, davranış geliştirmek, hobileri ve fobilerinin doğal bir süreçte işlemesi gibi insana özgü bütün varoluşsal alanların işgal edilmesi veya ipotek altına alınması kişinin kendiliğine yabancılaşmasıdır. “İnsanın araçlara ihtiyacı olduğunu iddia eden Illich, yabancılaşmanın araçlara sahip olmayla ve araçlarla faaliyetlerde bulunmayla değil, araçların insanlara hükmetmeye başlamasıyla ortaya çıktığını düşünür. Ona göre, yabancılaşmanın ortaya çıkmasında en önemli faktör, her biri araç işlevi gören toplumsal kurumlardır. Bu çerçevede düşünüldüğünde Illich'e göre yabancılaşmaya neden olan faktörler genellikle toplumsaldır” (Durakoğlu ve Zabun 2018: 449).

Tolstoy'a göre okul, çocuğu doğal ortamından kopardığı için gerçek anlamda eğitim verilemez. Gerçek eğitim ancak sokakta, evde, işte, yani doğal ortamda bilinçsizce edinilir. Ancak okul, çocuğu hayatının en güzel döneminde ailesinden çekip almakla yetinmez; kreş, yuva gibi kurumlar vesilesiyle üç yaşındaki çocuğu dahi annesinin kucağından alıp eğitmeyi arzular. Tolstoy, eğitimin yerine kültürü koyar. Eğitim ve öğretim özgür ortamda yapıldığı takdirde kültür anlamına gelir. Zorla yapılan eylem ise eğitimidir -ki eğitim, bir kişinin başka bir kişiyi kendisi gibi yapma çabasıdır (Tolstoy 2008: 29). Rousseau da eğitimin insanın yaratılış yapısına uygun biçimde olması gerektiğini düşünür. Çünkü Tanrı'nın elinden çıkan her şey iyidir (Rousseau 2010: 5). Montessori'nin görüşlerine bakıldığında da eğitimin en önemli amacının, kişiliğin geliştirilmesi olduğu görülür. O da Rousseau gibi doğal gelişim sürecinden bahseder. Ancak Montessori, insanın doğayı biçimlendirme yeteneğinin olduğunu söyler. İnsanın kendini tanımak ve özgürlüğünü elde etmek gibi sorumlulukları olduğunu söyleyen Montessori ve Rousseau gibi düşünürler, özgürlüğünü kaybeden insanın yabancılaşmaya başladığını iddia ederler (Durakoğlu 2011: 79-100). Illich de Tolstoy'un bahsettiği kurum müdahalesinden rahatsızdır. O, insanın yabancılaşmasına neden olan en temel faktörü toplumsal kurumlar olarak kabul eder (Durakoğlu ve Zabun 2018: 449). Ona göre kurumlar insanı özünden uzaklaştırır. Özellikle eğitim kurumu olan okullar, insanı yabancılaştırır; eğitim amacından ziyade iktidarın

emellerine hizmet eden ve endüstri toplumunun tüketicisi olmak üzere tasarlanmış bireyler yaratır. Illich, durumun vahametini şu cümlelerle ortaya koymaya çalışır:

“Şimdi genç insanlar, okulda, piyasada yer alacak bir meta olarak tasarlanan kendi bilgilerinin hem üreticisi hem de tüketicisi olmaya yeltenirken, okul tarafından yabancılaşma öncesi bir hazırlığa maruz kalmaktadırlar. Okul, yaşama hazırlığı yabancılaştırmakta böylece öğrenciler gerçek eğitimden ve yaratıcılıktan yoksun bırakılmaktadır. Okul öğretilmeye ihtiyaç duymayı öğreterek, yaşamın yabancılaştırıcı kurumlarına hazırlık yapmaktadır. Bu ders bir kez öğrenildiğinde, insanlar bağımsızlaşmaya doğru olan gelişim dürtüsünü yitirmektedir” (Illich 2017: 64-65).

Illich’e göre okullar insanı öğrenmeye yabancılaştırır ve kişi okula gitmekten hoşlanmaz. Kişi fakirse sözde avantajları kazanamaz; kendisinden istenilen her şeyi yaptığında, güvenliğinin sürekli olarak yeni mezunların tehdidi altında olduğunu görür. Eğer duyarlı biriye ne olduğunu ve neyin olması gerektiği konusunda derin çatışmalar yaşar. Kişi, kendi yargılarına güvenmez; gerçeği değiştiremeyeceğine inanır (Slattery 2011: 321).

Eğitimin okulsuzlaştırılması okullarda yetişen kişilerin liderliğine bağlıdır (Illich 2017: 39) gibi bir cümle kuran Illich, Sartre’ın aydın sorumluluğundaki gibi insanlara ya da okulda okuyanlara bir sorumluluk yükler. Okulsuzlaştırma burada sadece bir kurumu imlemekten öte bir zihniyeti imlemektedir. Okullaşma, paket program şeklinde insanlara paket yaşamlar üreten bir zihniyetin kurumlaşmasıdır. Bunu Illich, “paketlenmiş değerler miti” olarak tarif eder ve okul müfredatının ticari mallar gibi satıldığını söyler (Illich 2017: 58).

Illich’in okulsuz toplum kuramını ortaya atma gerekçelerini Sönmez (2014)’in çıkarımlarından da faydalanarak şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Okullarla birlikte değerler kuramsallaştırılıp, toplumsal kutuplaşmaya ve ruhsal yetersizliğe sebep olmaktadır. Okullar çağdaş yoksulluğa kapı aralamaktadır.

2. Bunların sebebi okuldur çünkü sadece okullar değil, toplumsal yaşam da okullu olmuş, zihniyet olarak okulun formasyonu ile aynılaştırmıştır. Zorunlu okul, toplumsal kutuplaşmaya sebep olur. Okulların artışı, silahların artışı kadar zararlı görülür ancak bu pek göze çarpmaz. Okul nedeniyle eğitimde eşitlik de ilerleyemez. Çünkü eğitimciler eğitimi paketler halinde belgelendirmekte ısrarcıdır. Öğretim programları toplumsal sıra düzenini benimsemek üzere yapılandırılmıştır. Buna karşılık insanların çoğu bilgi ve becerilerinin kahir ekseriyetini okul dışında edinir.
3. Okullar, eğitim ödeneklerini yiyip bitirmektedir. Para, emek ve zaman boşa harcanmaktadır. Eğitim dünyadan, dünya da eğitimden kopmaktadır. Bununla birlikte aydınlanma da okuldan kovulmuştur.
4. Okullar ayrımcılık yapan kurumlardır. İnsanları çocuk, genç yaşlı, yetişkin, kadın ve erkek gibi kategorilere ayırır. Okul kurumu kaldırılınca söz konusu ayırım da ortadan kalkacaktır.
5. Özgür bir toplumun çağdaş okullarla kurulacağı tezi çıkmazdadır. Çünkü öğretmen okullarda kendine göre yargıç, ideolog ve doktor işlevlerini kendinde toplamıştır. Hiçbir öğretmen bu vasıfların hepsine birden sahip olamaz. Bu bakış açısı toplumun temel yapısını bozar. İnsanların özgürce düşünmelerini, karar vermelerini, seçme ve yaşama haklarını engeller. Üniversite mezunları genel olarak dünyanın seçkinlerine hizmet etmek üzere yetiştirilmektedir. Günümüz üniversiteleri, özgür düşünce, özerk yapı ve coşkun tartışma ortamları yaratma gücünü yitirmiştir.
6. Okul, toplum mitinin kaynağı ve hem de mit ile gençlik arasındaki uyumsuzlukları üreten ve örten ritüelin iletişim kanalıdır. Dolayısıyla okul, kalkmadıkça birbirini besleyen bu kısır döngü sona ermez.
7. Okul, çocukları ve gençleri öyle bir kısır döngüye sokar ki orada her şey ölçülebilir olanla sınırlıdır. İnsanın hayalleri ve kendisi bile ölçülebilir bir alana sıkıştırılır. Bu yaklaşım elbette tamamen yanlıştır, çünkü bireyin gelişimi ölçülebilir bir şey değildir. Bireysel gelişim ve özellikle yetenekler ne basitçe ölçülebilir ne de başkasının başarısıyla kıyas edilebilir. Öğrenme, ölçülmez türden yeniden bir yaratımdır. Dolayısıyla okullar, insanların

ölçülemeyen yaşantılarının kaybolmasına ses çıkarmaz, hatta buna önyak olur.

8. Okullar, birer ticari merkeze dönüşmüştür. Müfredat satan ticari merkezlerdir. Herkes okula gitmek zorundadır, böyle olduğu için de herkesten eğitim vergisi alınır. Kendilerinin önerdiği eğitimi, insanlara birer ihtiyaç olarak sunarak, hem okul süresini uzatır hem de maliyetleri artırırlar. Ömür bitse de okul bitmez; okul, bu kokuşmuş sistemin kilisesidir.

Okul, kişiyi kendisine de topluma da yabancılaştırır. Okul ve öğrenme bir araç olmaktan çıkarak bizzat amaca dönüşür çünkü her türlü makam, mevki, şan, ün kişinin gittiği okula göre değerlendirilir. Buna rağmen okul, boş bir kamu kuruluşudur. Okul ancak kendisine kayıtlı, para yatıranlara hizmet eder. Okul, kişilerin toplumsal açıdan gelişmelerine ve kendilerini yetiştirmelerine engel olur; sorumluluk almalarının önüne geçer. Bu haliyle okul, ruhsal bir intihar anlamına gelir. Böylelikle tımarhanelerden bile daha ötede bir yerdedir (Sönmez 2014: 180-182).

Illich'in '*Okulsuzlaşma*' tezine göre okullar, gelişmiş sanayi toplumlarında kelimenin tam manasıyla insanları eğitememektir. Öğrenmeyi özgürleştirmenin yegâne çözümü, geleneksel eğitim kurumlarını ortadan kaldırarak, toplumu okulsuzlaştırmaktır. Ona göre modern okullar, öğrencileri belirli fikirleri aşıl原因an, yaratıcılık ve hayal güçlerini düzleştiren, onları uyumlu ve pasif kılan baskıcı kurumlardır (Slattery 2011: 319-320). Illich, bu düşüncesiyle modern bir kurum olarak okulu, siyasal iktidarların ve devletin kendi ideolojisinde istediği öğrenciyi ve dolayısıyla toplumu yetiştirmek olarak görür.

Illich, öğrencilerin bilgi için öğretmene bağımlı olduklarını, otoriteyi sorgulamayı öğrenmediklerini, başarının da uyumluluğa, özellikle de eğitim sisteminde veya kariyer basamaklarını tırmanmak için bir sonraki aşamanın geçerlilik belgesi sayılan sınavlara bağılı olduğunu ifade etmektedir (Slattery 2011: 320).

Illich'in okulun yerine önerdiği, servis ya da ağ olarak tanımladığı "öğretim ağları" (Illich 2017: 93) problemine gelince, 1970'li yılların teknolojik yapısı dâhilinde

düşünülmüş bir program olmakla birlikte, günümüzde internetin ileri seviyede kullanımı, telefon ve tabletlerin yaygınlığı düşünüldüğünde, isteyen her insan hemen her konuda uzmanlaşmış kişilerden yeterli ve gerekli eğitimi; müfredat, okul giderleri, büyük bir zaman kaybı olmadan rahatlıkla elde edebilir. İlerleyen bölümlerde öğretim ağırları adlı konu başlığında konuya detaylı olarak girileceği için burada bu konuya sadece değinilecektir.

3.2. Kurumlar Spektrumunda Okulun Konumu

Illich'e göre makineleri kendi hizmetine koşan köleler olarak kullanmak isteyen insanoğlu, makinenin kölesi olmuştur. Endüstriyel araçlar tüm dünyayı ve toplumları ele geçirmiştir. Dünya büyük bir bunalım içinde debelenmektedir. Bunalımdan kurtulmanın tek yolu, insandaki pranga sayısını artırmaktan başka bir işe yaramayan endüstriyel araçlar yerine insanı özgür kılacak “şenlikli” araçlar meydana getirmektir. (Illich 2015: 22-23). Illich, yine tek tip endüstriyel araçlar yoluyla toplumları yoksullaştıran evrensel metaları reddederek piyasa dışı, öze uygun, geleneksel değerleri ön planda tutan “vernaküler” yaşam tarzını önerir. Aksi takdirde eşitlik yerine yoksulluğun günbegün artması kaçınılmaz olacaktır (Illich 2013: 105). Bu eşitsizlik yalnızca yoksul-varsıl kesimler arasında olmaz. Cinsiyetlere göre de ekonomik eşitsizlik baş gösterir. “Kadınların erkeklerle ekonomik eşitliğe sahip olduğu hiçbir sanayi toplumu tanımıyorum. Kadınlar, iktisadın ölçüye vurduğu her şeyin daha azını elde ederler” (Illich 1996: 14). Ancak Ali Şeriatî (1985: 43)'nin de bahsettiği üzere, sömürgecilerin modernizmi insanların zihinlerine medeniyet diye yerleştirme çabaları gibi tek ilerlemenin endüstriyel gelişme olduğu yalanı yayılmıştır. Şeriatî, Illich'in vernaküler dediği kendi özüne dönüş ve kendi halkına saygıyı içeren akımların sömürgeciler tarafından hurafelere dönüş ve gericilik olarak tanıtıldığını söyler. Endüstriyel araçlara mesafeli durup doğal olana yönelmek gericilik olarak nitelendirildiği için modern toplumlarda endüstriyel ilerlemenin yol açtığı tahribat görmezden gelinir. “Çok miktarda enerji kaçınılmaz olarak fiziki çevrenin mahvolmasına yol açarken aynı zamanda toplumsal ilişkilerin de bozulmasına sebep olur” (Illich 1997: 11). İnsanı ele geçiren teknolojik aygıtlar, kitabın da sonunu hazırlamaktadır. Elektronik medyanın hâkimiyetini ilan ettiği bu çağ, insanı kitaptan

uzaklaştırmaktadır (Illich ve Sanders 2015: 12). Ancak tüm kusurlarına rağmen makineye olan rağbet her geçen gün artmaktadır. “Diller ve tanrılar halâ farklı gibi görünse de, her gün daha fazla insan aynı mega makinenin ritmiyle uygun adım yürüyen muazzam çoğunluğa katılıyor” (Illich 2010: 28). Çünkü bugünün dünyası tüketim ve bolluk üzerine kurulmuş ve kurgulanmıştır. İnsanın etrafında artık insanlar değil, nesnelere vardır (Baudrillard 2013: 15).

“Tüketim temel ihtiyaçlar sınırını aşmış ve lüks marka ihtiyacına doğru faydacı bir tüketim kültürü oluşmuştur. Teknolojinin sağladığı kolaylık konforlu bir yaşamı getiriyor. Bu çağda her şey el altında ve kolay tüketilebilir durumdadır. Teknoloji sayesinde kitle iletişim araçlarının daha yakın toplumsal ilişkiler sunması gerekirken, aksine bu araçlar insanı çevresinden kopardı ve ilişkiler değil, araçlar kutsal ilan edildi” (Sarıtaş 2018: 69).

Sanayi toplumu sürekli yeni kurum ve araçlar inşa ederken bir yandan zihinleri de inşa etmektedir. Endüstri, ilerlemeci yapısı gereği sürekli üretip tüketen bir tüketim toplumu yaratmıştır. Böyle bir toplum da doğal olarak her şeye bir ürün olarak bakacaktır. Söz gelimi taşıma bile müşterileri yolcular olan bir endüstri ürünüdür (Illich 1974: 43). Hatta ve hatta insanın kendisi bile bir üründür. “Okulda insanlar imal edilir. İnsan yapma olayına eğitim denir. Aile çevresi, sinema, televizyon, tiyatro, radyo, gazeteler, kitaplar ve afişler de bir anlamda okuldur. Yani tüm bilgi ileten yerler okuldur. Nesnelere araçlarla yapılır. İnsan yapma aracı ise bilgidir” (Rauter 1999: 5). Eğitim bile endüstrinin hizmetine kurban verilmiştir. Modern dünya, tüm kurumlarıyla insanı kuşatmış ve tüketim araçlarına mahkûm bırakmıştır. Okul, bu kurumların yapılanmasının tamamını temsil eden merkez konumundadır. Illich’in tüm eserlerindeki vurgusu da bu yöndedir. Ona göre gerçek ilerleme; okul gibi, tıp gibi kurumlara bağımlılıktan kurtulup kendine yetmek manasına gelir (Illich 2015: 47).

3.3. Okul Olgusu

Genel olarak okulun başlıca görev ve işlevleri Güvenç’e göre şu şekilde özetlenebilir:

- “1. Okulöncesi evrelerde, birbirinden ayrı eğitim-öğretim yaşantıları geçirerek birbirinden ayrı yön ve düzeylerde gelişme eğilimi kazanmış çocukları ortak yaşantılarından geçirmek, başka bir deyişle, ailede daha önce başlatılmış bulunan toplumsallaştırmayı (sosyalizasyon) sürdürmek.
2. Öğrencilerin doğuştan sahip olduğu öğrenme yetenekleriyle sonradan kazanıp edindiği becerileri bulup değerlendirmek, bunları bir şeylerin seçim ve eğilimleriyle, toplumun bugünkü ve gelecekteki insan gücü gereksinimleri doğrultusunda geliştirip dengelemek, geleceğin uzmanlarıyla, meslek, sanat ve zanaat adamlarını (ulusal işgücünü) yetiştirmek.
3. Yukarıdaki iki görevi yerine getirirken, yani çocuğu ‘iyi’ vatandaş, vatandaşı ‘uzman’ kişi yaparken, uzman ile vatandaşın okul içinde olduğu gibi okul dışında da birbirini kabul etmesini sağlamak. Başka bir deyişle ‘çocukluk içinde birlik’, ya da ‘birlik içinde çocukluk’ ilkelerinin eğitimi, savunuculuğunu, koruyuculuğunu yapmak. Tek tek bireylere, küme, toplum ve ulus olmak bilincini kazandırmak” (2002: 284).

Güvenç’in yukarıda okulun görev ve işlevleri hakkında söyledikleri okulun olumlayıcı tanımlarındandır. Ancak Ivan Illich, okul olgusunu klasik olumlayıcı okul tanımlarının dışında bir yere konumlandırır. Illich, aslında diğer kurumsal yapılara baktığı gibi okula da benzer şekilde bakar. Foucault’da “iktidarın oluşumu”, Althusser’de “ideoloji” ya da Gramsci’de “hegemonya” kavramlarının sosyal yaşamın her alanına sirayet eden, hükmeden, denetim altına alan yapısal durumları gibi Illich de hemen ele aldığı her kurumsal yapıyı otoritenin tanımladığı, sınırlarını çizdiği kurumlar olarak görür. Nitekim okul da Illich için sağlık, hukuk vb. kurumlar gibi iktidar tarafından tanımlanmış ve bir şekilde modern dünya düzenine angaje insan yetiştirme düzeneği olarak görülen, bir yandan mitleştirilerek kutsallık izafe edilen, öte yandan olabildiğince dünyevi/ekonomik amaçlara hizmet ederek toplumsal faydayı, insanlığa fayda sağlamayı göz ardı eden, faydasından ziyade zararları olan bir kurumdur.

Illich, okulu şu ifadelerle betimlemiştir: “Bazı kelimeler öylesine esnektir ki, bir işe yaramazlar. ‘Okul’ ve ‘öğretim’ böylesi terimlerdendir” (Illich 2017: 41). Her yerde olmakla hiçbir yerde olmamak arasındaki fark gibi, ya da söylemsel olarak birçok şey

söyleyip hiçbir anlama karşılık gelmemek ya da daha akademik bir kavramla sadece retorik yapmak olarak tanımlanabilecek bir kavram olarak okuldan söz eden Illich, kavramın esnekliğinin hiçbir yere gönderme yapmayacak kadar belirsizleştiğini ifade eder (Illich 2017: 41).

Bir başka yerde de şu tanımı yapar: “Bu amaçla okulu zorunlu bir müfredatı takip eden, tam gün ve devamı gerektiren sınırlı yaş ve öğretmenle ilişkili olarak tanımlayacağım” (Illich 2017: 42). Burada Illich, okulu “zorunlu müfredat”, “devam mecburiyeti”, “sınırlı yaş” ve “öğretmenle ilişkili” ibareleriyle tanımlar. Gerçekte bu bir tanım olmaktan çok, ileriki sayfalarda açıklama getireceği bazı ibarelerden müteşekkil bir durum tespiti gibidir. Okulun bu tanımında amacının ne olduğu ya da nasıl bir insan yetiştireceği gibi hayati soruların cevaplarına ulaşmak imkânsızdır. Don İvan, Okul Olgusu başlığının altındaki bir başka alt başlıkta okulu içeriğiyle, hedefiyle birlikte tanımlar: “Okul, öğrenmenin öğretme edimi sonucunda ortaya çıkan, doğruluğu önceden kabul edilmiş bir önerme üzerine bina edilen bir kurumdur. Bunun aksine, karşı konulamaz pek çok kanıtla rağmen, kurumsal bilgi, bu önermeyi kabul etmeye devam etmektedir” (Illich 2017: 45). Illich, öğrenmenin öğretme edimi sonucunda öğrenildiği, bunun da okulda yapıldığı tezine kökten ve radikal bir şekilde karşı çıkar. Doğruluğu önceden, yani felsefi olarak apriorik bir şekilde, denenmeden ve kutsal bir bilgi olarak kabul edilen ve okul kavramının temelinde bu düşünce üzerine kurulduğu fikrinden hareketle ortaya atılan bu tanımın geçersizliğinin birçok kanıtla rağmen sağlam olduğunu savunmanın yersiz olduğunu söyler (Illich 2017: 45). Buna da öğretmen ve okul olmadan insanların konuşmayı, düşünmeyi, sevmeyi, hissetmeyi, oynamayı öğrendiğini ileri sürerek okul kavramının üzerine bina edildiği öğretme ediminin öğretilmesi fikrini temelden yıkar (Illich 2017: 46). Dolayısıyla ilk tanımda kullandığı “esnek” ve “işe yaramaz” ifadelerini kanıtlama yoluna gider.

Illich, Okul Olgusu başlığı altında okulu oluşturan bileşenleri başlıklar altında derinlemesine teşrih masasına yatırır. Bunlar “Yaş”, “Öğretmenler ve Öğrenciler” ile “Tam Gün Devam” başlıklarıdır.

“Yaş” başlığında, okulun insanları yaşlarına göre kategorize ettiği ve böylece okulun çocuklar üzerinde sınırsız hak sahibi olma hakkını kendinde vehmettiğini söyler: “Okul, insanları yaşlarına göre gruplandırmaktadır. Bu gruplama sorgulaması mümkün olmayan üç önermeye dayanmaktadır: Çocuklar okula aittir; çocuklar okulda öğrenir; çocuklar için öğretim sadece okulda gerçekleştirilebilir” (Illich 2017: 42). Çocukluk kavramının burjuvazinin keşfettiğini, ondan önce çocukluk tanımlamasının Hıristiyanlık kültüründe sadece cezai ehliyet için mükellef sayılma yaşının yedi yaş olduğuna değinen Illich (2017: 43), çocuk ve çocukluk kavramlarının tanımlanmasını burjuvazi sonrası endüstri toplumunun ürettiği, bir bakıma da nesneleştirerek alınıp satılan bir metaya dönüştürdüğü kavramlar olarak görür: “Endüstriyel toplumun gelişmesiyle çocukluk, seri üretimi uygulanabilir hale ve kitlelerin ulaşabileceği sınırlara geldi. Çocukluğun üretildiği okul sistemi de modern bir fenomendir” (Illich 2017: 43). Bunu yapan okuldur.

“Kararlaştırılmış yaş ve zorunlu öğrenim kurumları olmasa ‘çocukluk’ üretimi de söz konusu olmayacaktır. (...) Kurumsal bilgi bize çocukların okula ihtiyaç duyduğunu, çocukların öğrenme işini okulda başarabileceklerini söyler. Fakat bu kurumsal bilginin kendisi okul denen kurumun bir ürünüdür. (...) İnsanoğlunu çocukluk kategorisine ayırmakla onları bir okul öğretmenin otoritesine ebediyen boyun eğmeye mecbur etmiş oluyoruz” (Illich 2017: 44-45).

Çocukluğun üretilen, nesneleştirilen bir şeye dönüştürülmesini okul kurumunun bir üretimine bağlayan Illich, öğrenme ediminin okulda gerçekleşeceği mitinden dolayı okulun kendisine meşruiyet sağladığını söyler (Illich 2017: 55). Fakat böyle bir bilginin tarafsız bir kaynaktan değil, Türkçede kullanılan “kerameti kendinden menkul” deyiminde olduğu gibi kendi ürettiği bilginin doğrulayıcısı da yine kendisinin olduğu böylelikle okulun ortaya attığı bu iddianın temelsiz olduğunu vurgular (Illich 1992: 165). Bu temelsiz bilgiye bina edilen sistemin sonucunda insanların öğretmen denilen bir otoriteye sorgusuz sualsiz teslim edildiğini söyler. Bundan sonra “Öğretmenler ve Öğrenciler” başlığında öğretmenin nasıl bir otoriteye sahip olduğunu, öğretmenin nasıl “la yüsel” bir otoriteyle donatıldığını ele alır.

Okulun bir parçası olarak *Öğretmenler ve Öğrenciler*'e Illich'in bakışı okula bakışından farklı değildir. Öğrencileri, öğretmenler için bir piyasa olduğunu vurgulayan Illich, öğrencilerin gerçekte, öğrendiklerinin büyük bir bölümünü okul dışında ve herhangi bir öğretmenin müdahalesi olmadan öğrendiğini söyler (Illich 2017: 45). Üstelik öğretmenlerin bu başarısızlıklarına rağmen bir de fakirlerin eğitimi için hiçbir teşebbüste bulunmamalarından dolayı eleştirir. Orta sınıf ailelerin yoksul çocuklardan kendi çocuklarını korumak için okula gönderdiğini, bir öğretmen gözetimini arzuladığını ifade eder. Fakirler için okul çok uzak bir umut olarak durmaktadır ancak bu umut bile sahte bir umut olmaktan öteye geçmez ” (Illich 2017: 46).

Yoksul ülkelerde halk için en ideal ekmek kapısı devlettir. Üretim için araca sahip olamayan yoksullar, eğitim yoluyla diploma alarak iş bulma ümidi taşırlar. Ancak eşit eğitim imkânı sunması beklenen zorunlu okullar, statüsüne göre eğitim ve diploma verdiğinden yoksullar ile varsılların yarışma ihtimalinden bile söz edilemez. Böyle bir eğitim sistemi de yoksulların kaderlerine rıza göstermelerine neden olur. Okullar, geri kalmış toplumların ve insanların sistemin kendisini sorgulamasının yolunu tıkar ve bu geriliği zihinlerde makul bir zemine oturtmuş olur (Illich 1973: 4) Baker da okulun, zengin-fakir ayrımını daha belirgin hale getirdiğini belirtir:

“Liseye gitmiş olanlar ve olmayanlar gibi iki farklı kastı sürdürmek isteyen, son derece güçlü, bir o kadar da zararlı bir toplumsal söylemi benimsemelerini yadırgıyorum. Okula hiç gitmemiş olanlar, lise bitirme sınavında başarılı olduktan sonra bile, kendilerini diğerlerinden biraz ayırıyorlar. Günümüzde, hiç kuşkusuz bütün ülkelerde, şu korkunç rolü hâlâ oynuyor okul: Bazılarını “iyi” bazılarını “kötü” bazılarını zeki, bazılarını ahmak olarak sınıflandıran o; daha da önemlisi, “zengin olmayı hak edenler” ile fakir olmayı “hak edenler” arasındaki ayıklamayı o yapıyor. Hiç kuşkusuz, gezegenimizin zenginler ve yoksullar olarak ikiye bölünmüş olması büyük rezalet; ama bundan daha büyük rezalet, bu iğrenç adaletsizliğin hak ediş temelinde kurulmuş olması değil mi?” (Baker 2018: 15).

Bunlarla birlikte öğrencilerin büyük bir bölümü ister zeki olsun isterse aptal sadece sınavları geçmek üzere bazı ezberler yaparlar ve okulda bir şey öğrenileceğine

inanmazlar. Okul, büyükler için de sadece nostaljik bir durumdur ve ancak büyükler o dönemde gösterdikleri sabra imrenirler, yoksa okulun öğretileceğine inançları yoktur.

Kısaca öğretmenler için okul, bir iş imkânından öte bir anlam ifade etmez (Illich 2017: 46). Illich, öğretmenlere hiçbir şekilde iyi niyetle bakmaz, onları birer tüccar gibi görür. Illich ile Baker, öğretmenler konusunda benzer düşüncelere sahiptir:

“Okul, çocukların öğrenme isteğini, ellerinden çekip alıyor. Öğretmenler de onların dikkatini çalmaktan başka bir işe yaramıyor; oysa çocuk ancak yumuşak bir zeminde iyiye ve güzele ulaşabilir. O, yalnızca rahat olduğu zaman, hoşuna giden şeyleri öğrenebilir. Ancak bu, sözcüğün sözlük anlamıyla çocuğa ‘tatil ödevi’ yaptırmak demek değildir” (Baker 2018: 169).

Illich, okulun bir parçası olarak da **Tam Gün Devam** sorununu görür. Illich’in önemle ve özenle üzerinde durduğu unsur, okulun ve öğretmenlerin kutsallık payesi olarak sadece eğitim-öğretimin temsilcisi olmaktan öte aynı zamanda birer “vaiz”, “rehber”, “bekçi” ve aynı zamanda “terapist” (Illich 2017: 47) olma hakkını kendilerinde bulmalarındır. Illich, tam gün devam uygulamasının, hacca gitme gibi bir eylem ya da ibadethane gibi kutsal bir mekân olarak görüldüğünü belirtir:

“Kutsal bölgede geçirilen pek çok başarılı yıl boyunca genç birey, fiziksel olarak okul hapisanesine atılmadığı takdirde, sıradan gerçekliğin kurallarının askıya alındığı böylesi bir bölge yaratılamazdı. Okula devam etme kuralı, çocuğun yetişkin yaşamına geçişini tamamlamasına kadarki okul yaşamında bir süreç sonunda serbest bırakılacağı büyümlü bir rahim olarak hizmet etmektedir. Ne küreselleşmiş modern çocukluk ne de sınıfın boğucu ortamı okulsuz var olabilir” (Illich 2017: 49).

Modern toplumun okullarda, özellikle de tam gün devam mecburiyetinin olduğu okullarda çocukları, hayatın reel gerçekliğinden kopararak büyümlü bir rahim gibi koruduğuna inanırken, aslında çocukları korumaktan çok, yeni bir çocukluk kavramı üretip bunun üzerinden kendilerine uygun bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır (Illich 2017: 43).

Tam gün devam yani devam mecburiyeti, öğrencilerin bütün hayatları ve bedenleri, Foucault'nun tabiriyle “İtaatkâr bedenler” (Foucault 2000: 211) yaratmak için uygun koşulların oluşturulmasına hizmet eder.

3.4. Bir İktidar Aracı Olarak Okul

İktidar, erk, hegemonya, otorite, yetke, hâkimiyet, kuvvet, zor, şiddet ve disiplin gibi kelimeler çoğu yerde birbirinin yerine kullanılan ve genelde iktidarı tanımlamak için kullanılan kelimeler olmuştur. İktidar, kolayca tanımlanabilen bir kavram değildir. Kimi zaman bir kişinin kimi zaman da grubun ya da grupların bireyler ve toplum üzerindeki genel baskısı/gücü olarak tanımlanabilir (Bayram 2003: 35). Bununla birlikte iktidarın değişik yüzleri söz konusudur. Tek bir çeşit iktidar tanımına ulaşmak oldukça güçtür. İktidarın gücü kullanma yetkisi, meşruiyeti gibi farklı unsurlarıyla birlikte düşünüldüğünde toplumun en küçük biriminden en büyük kurumsal yapı olarak devlete kadar çok değişik iktidar çeşitlerinden bahsetmek mümkündür.

“Devletin eğitimle ilgilenmesi çok yenidir. Eski ve Orta Çağ'da hiç ilgilenmezdi; Rönesans'tan önce eğitime yalnız kilise önem verirdi. Rönesans yükseköğretime karşı bir ilgi uyandırdı. Bu da, kiliseye bağlı Sorbonne'a karşı bir denge sağlamayı amaçlayan, College de France gibi kurumların açılmasına yol açtı. Almanya ve İngiltere'deki Reformasyon hareketi, lise ve üniversitelerin 'köhne Papalık'ın sığınak yerleri olarak kalmalarını önlemek üzere, devlette, onları bir ölçüde denetim altına alma eğilimine de yol açtı; ancak bu ilgi çok sürmedi. Oldukça yeni olan zorunlu yaygın eğitim hareketine kadar da devlet sürekli ve belirleyici bir rol üstlenmedi. Bununla beraber günümüzde, eğitim kurumları konusunda devlet bütün öteki etkenlerin toplamından daha çok söz hakkına sahiptir” (Russell 2005: 210).

Modern öncesi dönemlerde iktidar genelde Tanrının temsilcisi olan kral/ padişah tarafından temsil edilen ve öldürme, ihya etme, refaha kavuşturma, hapsedme, mahrum bırakma gibi beşeri bütün gücü elinde bulunduran, hayatın her alanına hükmeden bir

yandan doğrudan şiddet uygulayabilen, bir yandan hegomonya kuran bir yandan da Tanrının yeryüzündeki temsilcisi olmakla kutsal bir tarafı bulunan büyük bir güç niteliği taşır. Söz gelimi Tanrının temsilcisi olması bağlamında eski dönemlerin iktidarı Foucault tarafından “pastoral gelenek” ve “çoban metaforu” olarak nitelendirilmiştir (Foucault 2005: 25-40). Bu pastoral gelenek, Doğu ya da Batı hemen hemen her toplumda bariz bir şekilde kendini gösterir. Modern dönemlerde ulus devletin kurulması ile birlikte demokrasi geleneğinin yavaş yavaş oturması sonucu, iktidar tek kişiden bütün toplumu temsil eden meclis ya da senatoya devredilir. Ancak bu, iktidarı mutlak anlamda bütün halkın kullanacağı anlamına gelmez. Çünkü Weber’in de belirttiği gibi modern devlet, “belli bir arazi içinde fiziksel şiddetin meşru kullanımını tekeline bulunduran insan topluluğu”dur (Akt. Sancar 2000: 26). Buna göre modern devletlerde iktidar, sadece toplumun refahını sağlamak için oluşmuş bir güç olmaktan öte, şiddetin meşru kullanımını elinde bulunduran bir güçtür. Bu açıdan bakıldığında modern dönemlerde de iktidar, en az modern öncesi dönemlerdeki kadar yaygın bir erke sahiptir ve bunu çoğu zaman ve çoğu yerde modern öncesi dönemlerden daha zalim bir şekilde kullanabilmektedir. Üstelik geçmiş dönemlerde iktidarı kullanmanın üç beş çeşidi varken modern dönemde iktidar; siyasi, sosyolojik, psikolojik, dini, vb. birçok yönden kullanılır. Daha önceki bölümlerde de zikredildiği gibi Althusser, iktidarın kendi ideolojik yapısını dayatmak için devletin her türlü kurumunu birer DİA olarak kullandığını belirtir (Althusser 2006: 63). Foucault, devletin her tür normu kullanarak insanların bireysel yaşamlarına sirayet ettiğini değişik kitaplarında cinsellik, hapisane, sağlık, akıl hastaneleri gibi kurumsal yapılarla insanların yaşam biçimlerini belirlediğini ifade eder (Foucault 2007: 13). Foucault, iktidarın insanların hayatlarına müdahale etme hakkını kendinde bulan modern devletlerin aslında hakikati kendi tekellerinde bulundurma yetkisinden dolayı bu ayrıştırmaya gittiğini düşünür: “Bir siyasi rejimin hakikate kayıtsız kalmasından daha tutarsız hiçbir şey gösteremezsiniz bana ama hakikati kendi tekeline bulundurduğunu iddia eden bir siyasi sistemden daha tehlikeli de hiçbir şey yoktur” (Foucault 2005: 97).

Illich’in de okul ve devletin diğer kurumlarına bakışında benzer bir tutumu vardır. Illich’e göre okulda öğrencilerin özgürlük istemine verilecek olumlu ya da olumsuz cevabın yalnızca otoritelere ait olduğunu öğrenen öğrenciler, bağımlı ve

itaatkâr olmaya teşvik edilirler (Spring 2017: 28). Böylece okullarda itaati öğrenen insanlar, gelecek inşası sorumluluğunun profesyonellere devredilmesine meyletmeye başlarlar. İktidarı da, geleceği profesyoneller vasıtasıyla kuracağına dair vaatte bulunan siyasetçilere teslim etmekte bir beis görmezler. (Illich 2015: 25).

Okulun devletin ideolojik bir aracına dönüşmesi Illich'in en temel sorunudur. Illich, eğitimdeki sorunların devlet tarafından işletilen okullardan kaynaklandığına inanıyordu. Ona göre okullar, insanların öğrenmeye bakış açısını dahi şekillendirmektedir (Illich 2017: 95). İnsanın bakış açısını şekillendiren okul, manipülasyondan da uzak durmayacaktır. “Okul, yaşadığımız topluma ihtiyacınız olduğuna sizi inandırmaya çalışan bir reklam ajansıdır” (Illich 2017: 138).

Modern toplumlar sürekli yeni kurumlar kurmakta, bu yeni kurumlar da sonu gelmeyen ihtiyaçlar yaratıp insanın memnuniyetlerini, haz kaynaklarını kontrol etmektedir. İnsanı kendi hegemonyası altına alan bu kurum köleliği yüzünden yaratıcılık yok olup gitmekte, bireyin kendine güveni zedelenmekte ve problem çözmeye olan inanç azalmaktadır (Kumar 2016: 538). Eğitim kurumu da okul aracılığıyla öğrencilerin yaratıcılığını yok etmektedir. Freire'nin ortaya koymuş olduğu Bankacı Eğitim Modeline göre; öğretmen, anlatıcı rolündedir. Öğrenci ise verileni alan dinleyici rolünü üstlenmiştir. Yani onun tabiriyle; ‘öğretmen, yatırımcı’, ‘öğrenci, yatırım nesnesi’dir (Yıldırım 2013: 105). Freire’e göre okuldaki bu çark, insanın özgürleşmesini ve dünyanın dönüştürülmesini istemeyen ezici sınıfın, yani iktidarın çıkarlarına hizmet etmeye yarar (Akt. Yıldırım 2013: 106).

Felsefi anarşizmin ilk modern destekçilerinden biri olarak kabul edilen Godwin; okulların, iktidarın çıkarlarına hizmet ettiğini düşünenlerdendir. Ona göre iktidarlar, halklarına özgür düşünecek ortam sağlamak yerine, kendi yönetimlerini meşru kılacak şekilde bir milli eğitim müfredatı oluşturduğunu ve böylece eğitim aracılığıyla hâkim ideolojinin dayattığı bir sistemin kurulduğunu ileri sürer (Akt. Spring 2017: 16-19). Radikal eğitim yaklaşımının en önemli temsilcilerinden biri olan Ferrer de hükümetlerin, iktidarlarını ayakta tutan temel faktörün okullar olduğunu bildikleri için okul eğitimini desteklediklerini ifade eder (Akt. Spring 2017: 23).

“Francisco Ferrer gibi Illich de okulu bir iktidar fahişesi olarak görür. En büyük iktidarın, okulun, kişinin kendi kimlik kavramı üzerindeki etkisi olduğuna inanır; yani eğitim kişilere kendi kişisel yeteneklerini ve karakter özelliklerini öğretir. İnsanlar kendilerini aptal ya da zeki, değerli ya da başarısız olarak düşünmeyi öğrenirler.” (Spring 2017: 31).

İktidarın kendi yönetim sistemine uygun bireyler yetiştirmek için en kullanışlı aracı okuldur.

“Okulda öğretilen, itaat etmektir (öğretmenler, gözcü öğretmenler, rehber öğretmenler, müfettişler, müdürler; işte bütün bu insanların en önemli işlevi disiplin ve düzeni korumaktır). Bazı sınıflarda, ikiye kadar saymayı bilen yöneticiler yetiştirilmeye çalışılıyor; böylece ekip çalışmasının hayata geçirilmesi, katılım simülakrı mümkün olabilecek. Ne var ki bütün bu çabalar göstermelik olmaktan öteye geçemiyor. Çünkü her yaklaşımın temelinde disiplini sağlama düşüncesi yatıyor ve başka türlü de olamaz zaten. İşte bunun için de devlet, Milli Eğitim'i birinci derecede önemli kamu bütçesi olarak kabul ediyor. Ayrıca Kültür Bakanlığı'na ayrılan bütçeyle Milli Eğitim'e ayrılan bütçe karşılaştırıldığında, kültür çalışmalarına önem verildiğini söylemenin ne kadar zor olduğu daha iyi anlaşılıyor” (Baker 2018: 21).

Burada bir yandan devlet sisteminin devamını sağlayacak üreten bireyler yetiştirirken bir yandan da modern ulus devletinin devamını sağlayacak itaatkâr bireyler yetiştirecektir. “Eğitim, hakikatleri veya gerçekleri öğretmek için değil; hakikat veya gerçek olarak kabul edilecek önermeleri öyle kabul etmeye hazır zihinlerin oluşturulması için vardır” (Kılıçbay 2006: 123). Kılıçbay'ın söylediklerine benzer düşünceleri Russell da yaygın eğitim için kullanır:

“Yaygın eğitim bir kere sağlamca kurumlaştıktan sonra, devlet ondan birçok konuda yararlanma olanağı bulmuştur. Gençleri hem iyi hem de kötü yolda, daha uysal yapar. Davranışları düzenler ve suç oranını düşürür; kamu yararına olan toplu eylemleri kolaylaştırır; toplumu bir merkezden yönlendirilmeye daha açık kılar. Bu olmadan demokrasi yalnızca içi boş bir şekil olarak kalır. Politikacıların anladığı şekliyle demokrasi bir yönetme

biçimidir; yani insanlara, kendi istediklerini yaptıkları sanısıyla liderlerin istediklerini yaptırma yöntemidir. Böylece, devlet eğitimi belirli bir eğilime yönelmiştir. Bu eğitim gençlere toplumdaki kurumlara saygılı olmalarını, egemen güçleri işin özüne ilişkin olarak eleştirmekten sakınmalarını, başka uluslara kuşku ve nefretle bakmalarını -elinden geldiğince- öğretir. Bu eğitim, uluslararası birlik ruhu ve kişisel gelişme pahasına, ulusal dayanışmayı güçlendirir. Kişisel gelişmeye verilen zarar otoriteye gereğinden çok yer verilmesinden kaynaklanmaktadır. Kişisel duygular yerine, daha çok toplumsal duygular teşvik edilir ve toplumda yaygın olan inançlara karşı gelmek şiddetle bastırılır” (Russell 2005: 211).

“Siyaset, toplumsal eksiklikler, yoksunluklar temelinde kitleleri yönlendirmekse, siyasal propaganda, yoksunlukların ve bunların doyurulmasını engelledikleri ileri sürülen unsurların üzerine kurulur. Eksikliğimizin suçlusu hep üçüncülerdir. Bu nedenle narsistik, paranoid egolarımız manipülasyona son derece açıktır. Toplumsal eksiklikleri idare edenler, iyi olan her şeyi elimizden almak isteyen ötekileri, düşmanları, ustalıkla üretirler. Çünkü militarizmin veya savaştan askerler bulmanın yolu, egoyu, yitik cennetine ulaşmasını engelleyen düşmanlarının varlığına inandırmaktan geçer” (Kaptanoğlu 2008: 24).

İşte tam bu noktada devreye eğitim girer. Okullarda devlete sadık itaatkâr bireyler yetiştirilir.

Ulusal eğitim sisteminin oluşturulmasını tetikleyen temel saik; devlete eğitimli yöneticiler, mühendisler ve askeri personel yetiştirmek; egemen ulusal kültürü yaymak ve milliyetçi duyguları halka aşlamak ve böylece gelişen ulus devletlerin politik ve kültürel birliğini güçlendirmek ve egemen sınıfların ideolojik hegemonyasını güçlendirmektir (Green 1994: 9).

Muhtemel ki Illich’in okul eleştirisinin temel noktalarından biri, okulların ve okuldaki öğretmenlerin tabuya dönüşmesi ve kutsallaşmasıdır (Illich 2017: 56). Illich, böyle bir yaklaşımı ilkel bir anlayış olarak görür, oysa bu yaklaşım ilkel zamanlarda

değil tam aksine modern zamanlarda oluşmuş bir düşünce biçimidir. Elbette modern dönemin geçmiş dönemlerdeki kutsalları yıktığı bir gerçektir ancak bu kutsalların yerine modern bilim, okul vb. başka kutsallar ikame ettiği de başka bir gerçek olmakla birlikte modernizmin açmazlarından biri olarak durmaktadır. Nitekim Auguste Comte'un pozitivismi kurarken modern ulus devletlere pozitivismin rahiplerini göndermek istemesi, yıkılan kutsalların yerine, tuhaf bir tabirle seküler kutsallar ikame etmek istediğini gösterir. Illich tam olarak söz konusu ikame kutsalları eleştirir:

“Öğretmen, moral verici bir değer olarak ailelerle, tanrıyla ya da devletle yer değiştirmektedir. Öğrencilerine sadece okulda değil, aynı zamanda, toplum içerisinde de neyin doğru neyin yanlış olduğunu öğretmektedir. Her bir öğrenci için loco parentis (ebeveyn) konumunda bulunmaktadır. Böylece hepsinin kendilerini aynı devletin çocukları olarak hissetmelerini sağlamaktadır” (Illich 2017: 47).

Öğretmenin tanrı ya da devletle yer değiştirmesi -ki zaten devlet pastoral devlet yapılarında tanrının temsilcisi konumundadır- öğretmenin tanrının ya da devletin sorgulanamaz oluşu, meşruiyeti, norm koyma, yasaklama, disipline etme gibi bütün haklarını da kullanacağı anlamına gelmektedir. Illich, öğretmenin konumunu biraz daha açarak yukarıda seküler kutsal olarak nitelediğimiz durumu şu şekilde açıklar:

“Çocuklar dünyevi bir rahip konumunda bulunan öğretmenle birlikteliklerinde ne birinci madde ne de beşinci madde ile korunmaktadır. Çocuk, bir papalık tacı gibi üçlü bir taç giyen biriyle karşı karşıya kalmak zorundadır. Çocuk için öğretmen bir mehdi, papaz ve rahip gibi ahkâm kesmektedir –o aynı zamanda kutsal bir ritüelin rehberi, öğreticisi ve idarecisidir-. Öğretmen, asla zorunlu bir kurum –kilise ya da devlet- tarafından bir arada uygulanamayacak hakların garantisi altında oluşturulmuş bir toplumdaki Orta Çağ papalarının haklarını kendisinde toplamaktadır” (Illich 2017: 49).

Eğitim, okul ve öğretmenlerin bir iktidar aracı olarak kullanılması, eğitim hakkında aykırı fikirlere sahip düşünürler tarafından dile getirilmiştir. Bunlardan biri de Catherine Baker'dır. Baker'ın okul ve öğretmenler hakkındaki fikirlerinden bazıları şöyledir:

“Disiplini ve okulu savunanların gözleri karanlık, yüzleri asık, sanki korku dersini yeterince iyi bellememiş ve ancak değer yargılarını bu duyguya esir etmiş gibiler. Polis sayısının artırılmasını isteyenler de onlar olsa gerek. Onlar için tek bir yaşam biçimi var: Disiplinli yaşam; insanlara susmayı öğretmek için okullar, itaati öğretmek için kışlalar, ölmeyi öğretmek için hapisaneler açılmalı. Gün geçtikçe olanaksızlaşan güven duygusu ve parçalanmış bir yaşam. Okuldan toplumumuza sızan da işte bu paranoya. Gariptir; bağımlılık okullarda geriledikçe ilişkiler gerginleşiyor; üstelik yalnızca öğretmen-öğrenci ilişkileri de değil. "Öğrenci velisi" olmak, ana baba olmaktan çok farklı bir olay ve velilerin öğretmenlerle ilişkileri artık çatışma düzeyine ulaştı. Öğretmenler de azar işitir oldu; üstelik burjuvazinin gözünde hala "evin hizmetçisi" konumundalar. Bu "onurlu" konuma karşın kendilerine saygı gösterilmediğinden dem vuruyorlar” (Baker 2018: 104).

3.5. Okul ve Müfredat

Kurumlar gerek denetim ve hesap verilebilirliğin sağlanması, gerekse kısa ve uzun vadede varılacak hedeflerin belirlenmesi amacıyla program çıkarırlar. Eğitim kurumunda eğitim-öğretim sürecinde alınacak yolun, okullarda hangi kademedeki hangi bilgi kazanımlarının öğrenciye aktarılacağını belli bir plan, program çerçevesinde aktarılacağını belirlemek amacıyla hazırlanan sistemler bütününe müfredat adı verilir. Glatthorn, F. Boschee, B. Boschee ve Whitehead, ‘Müfredatın Doğası’ adlı makalelerinde (2006: 6), John Goodlad ve arkadaşlarının 1970’lerin sonuna doğru müfredat programını beşe ayırdığını belirtirler: Öğretmenler ve akademisyenlerce belirtilen ve belli bir yatırım yapılan *ideal müfredat*; toplumsal özelliklere göre belirlenmiş ve yasal olarak yürürlüğe konmuş *resmi müfredat*, öğretmen, veli ve eğitim camiası içerisindeki diğer tüm bireylerin zihnindeki *algılanan müfredat*, gerçekte uygulanan ve gözlemlenebilen *işlevsel müfredat*, öğrenciler tarafından bizzat tecrübe edilen *deneysel müfredat*. Bugün müfredat konusuna eğildiğimizde genel olarak müfredatı iki başlık altında inceleyebiliriz: Yazılı olarak belirtilmiş, öğretilen ve test

edilen, kasıtlı olarak uygulamaya konulan *açık (resmi) müfredat* ve resmi olarak planlanmış olan programın dışında kalan *gizli (örtük) müfredat*.

3.5.1. Açık Müfredat

“Müfredat programı, herhangi bir eğitim kurumunda öğretilen konular ile derslerden meydana gelir. Bu program, ilgili kurumdan öğrenilecek konularla ilgili olarak yapılan resmi bir açıklama anlamını taşımaktadır” (Marshall 2005: 519).

Açık müfredat, okullarda eğitim ve öğretimin amaçlarını ortaya koymak ve bu amaçlar doğrultusunda yol olmak üzere oluşturulup yazılı bir formatla kayıt altına alınmış program bütünüdür diyebiliriz. Ders programı, ders materyali, öğrenilmesi istenen bilgiler ve kazandırılması hedeflenen davranışların tamamı açık müfredat kapsamında değerlendirilir. Eğitim-öğretim süreci okul idaresi tarafından yürütülür. Açık müfredatın en önemli özelliği, açık bir şekilde tanımlanmış olmasıdır.

Müfredat programları iktidardan bağımsız bir şekilde oluşturulamaz. Bilgi, iktidarın hizmetindedir. Güce sahip olmak için bilgiye sahip olmak gerektiğinin farkında olan devlet, okullar vasıtasıyla arzu ettiği toplumu şekillendirir. Müfredata hâkim olan, okula; okula hâkim olan da topluma hâkim olacaktır.

“Hiçbir bilgi kendi içinde bir iktidar formu, iktidar işlevi ve diğer iktidar biçimlerine bağlı bulunan bir iletişim, kayıt, insanları kontrol etme ve kendi sistemini yerleştirme yoluna gitmeksizin şekillenemez ve varlığını sürdürülemez. Hiçbir iktidar da bilginin üretimi, düzenlenmesi, dağıtımı ve kendi tekelinde barındırılması olmaksızın vücut bulup uygulanamaz” (Foucault 1980:131).

Dolayısıyla iktidar, okul müfredatı oluşumuna muhakkak müdahil olacak ve kendi ideolojisinin meşrulaşması için çabalayacaktır. Devlet ideolojik aygıtlarından biri olan eğitimi devreye sokacaktır.

Müfredatın yetenekleri ortaya çıkardığına dair müthiş bir yanılsama vardır. Özgür eğitim sayesinde öğrencilerin yeteneklerini geliştirecekleri imkân sunulması gerekirken aksine zorunlu okullar ve müfredat yüzünden yeteneklerin önü kesilmektedir. Oysa müfredatın, yeteneklerin köreltmesine izin verilmemelidir (Illich 2017: 31).

3.5.2. Gizli Müfredat

Gizli müfredat kavramı ilk olarak 1968 yılında Philip Jackson'ın *Life in Classroom* adlı eserinde geçer. Jackson, gizli müfredatı üç ana başlık altında inceler. Kalabalıklar, övgü ve güç (Tezcan 2005: 181). “Dersliklerde öğrencilere, kalabalık içinde bir nokta olmanın getirdiği geri çekilme ve kendini yadsıma, sürekli olarak başkalarını değerlendirme ve rekabet etme, güçlüler ile güçsüzler arasında temel bir ayırım yapma (dolayısıyla, öğretmeni fiilen çocuğun ilk patronu olarak görme) gibi değerler aşılır” (Marshall 2005: 271). Türkiye’de öğretmenlerin sınav notuna itiraz eden öğrencilere, “sınav kâğıdına bakması halinde verdiği fazla puanı geri alma” tehdidi gizli müfredat kapsamında değerlendirilebilecek türdendir. Öğretmen bu tehditle öğrencisine kimin otorite olduğunu psikolojik şiddete başvurmak suretiyle hatırlatır. Öğrencilerden de susup kaderlerine razı olma tutumu beklenir.

“Gizli müfredat (hidden curriculum, curriculum cache), açık müfredatta eksik ve belirsiz kalan, bilgi ve değerleri daha ayrıntılı biçimde tanımlayan, egemen siyasal sisteme ve kültüre sosyalleştirmeyi derinleştiren, öğrenci tipini daha dar kalıplar içinde billurlaştırmaya çalışan bir müfredattır. Öğrencilere okulda eğitsel rutinler içinde özümsetilen çok sayıda sosyal, kültürel ve etik davranış, gizli müfredatın konusunu oluşturur.

Öğretmenin önünde düğme ilikleme, sınıfta söz almak için parmak kaldırmak, okul binasına askeri düzende girmek, öğretmene ‘siz’ diye hitap etmek, ders çalışmanın hayırlı bir iş olduğuna inanmak, Öğretmenler Odası'nın kapısını çalmadan içeri girmemek, İstiklal Marşı'nı gür sesle okumak, öğretmenlere mutlak saygı göstermek, okulu temiz tutmak, okulun

demirbaşlarına zarar vermemek, koridorlarda gürültü yapmamak gibi davranışlar çoğu zaman açık müfredatta yer almaz. Bunlar, gizli müfredatın konusudur. Bir yığın davranış, bilgi, değer gizli müfredatı oluşturur. Bu, işin sosyal yönüdür.

Gizli müfredatın ideolojik ya da siyasal yönü de vardır. Okul içindeki her türlü pratikte öğrencilere benimsettirilen değer, bilgi ve davranışların hedefi, sosyal ilişkilerin en derin, ücra ve sıradan hücrelerine değin incek bir sistemin varlığını korumak ve güçlendirmektir. Türk eğitim sisteminde gizli müfredat bu bakımdan, çoğu zaman açık müfredattan daha etkili olur, zira Türk eğitimi, içerdiği ‘Türk Eğitiminin Genel Amaçları’ ile okuldaki her türlü pratiği, resmi ideoloji aracılığıyla davranıştan mekâna uyuma değin her noktada yansıtır” (İnal: 2005).

Çocuğa okulda örtük bir şekilde aşılana değerler ile hem resmi ideolojinin kök salması hem de işlevselci bir bakışla toplumsal düzenin devamlılığının sağlanması amaçlanır.

Raymond A. Horn da gizli müfredatı, okul ve sınıf içindeki öğrenme sürecinin bir parçası olmakla birlikte bilinçli bir şekilde yapılmayan ya da net olarak amaçlanmamış bilgi, değer ya da inançların tümü olarak niteler. Gizli müfredat; okul, öğretmen ve öğrenci için tekrarlana gelen üstünkörü bilgi ve iletilerin çok daha ötesinde işleve sahip bir müfredattır (Horn 2003: 298-299).

Eserlerinin büyük bir kısmında okula ve gizli müfredata çok sert eleştiriler getiren Ivan Illich, her şeyden önce zihinlere yerleşmiş olan özelde zorunlu eğitim fikrinin, genelde de kurumların sorgulanması gerekliliği üzerinde durur. Okullaşma, insanların doğuştan getirdikleri yetileri yok sayarak bireyleri tek tip insana dönüştürmeye ve mezuniyet sonrasında birer belge verip *diplomalı aşığılama*ya neden olur (Illich 2013: 27) Illich, okulun kuruluş amacını sayarken dört maddeden bahseder: Çocukları muhafaza etmek, mesleklere yönlendirmek, mevcut değerleri öğretmek, toplumca kabul edilen bilgi ve becerilerin kazanılmasını sağlamak. Çocukları muhafaza ederken bakıcılık görevi üstlenir ve çocuklar böylece çalışmaya başlayınca kadar

sokaktan uzak tutulur. Öte yandan okulda çocuklara okulun resmi müfredatında olmayan pek çok şey verilir. Devletin ideolojisinin ve mevcut toplumsal düzenin eleştirilmeksizin kayıtsız şartsız kabulüne yönelik bilinçaltı yüklemesi yapılır. Açık bir şekilde müfredatta görünmeyen bu ve benzeri konular örtük bir şekilde verilir (Giddens 2013: 752).

Illich, gizli müfredatın bütün çocuklara, ekonomik bakımdan değerli bilginin profesyonel bir eğitimin sonucu olduğunu ve toplumsal yetkilerin bürokratik bir süreçte kazanılan mevkilere bağlı olduğunu söyler. Ayrıca O'na göre gizli müfredat, açık müfredatı bir metaya ve onu edinmeyi de en güvenilir servet biçimine dönüştürür (Slattery 2011:320).

Okullar ülkede uygun beceri, kişilik ve tutumlara sahip, uyumlu, itaatkâr ve disiplinli bir işgücü sağlar. Bu, gizli müfredatın işlevlerinden biridir. Çünkü öğretmenler, derslerde verdikleri bazı değerlerin asıl maksadının öğrencileri işyerine hazırlamak olduğunu açıkça belirtmeden, hatta eğitimin temel gayesinin bu olduğunu kendileri dahi bilmeden eğitime devam ederler (Lord 2017: 456).

Illich'e göre gizli müfredat programı yalnızca okullarda uygulanmaz. Ekonomide de gizli müfredatın sözü geçer, sağlıkta da.

“Gizli müfredat programı, okul veya yeri neresi olursa olsun, her yerde aynıdır. O, belirli yaştaki bütün çocukların, diplomalı bir öğretmenin otoritesi altında, yılda yaklaşık 500 veya 1000 veyahut daha fazla saatler boyunca, takriben 30 kişilik gruplar halinde toplanmalarını gerektirir. Bu kurum, hangi aktivitelerin meşru ‘eğitim’ olduğunu belirlemeye dair otorite iddia ettiği sürece, gizli müfredatın faşizmin, liberalizmin, katolikliğin, sosyalizmin veya kurtuluşun (liberation) prensiplerini öğretecek şekilde düzenlenip düzenlenmediği hiç önemli değildir. Siz, bir okuldan mezun olmadan meşru bir vatandaş veya doktor olmadığınız sürece, okulun amacının Sovyet veya ABD vatandaşları, teknisyenleri veya doktorları üretilip üretilmemesi hiç mühim değildir. Okula devam gibi anlaşıldıkları müddetçe, buluşup toplanmaların oto

tamir atölyesinde mi, yasama meclisi veya hastanede mi, yoksa nerede gerçekleştiği fark etmemektedir” (Illich 2000: 106).

Ayrıca okullaşmanın içerisinde barındırdığı gizli müfredat, toplumun üyeleri arasında ayrımcılığa neden olmaktadır. Zengine başka, fakire başka muamele yapılmasının yanı sıra sınıflar arasında önyargıya neden olur. Sosyal ve ekonomik statüsüne göre insanları ayırıştırarak okulun gizli müfredatı, tüketim toplumunun gönüllü ve itaatkâr üyeleri olacak nesiller yetiştirilmesine ön ayak olur (Illich 2017: 49-50). Alt tabakanın kaderine razı olup daima şükrettiği, üst tabakanın da ezmeye devam ettiği bir sistemin ilk çarkı okulda kurulur. Sorgulama yeteneği alınmış olan bireyler kendilerine bile yabancılaştırılırlar. Başta okullar olmak üzere insanın sorgulamasını engelleyen her yapı bünyesinde şiddet barındırır. Ezenlerin ve ezilenlerin olduğu bir düzende, ezilenlerin sorma ve sorgulama güdeleri iğdiş edilmiştir (Freire 2018: 74-75). İnsanların sorgulama yeteneğinin katili, gizli müfredatın ta kendisidir. Tam bu noktada Stirner’in “kafadaki tekerlek” kavramından bahsedebiliriz. Kişinin zihinden söküp atamadığı, bireyi ele geçirmiş olan düşünceyi Stirner, kafadaki tekerlek olarak adlandırır. Zaten modern toplumun en büyük problemi de toplumun özgür insanlar yerine eğitilmiş insanlardan müteşekkil olmasıdır (Spring 2017: 39). Stirner’in kafadaki tekerlek kavramıyla Illich’in gizli müfredat kavramını pekâlâ aynı düzlemde değerlendirebiliriz. Stirner, eğitim yerine özgürlüğü; Illich de okul yerine, okulsuzlaşmayı önceler.

Gizli müfredatın kayda değer bulduğu tek eğitim, okullarda verilen eğitimdir. Kişinin toplumdan edindiği bilginin hiçbir kıymeti yoktur. Çünkü eğitim bir tüketim malzemesidir. Illich’e göre okullaşma tüketim toplumu için gerekli olan mitleri üretmektedir (Cayley 2018: 77). Metalaştırılmış olan eğitim ancak okullarda derecelendirilmiş sınıf ortamlarında belli bir tüketim süreci yoluyla verilmektedir (Illich 2000: 106). Geleneksel okullarda eğitim, aktif bir eylem değildir. Öğrenci oturduğu yerde öğretmen tarafından paket halinde sunulan bilginin tüketicisi konumundadır. Sistem tüketim köleleri yetiştirmektedir.

“Birey ne kadar çok eğitim tüketirse, o kadar çok ‘bilgi stoku’ ele geçirir ve bilgi sermayedarları hiyerarşisinde o kadar yükseğe çıkar. Bu nedenle eğitim, toplum için yeni bir sınıf yapısı belirlemektedir ki bu toplum içinde, büyük çaptaki bilgi tüketicileri -yani bilginin daha büyük miktarlarını elde etmiş

olanlar- toplum karşısında daha yüksek bir değere sahip olduklarını iddia edebilmektedirler. Bu kimseler, toplumun insan sermayesi makamında sağlam teminatları ve kendilerine tahsis edilmiş olan daha güçlü ve az bulunur üretim araçlarına açılan geçidi temsil etmektedirler” (Illich 2000: 107).

3.6. Öğrenme Ağları

Ivan Illich, dünyanın genelinde süregelen eğitim sistemini reddederek yeni bir eğitim anlayışı ortaya koyar. Bütün eğitim sisteminin aslında iktidarlara bağımlı, masraflı ve kısıtlayıcı olduğunu kesinkes belirttikten sonra kendi alternatif eğitim anlayışını ortaya koyar. Okulun kurumsal olarak kiliseler gibi dokunulmaz yapılar olduğu, iktidarların siyasi bir aracı olduğu, öğretmenlerin terapist, papaz ve rahip gibi dokunulmaz olduğu, okulun mabetler gibi dokunulmaz olduğu, yaş sınırlamasının kategorize edilmesiyle sınırsız eğitimin önünde engel olduğu, okula harcanan paraların doğru yere harcanmadığı ya da niyetin iyi olmadığı, müfredatların topluma yarara göre oluşturulmadığı, gizli müfredat ile ideolojik amaç güdüldüğü gibi itirazlar ile mevcut okul sistemine karşı okulsuzlaşmayı öne sürmüştü. Bundan sonra Illich, okulsuzlaşmanın nasıl mümkün olabileceğini ele alır. Illich, yeni formel eğitim kurumlarının genel karakteristiğini şu şekilde açıklar:

“Kaliteli bir eğitim sistemi şu üç amacı gerçekleştirmeye çalışmalıdır: Yaşamının herhangi bir anında mevcut kaynaklara ulaşmak suretiyle bir öğrenim gerçekleştirmek isteyen herkese imkan sağlanmalıdır; bilgi sahibi olanların, bu bilgilerini paylaşmaları konusunda kendilerinden bir şeyler öğrenmek isteyenleri bulmalarına yetki tanınmalıdır; halka, yeteneklerinin ortaya çıkmasını sağlayabilecek bir imkan olarak, bir konuyu onlara sunmak isteyenler için gereken her türlü olanağı sağlamalıdır” (2017: 96).

Ayrıca bu sistemin işleyebilmesi için de yasal düzenlemelerin gerekli olduğunu belirtir.

Illich (2017: 98), bu sistemde öğrenmenin gerçekleşebilmesi için dörtten fazla kaynağa gerek olmadığını belirtir: “Çocuk, yetenekler ve değerler için model olarak hizmet gören insanlarca çevrilmiş şeyler dünyasında büyümekte; çevresinde kendisini

tartışmaya, rekabete, işbirliğine ve anlamaya zorlayan yaşıtlar bulmakta; şanslıysa gerçekten kendisiyle alakadar olan deneyimli bir yetişkinle karşılaşmakta ve onun eleştirisine muhatap olmaktadır”. Bu kaynaklar kısaca şeyler (eşyalar, alet edavat), modeller, akranlar ve yetişkinler olarak gösterilebilir.

Illich, bu sistemin işleyebilmesi için birbirinden bağımsız dört çalışma ağının olduğunu söyler. Kimi zaman “network” kimi zaman “fırsat ağı” bazen de “çalışma ağı” ifadelerini kullanmakla birlikte üst başlık olarak “öğrenme ağları” ibaresini kullanmıştır. Bu öğrenme ağlarını dört ana başlıkta toplamıştır: 1. Eğitim Amaçları İçin Referans Hizmetleri, 2. Yetenek Değişimleri, 3. Akran Eşlenimi, 4. Serbest Eğiticilere Kaynak Hizmeti (Illich 2017: 100).

3.6.1. Eğitim Amaçları İçin Referans Hizmetleri

Illich, bu bölümde özellikle ders araç gereçlerinin kullanımına getirdiği eleştiriler üzerinde durarak, ders araç ve gereçlerinin ya da daha geniş bir kavramla öğrenme araç gereçlerinin özgülleştirilmesi ve halka açılması gerektiğini savunur:

“Eğitim materyalleri okul tarafından denetim altına alınmıştır. Basit eğitim amaçları profesyonel eğitimciler için uzmanlık konusu haline gelmiştir ve maliyetleri ya çevreyi ya da öğretmenleri teşvik etmeye zorlamalarından dolayı artmıştır. (...) Bu ortamda öğrenci haritayı, laboratuvarı, ansiklopediyi ya da mikroskobu ancak müfredatın kendisine öngördüğü sıklıkla yani çok nadir kullanmakta ya da asla kullanmamaktadır. (...) Okullar, tüm olanakları eğitim araç-gereci olarak nitelemek suretiyle günlük kullanımdan çıkarmaktadır” (2017: 102).

Illich, okulun ve öğretmenlerin eğitimin önündeki engeller olarak görür. Eğitim araç gereçlerinin sınırlandırılması da eğitimin önündeki engellerden biridir. Bu şekilde evvela insanların önüne yaş engeli çıkarılır yani her birey eğitim araçlarını kullanamaz, öncelikle öğrenci olmanız gerekmektedir, öğrenci olsanız bile okulun ve öğretmenlerinin denetiminde kullanmanız gerekmektedir. Aslında görünmeyen bir otoritenin öğrenme araçlarının denetimini elinde bulundurarak amaca ulaşacak yolu

tıkaması söz konusudur. Burada Illich'in, okulu bir mabet, öğretmeni de bir papaz olarak nitelemesi yerli yerinde bir ifadedir. Çünkü eğitim araçları Marksizm'deki üretim araçlarından çok da farklı değildir. Bireyler eğitim araçlarına hakkıyla ulaşamadıkları ya da okul otoritesinin gözetiminde ve belli yaş sınırlamalarıyla ulaşabildiği için zamanla araç ve gereçler de nesne olmaktan çıkarak tabulaşır ve bireyler eğitimin araç gereçlerine yabancılaşırlar. Çünkü eğitim araç gereçleri insanların rahat ulaşabilecekleri yerlerde değildir.

Illich (2017: 106), her yaştan her isteyen kişinin eğitim araçlarına ulaşabilmesini ve araçların uzmana ihtiyaç duymadan kullanılabilmesini önerir Araçlar, zamanla öyle kompleks hale getirilmiştir ki bu araçların kullanımı veya tamiri zorlaştırılmıştır. Illich (2017: 105), aynı zamanda bu araçların dayanıklı olması gerektiği, rahat tamir edilip uzun zaman kullanılması gerektiğini önerir. Daha az masrafla daha çok toplumsal fayda sağlayan araçların kullanılması gerektiğini söyler Araçlar basit değil de karmaşık olunca hem uzman bilgisi gerekecek hem de kullananlar tamir edemeyecektir, haliyle araçları kullananlar bu araçlara yabancılaşacaktır. Söz gelimi motorlu araçlar için harcanan para yerine fakir ülkelerden birinde binlerce üç tekerlekli at arabaları ve yollar yapılabileceğini ve böylece ülkenin fakirlikten kurtarılabilceğini söyler. Bir başka örneği ise hem çift sürme makinesi hem pompa olarak kullanılacak tamiri basit bir makinenin hem eğitim hem de fayda açısından karmaşık bir makineden daha etkin olacağı düşüncesidir (Illich 2017: 104). Bu araç, Türkiye'de pat pat olarak bilinen eski Başbakan Necmettin Erbakan'ın icadı olan aracın adeta aynısıdır. Illich'in önerdiği araç hem yük taşır hem pompa hem de küçük çapta çift sürer.

Illich, eğitim araç gereçlerinin kamuda açık alanlarda herkesin kullanabildiği yerlerde olması gerektiğini, daha başka büyük çaplı materyallerin de her yaş grubuna açık ve az bir ücretle kullanıma açık olmasını önerir (Illich 2017: 106). Öte yandan yaş sınırının ortadan kaldırılarak öğrenmenin daha genel ve açık bir hale getirilmesi, on sekiz yaş altındakilerin de çalışma hayatına en azından günün belli saatlerinde yani part time olarak katılması ve böylece hem eğitim alması hem de üretime dâhil olması gerektiğini düşünür (Illich 2017: 107). Illich (2017: 109), "Şeylerin eğitimsel yönü üzerindeki özel ve anonim şirket kontrolü gözden yiterek bir noktaya gelirse, gerçek

kamu sahipliği ortaya çıkmaya başlayabilir” cümleleriyle bölümü bitirir ancak düşünürün bu bölümde ortaya attığı fikirlerin büyük bir bölümünün Marksist eğitim anlayışından pek de farklı olmadığı söylenebilir.

3.6.2. Yetenek Değişimleri

Yetenek Değişimini Illich, formel eğitim sisteminin dışında düşünmektedir. Herhangi bir yerde, herhangi bir yeteneğe sahip bir kişinin herhangi bir sertifikaya ihtiyaç duymadan talep edenlere bilgisini aktarması olarak görür. Illich yetenek sahibi bir kişiyi “yetenek modeli” olarak adlandırarak şu şekilde tanımlar: “Bir bransa sahip olan ve bunu pratikte göstermek isteyen bir kişi” Illich (2017: 110) için basit ya da karmaşık meslekler birbirinden ayrılmaz söz gelimi gitar çalma, araba kullanma, vinç kullanma, dil öğrenme ya da cerrahlık için öne sürdüğü yöntem hepsi için geçerlidir. İyi motive olmuş bir öğrencinin yapılması gerekeni gösterecek bir kişiye ihtiyacı vardır, fazlasına değil. Düşünürün bu önerisi geleneksel dönemin usta-çırak ilişkisi şeklindeki eğitim anlayışından pek de farklı değildir. Illich (2017: 111), öğrenmenin bir otorite olarak pedagoğ ya da okulun tekelinde olmasına ve aynı zamanda böyle bir söylemin varlığına karşıdır. Bu söylemin kendisi başlı başına eğitimin önündeki engel olarak görülür. “Öğrenmeyi, öğretme mesleği dışında tanımlamayı öğrendiğimiz sürece, yeteneklerini ortaya koyacak olan insanların sayısı çoğalacaktır.”

Herhangi bir yeteneği öğretme hakkının konuşma özgürlüğü gibi bir hak olduğunu söyleyen Illich (2017: 112), öğretme üzerindeki kısıtlamaların kalkmasıyla öğrenme üzerindeki kısıtlamaların da kalkacağını belirtir. Sertifika sahibi olmayan yetenek sahiplerinin yetenek merkezleri kurularak buralarda eğitim vermesinin önünün açılması gerektiğine inanır. Bu yetenek merkezlerini de haliyle yine devlet açacak ve oranın araç gereç giderini devlet karşılayacaktır. Bunlar için bir fon oluşturulması gerektiğine de değinir. Yetenek sahibi kişilerin yetenek değişimi yapabilmesi için bir yetenek testinin gerekliliği olduğuna da değinen Illich (2017: 113), yetenek testlerini yasaklamak değil, kısıtlamak gerektiğini ifade eder.

3.6.3. Partner Uygulaması

Partner sistemi formel okulların belki de Illich tarafından en çok kabul gören tarafı olmakla birlikte, düşünürün formel okullardaki partner sistemine getirdiği eleştiriler de vardır. Şüphesiz okulların eğitim-öğretim faaliyeti kadar öğrencilerin sosyalleşme alanı olduğu ve o mekânda toplumsal birçok gerekliliği öğrendiği, arkadaş edindiği, kendi yaşitlarının alışkanlık, ilgi vb. ortak davranış, duygu ve düşünce geliştirmenin yollarını öğrendiği bir gerçektir (Illich 2017: 114). Illich, okulun buna karşın öğretmenlerin istekleri dahilinde ve o mekandaki arkadaşlar arasında bir partner uygulaması yaptığını ve bir şekilde öğrencinin ufkunun ve seçme hakkının sınırlandırıldığı düşüncesindedir (2017: 114). Buradan hareketle okuldaki partner uygulamasının bazı sakıncalı taraflarının olacağını varsayabiliriz. Belirli bir mekanda bulunan, belli gelir seviyelerinden gelen öğrenciler kendilerinden farklı insanlarla değil, kendilerine benzeyen insanlarla partner olacağı için tek tip bir yapıyla yetişecektir.

Illich'in önerdiği partner uygulaması şu şekildedir:

“Partner uygulaması son derece basittir. Kullanıcı kendisini adı ve adresiyle tanımlayacak ve partner aradığı alanı açıklayacaktır. Bir bilgisayar yardımıyla bu kişiye aynı alana kayıt yaptırmış olanların isimleri ve adresleri postalanacaktır. Böylesi basit bir uygulama, halkın yararına değerli bir çalışma için geniş bir şekilde hiç kullanılmamıştır. Bu uygulamanın en basit şekli, müşteri ve bilgisayar arasındaki iletişimin iadeli posta ile gerçekleştirilebilir olmasıdır. Büyük şehirlerde, telgraf yazma merkezleri anında cevaplar sağlamada yardımcı olabilir. Bir ismi ve adresi bilgisayardan elde etmenin tek yolu bir çalışmayı listeye dâhil etmek olacaktır. Bu sistemi kullanan insanlar, sadece kendi potansiyel akranlarınca bilinebilecektir” (Illich 2017: 116).

Zorunlu Eğitime Hayır adlı kitabında Baker, partner uygulamasına benzer bir eğitimi kabul edebileceğini söyler: “Yalnızca okula değil, eğitime de karşı çıkıyorum (ve elbette her tür pedagojiye); ancak birlikte ve eşit koşullarda yaşayan insanlar arasındaki karşılıklı eğitimi kabul edebilirim; bunun adı da eğitim olmaz herhalde, öyle değil mi?” (Baker 2018: 22).

Illich, partner uygulamasını teknik olarak yukarıda anlatılan şekilde açıklar. Ancak partner uygulamasının teknik tarafları kadar toplumsal tarafları da önemlidir. Partner uygulamasını bir bakıma komün yaşam gibi de düşünen Illich (2017: 118-119), modern kent yaşamında uzun yıllar birbirini tanıyan insanların bile fiziksel bir komün yaşamında çok az kalmış insanlar kadar birbirini tanıma imkânı olmadığına inanır. Partner uygulaması, modern kent yaşamındaki yabancılaşmaya karşı bir alternatif olma niteliği de taşır. Yerel yaşamdaki komün bağlılığı, insanların birbirini tanıyor olması, birbirlerine yardımcı olması modern dönemde kent ortamında mümkün değildir. Partner uygulaması yerel hayatın yaşandığı kasabalardaki gibi birincil ilişkileri artıracak, hatta bir grup bilinciyle hareket eden partnerler beraber iş yapacak ve belki de siyasal değişimlere bile önyak olacaktır. Okul toplumunda güven duyulacak meslekler avukat, doktor ve psikologdur. Okulsuz toplumda bireyler kendi eğiticisini seçecek, akranlar çoğu zaman bir uzmandan daha çok partnerini tanıdığı için daha faydalı olacaktır.

3.6.4. Profesyonel Eğitimciler

Profesyonel eğitimciler, klasik öğretmenlerin iş yüklerinden oldukça farklı bir çalışma sistemine sahiptir. Onlar rehberlik, yöneticilik ve uzman öğreticilik vasıflarını haizdir. Yetenek değişim merkezlerinde görev alabilir, bununla birlikte serbest danışmanlık da yapabilirler. Profesyonel eğitimcilere ulaşmak önemli bir sorun olarak görülebilir. Bu sorun da akran eşleşmesinde olduğu gibi uzmanlık alanları ve adreslerinin kayıtlı olduğu listelerde talep edenlerin ulaşabileceği bir sistem sayesinde çözülür.

Illich'in profesyonel eğitimcilerde aradığı iki temel özellik vardır. Bunlardan biri pedagojik donanım, ikincisi de entelektüel birikimdir. İlkinde insanın öğrenmesini sağlayacak eğitim kaynaklarının bilinmesi, ikincisinde de eğitimcinin deneyiminin aktarılması ön plana çıkar (Illich 2017: 120). Özetle profesyonel eğitimci; kaynakları gösterir, liderlik eder ve yetenek değişimi programına yardımcı olur. Bu niteliklerin okullardaki öğretmenlerde de olduğu söylenebilir ancak okuldaki öğretmen tam gün devam zorunluluğu, müfredat vb. iş yükü problemlerine ek olarak yeterli oranda entelektüel birikim ve liderlik vasıflarını taşıyor olabilir.

Bu eğitim anlayışında öğrenme süreci tek bir merkezden yani okuldan yürütülmediği için rehberlik hizmetini üstlenen profesyonel eğitimciler, okul sistemindeki öğretmenlere oranla çok daha önemli bir konuma yerleşecektir. Rehber; öğrencinin kaynaklara en kolay şekilde ulaşması, akran eşleşmesi, ihtiyacı olan eğitimin türü, yeteneğine göre yönlendirilmesi gibi rehberlik hizmetlerini üstlenecektir (Illich 2017: 120).

Yönetim işini üstlenen profesyonel eğitimci, kaynakları yönetecek, yönlendirecek ya da yeni bir kaynak oluşturacaktır. Öğrencilerin önünde engel olmayacak, onların taleplerine en kolay yoldan ulaştırmayı ve yeteneklerine göre ilgili yerlere ulaşmasını sağlayacaktır. (Illich 2017: 120). Oysa okul sisteminde okul ve öğretmen, öğrencinin yeteneğine ve taleplerine yön vermek ya da karşılamaktan çok, çoğu zaman bunların önündeki engel olarak durmaktadır.

Liderlik vasfına da sahip uzman eğitimcilerin; geniş bir dünya görüşü, entelektüel birikimi ve bir bakıma yaşam koçluğu niteliklerini taşıması gerekir. Bununla birlikte Illich, öğretene-öğrenen ilişkisinde parasal bir ilişkinin olmaması gerektiğini de söylemiştir (Illich 2017: 123).

3.7. Okulsuzlaşma Kuramına Getirilen Eleştiriler

1970'lerde ortaya çıkan okulsuz toplum fikri, eğitim felsefecilerini ve eğitim bilimcilerini görüş ayrılığına itmiştir. Bazıları Illich'in okula ve kurumlara getirdiği eleştirileri haklı bulurken eğitimle ilgilenenlerin büyük bir kısmı, Illich'i, kurulu düzeni yıkmaya yeltenen *anarşist* olarak etiketlemiştir. Illich'in *Okulsuz Toplum* eseri üzerine ilk çalışma John Ohlinger ve Collen McCarthy tarafından yapılmıştır. Bu inceleme kitabına *Ömür Boyu Öğrenme mi, Ömür Boyu Okullaşma mı?* adını veren Ohlinger ve McCarthy, Illich'in görüşlerini kaynaklarıyla birlikte mercek altına almıştır. Daha sonra 1971 Ekim'inde Colin Greer, Saturday Review'de "Yaşasın Okullar" adlı bir makale yayımlamış ve Illich'i modern devleti yıkmaya çalışan ütopyacı anarşist bir entelektüel olmakla suçlamıştır. 1972'de Illich ve okulsuzlaşma üzerine yedi ayrı makale kaleme

alınmıştır (Zaldivar 2011: 620). Bu makalelerdeki görüşlere göre Illich'in bu kuramı dikkat çekici ve sarsıcıdır ancak Illich tarafından alternatif olarak sunulan öneriler yetersiz, ütöpik ve uygulaması zordur. Harvard Educational Review'in 1972 Şubat sayısında Profesör Herbert Gintis'in kaleminden çıkan bir makale göze çarpar. Bir ekonomi profesörü olan Gintis, Illich'in okulsuzlaşma kuramının radikal eleştirisini yapmıştır. Illich'in görüşleri Gintis'in dikkatini çekmiştir çünkü Illich, 2.Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan eğitim kurumlarının kurumsal mekanizmasının gelişmesine bağlı olarak sosyal, ekonomik ve kültürel meselelerde gelişme kaydedileceği düşüncesine karşı çıkmaktadır. İşte bu bakış açısı Gintis'in ilgisini çekmeye yetmiştir. Ancak Marksist bir bakış açısına sahip olan Gintis, Illich'i üstyapısal bir probleme odaklandığı için eleştirir. Illich gibi eğitim eleştirisi yapan Gintis, çözümü okulsuzlaşmada değil, üretim araçlarının mülkiyetinin dağılımında yapılacak bir devrimde bulur. 1974 yılında Chicago Üniversitesi yayını olan The School Review'de "Illich: Okulun mu Düşmanı, Okul Sisteminin mi?" isimli bir makale yayımlayan Didier J. Piveteau ise Illich'in çalışmasını desteklediğini söyler. Ona göre okulsuzlaşma fikri, politik mantıksal çerçeveden sorgulanarak incelendiğinde gizlenmiş olan pek çok şey gün yüzüne çıkacaktır. Daha sonraki dönemlerde Fransa ve Almanya'da da Illich'in görüşlerini incelemek üzere çeşitli makaleler yazılacaktır (Zaldivar 2011: 621). Illich'e en sert eleştirilerden biri 1976 yılında Rus entelektüel Petrovsky tarafından getirilir. Illich'i o dönemde başarılı olan Rus devlet okul sistemini incelemediği için suçlayan Petrovsky, Illich'in *Okulsuz Toplum* kitabının hiç de orijinal fikirleri olmayan cahil bir radikal yazar tarafından kaleme alındığını söyler (Zaldivar 2011: 622). Illich'in okulsuzlaşma modeli, Latin Amerika'nın en önemli aydınları olarak kabul edilen bir grup Meksikalı entelektüel tarafından benimsenir. Bu aydınlar Illich'in yakın arkadaşlarıdır (Zaldivar 2011: 623).

Illich, okulun zararlarına ilişkin ortaya koyduğu görüşlerinin birçoğunda haklı olmakla birlikte, öne sürdüğü alternatifler bakımından yaşadığı dönemin teknolojik imkânları açısından sıkıntılar barındırdığı da aşikârdır.

Söz gelimi günümüzde Illich'in sözünü ettiği eğitim araçları zaten her tarafta yeterli oranda vardır. Çok pahalı olanları saymazsak genel olarak basit eğitim araçları herkesin ulaşabileceği kadar yakındır ve hemen her yerde satılmaktadır.

Yetenek değişimi ve partner uygulaması için de internetin gelişmesi sayesinde hemen her insan bilgisayara bile gerek duymadan sadece akıllı telefonları ile bile herhangi bir sosyal medya uygulaması ile ilgisine göre dünyanın neresinde olduğuna bakılmaksızın belli gruplara katılabilmektedir. Kapı komşusundan çok daha pahalı bir şekilde gitar dersi alırken bin km ötedeki profesyonel bir gitaristten belki de bir virtüözden daha ucuza dersler alabilmektedir. Herhangi bir dili herhangi bir kuruma gitmeden, fiziksel mekâna ihtiyaç duymadan, yaş sınırlaması olmadan, müfredat sınırlaması olmadan “native” birinden edinebilir.

Illich, okula sürekli iktidar aracı olarak bakmıştır ancak böyle bile olsa okulun öğrencilerin sosyalleşmesinde alternatifini olan bir yapının olduğu söylenemez. Cuban ve Jandrić'in okulsuz toplum eleştirilerinin odaklandığı nokta da, okulun sosyalleştirme işlevidir:

“Okulların üretken vatandaş olma, toplum normlarına uyma, eleştirel düşünme gibi demokratik bir toplum için hayati önem arz eden işlevleri vardır. 1970'lerin okulsuz toplum fikri savunucuları bu işlevleri büsbütün reddetmek istediler. Yüksek teknolojili ağ modellenmiş okul eğitimi; sınıf okullarda daha fazla, daha iyi ve daha hızlı bilgi ve iletişim sağlamak için geleneksel okulun sosyal işlevlerini göz ardı ediyor” (2015: 430-431).

IV. BÖLÜM

4. SONUÇ

Ivan Illich, her şeyden önce sadece okulsuz toplum üzerine bir kuram oluşturmaktan öte genel anlamda bir toplum kuramı ortaya koymuş, bu kuramın merkezine de okulsuz toplum teorisini yerleştirmiştir. Illich genel teorisinde, modernleşme süreci ile birlikte modernizmin bütün kurumları şekillendirecek seri üretime dayalı, dizayn edici yapısına karşı çıkar. Modernleşme ile birlikte ortaya çıkan kurumsal yapılardaki Toffler'ın tabiriyle standardizasyon, senkronizasyon, merkezileşme, yoğunlaşma ve uzmanlaşma gibi temel paradigmalardan insanın doğal gelişimini sekteye uğrattığı hatta insanı kendiliğine yabancılaştırdığı, biyolojik anlamda mutasyona uğrattığını söyler. Kurumsal yapıların durum tespitini yapmak maksadıyla hemen birçok kurumun sıkıntılarını ele aldığı kitaplar yazar. Sağlık kurumunun toplum sağlığına fayda sağlamaktan çok zarar verdiğini, hastalık üretip çare arattığını, insanı insani olmaktan uzaklaştırdığını, insanları çaresiz bir şekilde kuruma bağımlı hale getirdiğini *Sağlığın Gaspsı* adlı eserinde ele alır. *H2O ve Unutmanın Suları* adlı kitabında suyun topluma fayda sağlayan temel bir kaynak olmaktan çıkarıldığını, kimyasal olarak H2O olmakla beraber artık eski su olmadığını kimyasının bozulduğunu söyler.

Illich, *İşsizlik Hakkı*'nda bütün profesyonel meslekleri sorgular. Ayrıca toplumca lütfedilen toplumsal rolleri yadsır. İktidarlar, kimi meslek gruplarına belli imtiyazlar tanımak suretiyle toplum nezdinde o mesleklerin sorgusuz sualsiz birer otorite kabul edilip topluma yön vermesine ön ayak olurlar. Mühendisler, doktorlar, avukatlar, yöneticiler, medya mensupları, planlamacılar, sendikalar vb. meslek gruplarında çalışan insanlar toplumsal hayata müdahale hakkına sahiptirler. Bunlar insanları birer tüketici yapmak için canla başla çalışırlar. *Şenlikli Toplum*'da endüstriyel toplum eleştirisi

yapar. İlerlemeyi, teknolojik gelişmeyle eş tutan sanayi toplumunda insan, araçların esiri olur. Illich, her geçen gün yeni bir endüstriyel araç üretilmesinin, insanın ve dünyanın felaketine yol açtığını söyler. Böylece, ona göre bilim ve teknoloji, beklenin aksine ilerlemeye değil, savaşlara ve yıkıma yol açar. Illich, diğer eserlerinde de bu eserlerinde olduğu gibi kurumların insanın ve çevrenin doğal yapısını bozduğunu iddia eder.

Illich'in "okulsuzlaşma" teorisi, yer yer anarşist unsurlar taşımakla birlikte, toplamda modern dönemin ulus devletleri, kendi resmi ideolojileri doğrultusunda tek tip insanlar yetiştirmek istediği için bazı eğitim ve toplumbilimciler tarafından haklı bir itiraz olarak kabul edilmiştir.

Sadece okul ve okul etrafında oluşturulan söylem bile olabildiğince kapitalist bir dünya düzeninin çarkına hizmet etmektedir. Günümüzde bir sektöre dönüşmüş olan okullar, kendisiyle beraber bu dünyada mutlu olmanın tek yolunun iyi bir eğitim almak, böylece toplum tarafından kabul edilen bireylere dönüşmek fikri, gerçekte birer ütopyadan başka bir şey değildir. Şiddet hakkında yapılan araştırmalarda eğitim görmüş kişilerin kadınların eşlerinden daha fazla şiddet gördüğü ya da eğitilmiş insanların şiddete daha eğilimli olduğu gibi sonuçlar formel eğitim modelinin iyi ve mutlu insanlar yetiştirmede başarısız olduğunu göstermektedir. Öte yandan okulların topluma faydalı olmaktan çok yeni yetişen bireylerin topluma entegrasyonunu sağlayan, devletin ideolojik aygıtlarından biri olduğu da tartışma götürmez bir olgudur. İster gizli müfredat, ister açık müfredat ile versin hemen her devlet, kendi ideolojisi, dini, ahlaki yapısına uygun ehlileştirilmiş bireyler yetiştirmeyi amaçlar. Anarşist, söz dinlemez, başına buyruk, normlara inanmayan ya da isyan eden, herkes gibi düşünmeyen, eleştiren, sorgulayan bireyler her devlet için sorun olarak görülür.

Okullar, bir yandan eğitim verilen kutsal bir mekân, bir yandan devleti ve devletin normatif yapısını temsil eden bir devlet kurumudur. Bireylerin bireyselliğinden çok toplumla aynılaştırıldığı bir yapıdır. Illich de özellikle okulların hem söylemsel açıdan hem de uygulamaları bakımından masum olmadığını ve topluma fayda amacı ile kurulmuş bu kurumların sertifika, müfredat vb. unsurlarla eğitimi bir tekel haline

getirerek faydadan çok toplumun eğitilmesi açısından bir engele dönüştüğünü iddia eder.

Okul, Althusser'in devletin ideolojik aygıtlarının başında saydığı, Foucault'nun bir iktidar aracı olarak gördüğü, Gramsci'nin rıza kavramı etrafında egemen sınıfın dünya görüşünü ve düşünce şeklini diğer insanlara dayatmak için kilise ve medya gibi okulu da bir aygıt olarak gördüğü bir kurumdur. Ancak daha da ileri bir aşama olarak hem yukarıda adı geçen düşünürlerin hem de Illich'in özellikle üzerinde yoğunlaştığı durum, okulun topluma zarar veren bir kurumsal yapı olduğu halde Noam Chomsky'nin geliştirdiği kavramla söylersek "rızanın imalatı" ile faydalı bir kurum olarak bilinmesi sağlanmıştır. Illich, okulların bir papa gibi sorgulanmaz olduğu, bir ibadethane gibi kutsallaştırıldığı, bir mite dönüştürüldüğüne vurgu yapar. Bu şekilde mitleşen, kutsallaşan okul ve öğretmenler bir zaman sonra otoriter yapılar olur ve yaptıkları, söyledikleri toplum nezdinde norm olarak kabul edilir. Sorgulanamaz normları eleştirecek, değiştirecek bir kafa yapısının ortaya çıkmasının önündeki engel de yine okul ve öğretmenlerdir çünkü belli bir süre sonra okul ve öğretmenler ekonomideki gibi üretilen ve tüketilen birer metaya dönüştüğü için ve modern yaşamın çarklarından biri olduğu için sermaye, eleştiren, sorgulayan kafaların kendi çarklarını bozacağı farkındadır ve buna izin vermez. Sanayi, medya, sağlık, hukuk ve eğitim sistemi benzer şekilde yapılanmıştır, Illich'e göre okul bu kurumları yöneten zihniyetin üretildiği yerdir. Okulu değiştirdiğiniz zaman diğer kurumlar da değişecektir. Değişim başladığı anda büyük bir makine gibi yapılanan sistem çökecektir.

Sistemin her parçası büyük yapıya uygun şekilde kurgulanmıştır. Söz gelimi, okul binaları ile fabrikalar ya da hastaneler birbirinden çok da farklı değildir. Her birinin kendine ait dokunulmazlığı vardır ve insan hayatının zorunlu olarak birer parçasıdırlar ya da rıza imalatı ile insanlar çaresiz öyle zannederler. Bu kurumların parçaları da sisteme uygun yapılandırılmıştır. Okul binası, öğretmenler, okula giriş çıkış, okulun açık ve gizli müfredatı, okula devam mecburiyeti bütün bunlar kanunlar ve yönetmeliklerle muhkem kılınıp, ilgili birimlerce de denetim altına alınmıştır. Çünkü burası iktidarın iktidar olmasını meşrulaştıran en temel kurumdur.

Okulsuz toplum modelinde ele alınan okulun onca zararlı bir yapı olmasına karşın Illich'in alternatif olarak ortaya koyduğu argümanlar beklenen oranda sistematik bir eğitim anlayışı olarak da görülemez. Illich'in teoriyi ortaya attığı yıllarda çok yaygın olmayan bilgisayar ve internetin günümüzde çok yaygın ve hızlı kullanılması düşünürün o zaman ortaya attığı "öğrenme ağları" fikrinin bir nevi uygulaması hatta daha öte bir versiyonu olarak görülebilir. Fakat buna rağmen oturmuş eğitim sistemi en az eskisi kadar etkindir. İnternet aracılığıyla, uzaktan eğitim şeklinde ya da doğrudan internet üzerinden bire bir eğitim yapılmaktadır.

Günümüzde eğitim kaynaklarına ulaşmak pek de zor sayılmaz, partner uygulamaları ve profesyonel eğitimciler de farklı adlarla okullarda eğitimin bir parçası olarak kabul görmüştür. Illich'in sözünü ettiği profesyonel eğitimcilerin nasıl yetiştirileceği ve o sistemin hangi büyük güç tarafından organize edileceği konuları *Okulsuz Toplum* kitabında çok açık şekilde ele alınmamış ve teorinin eksik taraflarıdır. Teorinin asıl eksik tarafı ise aslında düşünürün ortaya attığı bu sistemi kimin finanse edeceği ve bu sistemi kimin yöneteceği, yönetecek güç ya da kişilerin devletten ya da devlet gibi güçlü ekonomik güçlerin de yine bir menfaat ilişkisi ya da ideolojik beklentisinin olup olmayacağına belirsiz oluşudur. Çünkü George Orwell'ın *Hayvan Çiftliği* kitabında anlatıldığı gibi kısa bir zaman sonra iktidarı değiştirenlerin kendileri de bir iktidar olduğunda en az öncekiler kadar topluma yabancılaşabildiği bir gerçektir. Dolayısıyla eğitim ve okul kavramının iktidar kavramından ayrı bir şekilde ele alınması imkânsız gibi durmaktadır.

KAYNAKLAR

- Acar, Ali Kemal (2007). *Bertrand Russell'in Eğitim Görüşü*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akıncı, Abdulvahap (2012). "Modern Ulus Devletlerin Doğuşu". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 34: 60-70.
- Altaş, Seyithan (2014). "Eğitimin Tarihsel Temelleri". *Eğitim Bilimine Giriş*. Ed. A. Çiçek Sağlam. Ankara: Maya Akademi Yayınları. 131-155.
- Althusser, Louis (2006). *Devlet ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. Çev. A. Tümertekin, İstanbul. İthaki Yayınları.
- Altuner, İlyas (2012). "Locke'un Doğuştan İlkeler Eleştirisi ve Tabula Rasa Olarak Zihin". *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi* 21: 107-114.
- Altunışık, Remzi vd. (2002). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Aslanargun, Engin (2007). "Modern Eğitim Yönetimi Anlayışına Yönelik Eleştiriler ve Postmodern Eğitim Yönetimi". *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi* 50: 195-212.
- Assman, Jan (2003), *Kültürel Bellek*. Çev. A Tekin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Aydın, Mustafa (2000). *Kurumlar Sosyolojisi*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Aytaç, Kemal (2012). *Antik Çağdan 19. Yüzyılın Sonlarına Kadar Avrupa Eğitim Tarihi*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

- Baker, Catherine (2018). *Zorunlu Eğitime Hayır*. Çev. A. Sönmezay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bakır, Kemal (2007). “Jean Jacques Rousseau'nun Natüralist Eğitim Anlayışı”. *KKEFD/JOKKEF* 15: 103-122.
- Baudrillard, Jean (2013). *Tüketim Toplumu*. Çev. F. Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayram, Ali Kemal (2003). “İktidar Çözümlemelerinde Bir Mihenk: Michel Foucault”. *Bilgi* 7 (2): 33-47.
- Binbaşıoğlu, Cavit (1982). *Eğitim Düşüncesi Tarihi*. Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi.
- Bouamrane, Chikh (2009). “Orta Çağ İslam Dünyasında Bilim ve Gelişmesi.” Çev. H. Şimşek, *İstem Dergisi* 14:383-396.
- Briggs, Asa, vd. (2004). *Medyanın Toplumsal Tarihi*. İstanbul: İzdüşüm Yayınları.
- Cayley, David (2018). *Ivan Illich ile Söyleşiler*. Çev. B. İlke Dünder. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Cereci, Sedat ve Özdemir, Hayri (2015). “Medyanın Toplumsal Gelişimi: Medya Toplumlari”. *The Journal of Academic Social Science Studies*,(33): 1-10.
- Cihan, Mustafa (2010). “John Locke ve Eğitim”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7 (1), 173-178.
- Cuban, L. & Jandrić, P. (2015). “The dubious promise of educational technologies: historical patterns and future challenges”. *E-Learning and Digital Media* 12 (3-4) 425– 439.
- Cubberly, Ellwood (2004). *Eğitim Tarihi I-II*. Çev. Engin Noyan. Ankara: Yeryüzü Yayınevi.

- Çakmak, Özlem (2008). “Eğitimin Ekonomiye ve Kalkınmaya Etkisi”, *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 11: 33-41.
- Dalmış, Dilek (2012). *Heidegger ve Foucault'nun Dil Felsefesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, Soner (2015). “Eğitimin İşlevleri”. *Eğitim Bilimine Giriş*. Ed: C. Teyyar Uğurlu. Ankara: Eğiten Kitap. 39-53.
- Dura, Cihan (1996). “Eğitim ve Ekonomi İlişkileri”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7: 19-48.
- Durakoğlu, Abdullah (2011). *Çocuk Doğası ve Eğitimi*. Ankara: Alter Yayıncılık.
- Durakoğlu, Abdullah ve Zabun, Beyhan (2018). “Ivan Illich’in Yabancılaşma Anlayışı Bağlamında Modern Üniversite Eleştirisi”. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi* 8 (2): 441-457.
- Erol, Nilüfer (2011). “Toplumsal Değişme ve Eğitim: Temel İlişkiler, Çelişkiler, Tartışmalar”. *Akademik Bakış Dergisi* 9 (5): 109-122.
- Ertürk, Selâhattin (1988). “Türkiye’de Eğitim Felsefesi Sorunu”. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 3, (11-16).
- Fichter, Joseph (1992). *Sosyoloji Nedir?* Çev. N. Çelebi. Konya: S.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Foucault, Michel. (1980). *The Will to Truth*. İng. Çev. Alan Sheridan, New York: Tavistock Publications.
- Foucault, Michel (2000). *Hapishanenin Doğuşu (Gözetim Altında Tutmak ve Cezalandırmak)*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: İmge Yayınları.

- Foucault, Michel (2005). *Özne ve İktidar*. Çev. I. Ergüden- O. Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, Michel (2007). *İktidarın Gözü*. Çev. F. Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Freire, Paulo (2018). *Ezilenlerin Pedagojisi*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gajardo, Marcelo (2000). "Ivan Illich". *Prospects: The Quarterly Review of Comparative Education*, 23 (3-4): 711-720.
- Giddens, Anthony (2013). *Sosyoloji*. Haz. C. Güzel. Çev. M. Özcan. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Glatthorn, Allan A vd. (2006). *Curriculum Leadership*. California: Sage Publications.
- Green, Andy (1994). "Education And State Formation Revisited". *Hse / Rhe & Her*. 23 (3): 1 -17.
- Gül, İbrahim (2017). "Eğitimin Toplumsal Temelleri". *Eğitim Bilimleri*. Ed. Z. Cafoğlu. Ankara: Grafiker Yayınları. 143-168.
- Gümüş, Tolga (2010). "Orta Çağ'dan Erken Modern Döneme Batı Avrupa'da Eğitim Tarihi: Yeni Yaklaşımlar". *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 1 (6): 25-40.
- Gündüz, Mustafa (2013). "Modern Eğitimin Doğuşu ve Alternatif Eğitim Paradigmaları". *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* Eğitim Felsefesi Özel Sayı: 1.
- Güven, Kemal (2014). "Eğitimin Toplumsal Temelleri". *Eğitim Bilimine Giriş*. Ed. M. Gürsel, A. Murat Sünbül. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Güvenç, Bozkurt (2002). *İnsan ve Kültür*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Hacıfevzioğlu, Ahmet Umut (2018). “Marx'ta Kapitalist Devlet Bağlamında Yönetenler ve Yabancılaşma Sorunu”. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)* 26: 375-390.

Horn, Raymond A. (2003). “Developing a Critical Awareness of the Hidden Curriculum through Media Literacy”. *The Clearing House* 6 (76): 454-465.

Illich, Ivan (1974). *Energy and Equity*. New York: Harper & Row Publishers.

Illich, Ivan (1992). *In the Mirror of The Past*. New York: Marion Boyars.

Illich, Ivan (1997). *Enerji ve Eşitlik*. Çev. U. Uyan. İstanbul: İz Yayıncılık.

Illich, Ivan (1996). *Gender*. Çev. A. Fethi. Ankara: Ayraç Yayınevi.

Illich, Ivan (2000). *Tüketim Köleliği*. Çev. M. Karaşahan. İstanbul: Pınar Yayınları.

Illich, Ivan (2010). *İşsizlik Hakkı*. Çev. D. Keskin. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Illich, Ivan (2011). *Sağlığın Gasptı*. Çev. S. Sertabiboğlu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Illich, Ivan (2013). *Gölge İş*. Çev. D. Keskin. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Illich, Ivan (2015). *Şenlikli Toplum*, Çev. A. Kot. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Illich, Ivan (2017). *Okulsuz Toplum*. Çev. M. Özay. İstanbul: Şule Yayınları.

Illich, Ivan vd. (1973). *After Deschooling, What?*, New York: Perennial Library.

Illich, Ivan ve Sanders, Barry (2015). *ABC Aklın Modernleşmesi*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

İmamoğlu, Tuncay (2001). “Orta Çağ Batı Dünyasında Din – Siyaset İlişkisi ve Sekülerleşme Seyrine Genel Bir Bakış”, *Marife*, 1 (2): .99-106.

- İnal, Kemal (2004). *Eğitim ve İktidar*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- İnal, Kemal (9 Ocak 2005). “Çocuklara Derin Program: Gizli Müfredat”, *Evrensel Kültür Gazetesi*.
- Kansu, Nafi Atuf (2015). *Türkiye Eğitim Tarihi*. Ankara: Maya Akademi Yayınları
- Kaptanoğlu, Cem (2008). *Neden Savaş?, Uygun Adım Medya –Bir Bilinç Körleşmesi*. Ed. İ. Cangöz. Ankara: Ayraç Kitabevi Yayınları.
- Kazıcı, Ziya (2014). *Osmanlı’da Eğitim Öğretim*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Kılıçbay, Mehmet Ali (2006). *Ne Güllüyorsun Bu Senin Hikâyen*. Ankara: Ebabil Yayınları.
- Kongar, Emre (1982). *Kültür Üzerine*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Kop, Yaşar (2007). “Eğitimin Tarihsel Temelleri”. *Eğitim Bilimine Giriş*. Ed. Z. Cafoğlu. Ankara: Grafiker Yayınları. 203-257
- Kumar, Ajay (2016). “The Idea of Deschooling Society in the Educational Philosophy of Ivan Illich”. *Indian Journal Of Applied Research* 2 (6):538-539.
- Lord, Rigieta (2017) “Hidden Curriculum In Relation To Local Conditions In Fiji”. *European Journal of Education Studies* 6 (3): 298-300.
- Lyotard, Jean-François (2013). *Postmodern Durum*. Çev. İ. Birkan. Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Maltaş, Rahmi (2011). *Sümerlerden Günümüze Eğitim-1*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Marshall. Gordon (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev. O. Akınhay. D. Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

- Özalp Hasan (2017). “Din-Bilim Çatışması Üzerine: Kopernik Merkezli Bir Okuma”. *Bilimname XXXIII*, 2017/1: 67-88.
- Özdemir, Orhan (20016). “Tanzimat’tan Günümüze Modern Eğitim ve Verimlilik”. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 32 (2): 100-106.
- Özgül, Oktay (2011). “Sümer Sosyal Hayatında Eğitimin Yeri ve Önemi”. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2(4): 401-414.
- Rauter, Ernst Alexander (1999). *Düzene Uygun Kafalar Nasıl Oluşturulur*. Çev. M. Kürkcügil. İstanbul: Bakış Yayınları.
- Rousseau, Jean Jacques (2010). *Emile*. Çev. Y. Avunç. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Russell, Bertrand (2005). *Sorgulayan Denemeler*. Çev. N. Arık. Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- Sağlam, Halil İbrahim (2014). “Eğitimin Toplumsal Temelleri”. *Eğitim Bilimine Giriş*. Ed. A. Çiçek Sağlam. Ankara: Maya Akademi Yayınları. 63-81.
- Sakaoğlu, Necdet (2003). *Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sancar, Mithat. (2000). “Şiddet, Şiddet Tekeli ve Demokratik Hukuk Devleti”. *Doğu Batı Dergisi* 13: 25:44.
- Sarıtaş, Dönüş (2018). *Modern Dünyanın Bunalımı Karşısında Radikal Bir Eleştiri Ve Alternatif Çözümler: Ivan Illich*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sebetçi, Havva (2016), “11.-12.Yüzyıllarda Orta Çağ Avrupası’nın Eğitime Genel Yaklaşımı”. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (The Journal of Social and Cultural Studies)* 3 (2): 91-105.

- Slattery, Martin (2011). *Sosyolojide Temel Fikirler*, (Çev: Özlem Balkız, Gülhan Demiriz vd.), Sentez Yayıncılık: Bursa
- Spring, Joel (2017). *Özgür Eğitim*. Çev. A. Ekmekçi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sönmez, Veysel (2014), *Eğitim Felsefesi*, Ankara. Anı Yayıncılık.
- Şener, Sami (2013). *Sosyoloji: Sosyal Bilimlere Alternatif Yaklaşımlar*, İstanbul: İnkılâb Yayınları.
- Şeriatı, Ali (1985), *Medeniyet ve Modernizm*, Çev. A. Yükseköğlü. İstanbul: Bir Yayıncılık.
- Tezcan, Mahmut (1985). *Eğitim Sosyolojisi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Tezcan, Mahmut (2005). *Sosyolojik Kuramlarda Eğitim*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tezcan, Mahmut (2011). *Sosyolojiye Giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tokat, Latif (2017). “Modern Batı Dünya Görüşünün Tanrı ve İnsan Tasavvuru Açısından Tahlil ve Eleştirisi”. *bilimname XXXIV* (2). 121-143.
- Tolstoy, Leo (2008). “Eğitim Üzerine.” *Alternatif Eğitim: Hayatımızın Okulsuzlaştırılması*. Ed. Matt Hern. Çev. E. Çağdaş Babaoğlu. İstanbul: Kalkedon Yayınları. 27-33.
- Tozlu, Necmettin (2003). *İnsandan Devlete Eğitim*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Tunç, Bilali (2012). “Eğitimin Tarihsel Gelişimi ve 21. Yüzyılda Eğitim Biliminde Yönelimler”. *Eğitim Bilimine Giriş*. Ed. H. B. Memduhoğlu ve K. Yılmaz. Ankara: Pegem Akademi. 173-196
- Wallace, Ruth A., Wolf, Alison (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, (Çev: Leyla Elburuz, M. Rami Ayas), Doğu Batı Yayınları: Ankara.

- Yaylagül, Levent. (2010). *Kitle İletişim Kuramları*, Dipnot Yayınları: Ankara.
- Yayla, Onur (2011). *Ivan Illich'in Okulsuz Toplum Önerisinin İşlevselci ve Çatışmacı Yaklaşımlar Açısından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, Âdem (2013). *Eleştirel Pedagoji*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yıldırım, Cemal (2012). *Bilim Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Zaldivar, Jon Igelmo (2011). "Revisiting the Critiques of Ivan Illich's Deschooling Society". *International Journal for Cross-Disciplinary Subjects in Education (IJCDSE)* 1 (1): 618-626.

ÖZ GEÇMİŞ

<u>Adı ve Soyadı:</u>	Eyyüp AKYÜZ
<u>Doğum Tarihi:</u>	19.11.1984
<u>Doğum Yeri:</u>	Düzce
<u>Eğitim Durumu:</u>	2002–2008 Anadolu Üniversitesi İngilizce Öğretmenliği 1998–2002 Düzce Arsal Anadolu Lisesi 1997–1998 Düzce Yunus Emre İlköğretim Okulu 1995–1997 Düzce Beyköy Ortaokulu 1990–1995 Düzce Kavakbıçkı Köyü İlkokulu

Düzce’de doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Düzce’de tamamladı. Anadolu Üniversitesi İngilizce Öğretmenliği bölümünü bitirdi. Milli Eğitim Bakanlığı kadrosunda İngilizce öğretmeni olarak görev yaptı. Şiir, deneme, öykü ve masal yazdım. Ayrıca kitap ve film tahlilleri yaptı. Hece, Hece Öykü, İtibar, Yolcu, Yediiklim, İzdiham, Mühür vb. pek çok dergide edebî türde ürünler yayımladı. Kitap tahlillerini ise Yeni Şafak ve Star Kitap’ta değerlendirdi. Pek çok şair, yazar, yönetmen ve aktivist ile söyleşi gerçekleştirdi. Pek çok şehir ve okulda konferans ve seminerler verdi.

Yayımlanmış Kitapları:

1. *Şairin Şems’iyesi*, 2013.
2. *Dervişhane*, 2014.
3. *Masal Kuyusu*, 2014.
4. *Kayıp Ülke*, 2015.
5. *Biri Beni Onarsın*, 2016.
6. *Uyandıran Masallar*, 2017.
7. *Masal Sepeti*, 2018.
8. *Mutlu Sinekler İmparatorluğu*, 2018.